

2015

**SDRUŽENÍ
KNIHOVEN
ČESKÉ
REPUBLIKY
V ROCE
2015**

Úvod	8
Zpráva o činnosti Sdružení knihoven ČR v roce 2015	9
Revizní zpráva o hospodaření SDRUK za rok 2015	16
Zpráva ze studijní cesty	17
Činnost odborných sekcí SDRUK	25
Sekce pro akvizici Aleš Brožek, Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem	25
Sekce pro bibliografii Eva Svobodová, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové	31
Sekce pro historické fondy Jitka Holásková, Vědecká knihovna v Olomouci	36
Sekce pro informační technologie (IT) Petr Žabička, Moravská zemská knihovna	37
Sekce pro informační vzdělávání uživatelů Radomíra Kodetová, Krajská knihovna v Pardubicích	38
Sekce pro regionální funkce Blanka Konvalinková, Krajská vědecká knihovna v Liberci	40
Sekce pro služby Ivo Kareš, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích	43
18. KOLOKVIUM SLOVENSKÝCH, MORAVSKÝCH A ČESKÝCH BIBLIOGRAFŮ Eva Svobodová, předsedkyně sekce SDRUK pro bibliografii, a Zdeňka Míkulecká, vedoucí odd. bibliografie SVK HK	46
Správcovia rybníkov a vodných tokov – vodníci – na Slovensku Mgr. Tatiana Klimková / Knižnica pre mládež mesta Košice	48
Po stopách rybníkářství a lesnictví v karlovarském regionu Gerda Lorenzová / Krajská knihovna Karlovy Vary	62
Aj v nížinnej Nitre šumia lesy – o lesoch v župe Nitrianskej Mgr. Monika Lobodášová / Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre	75

- 80 **Život Kateřiny z Redernu, aneb legenda o zlé paní Kateřině**
Václav Kříček / Krajská vědecká knihovna v Liberci
- 88 **Uhorský renesanční básník Valentín Balaša**
Mgr. Elena Matisková / Krajská knižnica Ludovíta Štúra ve Zvolenu
- 100 **Baron Artur Kraus (1854–1930): vpravdě renesanční osobnost
Pardubic konce 19. a počátku 20. století**
Martina Zlatohlávková / Krajská knihovna v Pardubicích
- 107 **MUDr. Ivan Hálek – Slovenský rodolub**
Ing. Ivana Poláková / Matica slovenská, Martin
- 118 **Richard Réti, šachový veľmajster svetového formátu**
PhDr. Katarína Benciová / Malokarpatská knižnica v Pezinku
- 126 **Emil Zátopek – legenda ze Zlína**
Mgr. Eva Filípková / Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně
- 143 **Futbalista, ktorý nedostával karty – Ján Popluhár**
PhDr. Anna Kucianová, PhD. / Slovenská národná knižnica
- 150 **Humanista Přemysl Pitter a projekt digitalizace archivu
P. Pittra a O. Fierzové v NPMK**
PhDr. Marcela Petrovičová / Národní pedagogické muzeum
a knihovna J. A. Komenského
- 157 **Počátky novoměstského lyžařství a cizineckého ruchu na Moravě**
Doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc. / Moravská zemská knihovna v Brně
- 167 **Elektronická kniha Kohoutí kříž (<http://kohoutikriz.org>)**
Ivo Kareš / Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích
- 172 **Košické nímrodi v spomienkach Karola Reminiczkého alebo
„Košické poľovnícke historky“ (Kassai Vadász-históriák)**
Mgr. Eleonóra Blašková / Štátna vedecká knižnica v Košiciach
- 187 **Renesancia v Prešove – Prešov o renesancii a humanizme
(vybrané osobnosti a ich diela, sonda do problematiky
zachovaných starých tlačí I.)**
Mgr. Marcela Domenová, PhD. / Štátna vedecká knižnica Prešov

ČINNOST SDRUŽENÍ KNIHOVEN

Úvod

RNDr. Tomáš Řehák
předseda

Vážené kolegyně, vážení kolegové, přátelé a příznivci SDRUKu,

dovolte, abych vás všechny poprvé v čestné funkci předsedy SDRUK ujistil, že jsem přesvědčen, že Sdružení knihoven ČR se opět, a téměř tradičně, chopilo vedoucí pozice českého knihovnictví, stalo se pomyslným centrem setkávání odborných pracovníků knihoven i laické veřejnosti s knihovnamí sympatizující, a zprostředkovatelem vzájemných zkušeností: právě toto ukázala konference Knihovny současnosti 2015.

I tentokrát jsme byli mile překvapeni hojnou účastí z Čech i ze zahraničí (KKS 2015 navštívilo přes 300 účastníků, kteří si mohli vybrat z 5 programových bloků, 45 přednášek a diskuzí s českými i zahraničními hosty a z 9 workshopů a seminářů). Přes množství nesmírně zajímavých přednášek a workshopů je možné zahlédnout jedno velké společné téma: knihovna budoucnosti je knihovna sdíleného prostoru, knihovna jako obývací, knihovna jako oblíbené místo pro jednotlivce i skupiny.

České knihovnictví je definováno knihovnamí a ty jsou formovány svými uživateli. Tedy nejenom čtenáři a návštěvníky, ale uživateli, kteří knihovnu chápou jako nedílnou součást svého života, svého volného času. Knihovna pro ně už neznamená pouze půjčovnu a čítárnu, ale je to kabinetní prostor pro učení nebo klubovna pro přátelská posezení. Je to bezpečný prostor pro všechny věkové kategorie.

Knihovna budoucnosti – to je široká škála profesionálních služeb. Nabídka informací a nabídka osobního pohodlí – s knihou, kávou, poslechem, diskuzí. Zážitek, ke kterému se chceme vracet. Zážitková knihovna, to je knihovna budoucnosti, a to je budoucnost knihoven. A věřím, že společně se nám podaří takovou budoucnost našim čtenářům nachystat.

Těším se na všechna další společná setkání.

Volené orgány a členové Sdružení knihoven ČR

V roce 2015 došlo ke změně ve vedení sdružení. Po odstoupení předsedkyně Ing. Ley Prchalové k 31. březnu 2015 Rada SDRUK zvolila do svého čela ředitele Městské knihovny v Praze (MKP) RNDr. Tomáše Řeháka. V září pak došlo ke změně sídla sdružení, které bylo z organizačních důvodů přesunuto do sídla MKP (Mariánské nám. 98/1). V souvislosti s touto změnou došlo i k administrativnímu přesunu míst na hlášení zákonných povinností (finanční úřad, úřad sociální správy a zabezpečení). Na podzim ve výběrovém řízení byla vybrána účetní firma a na konci roku byl z důvodu vysokých poplatků změněn i peněžní ústav (více v revizní zprávě o hospodaření).

Došlo i ke změně ve složení Rady, odchodem Mgr. Tomáše Gece z funkce statutárního orgánu Moravské zemské knihovny zanikla i jeho pozice v radě SDRUK. Na jeho místo byl zvolen Valnou hromadou SDRUK prof. PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D.

Řádná valná hromada se konala v Brně dne 24. března za účasti 19 členů. Mimořádná valná hromada se sešla v Praze 16. června z důvodu změny stanov (uvedení nového sídla) v počtu 27 členů.

V roce 2014 bylo registrováno 45 členů. V průběhu roku byla doručena informace, že Parlamentní knihovna vystoupila ze sdružení již v roce 2007. K 31. 12. 2015 pak ukončila členství Univerzitní knihovna Ostravské univerzity.

Má-li se stát SDRUK lídrem pozitivních změn v českém knihovnictví, je třeba do jeho struktur a činnosti zapojit další knihovny. Problematika, kterou se SDRUK zabývá, je společná pro většinu knihoven v ČR. Abychom umožnili vstup dalších členů, pracovala Rada SDRUK v průběhu roku na návrhu změny stanov, který bude předložen Valné hromadě v roce 2016.

ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ČR V ROCE 2015

KNIHOVNY SOUČASNOSTI 2015

23. ročník konference Knihovny současnosti, která se konala pod záštitou ministra kultury Mgr. Daniela Hermana a hejtmana Olomouckého kraje Ing. Jiřího Rozbořila ve dnech 8.–10. září 2015 v Olomouci, měla podtitul Otevřená knihovna.

Základní myšlenkou byl fakt, že pouze knihovna dobře připravená může reagovat na společenskou poptávku po svých službách a dokonce ji aktivně formovat a služby proaktivně nabízet.

Program byl nesmírně košatý. Z Dánska přijeli představit svůj pohled na otevřené knihovny ti nejpovolanější, ředitel knihovny v Aarhusu Knud Schulz a ředitel hlavní knihovny v Kodani Jakob Heide Petersen. V Aarhusu byla v červnu 2015 otevřena zcela nová knihovna DOKK1, ve které už knihy nehrajou prim. Na koncepci této knihovny se podíleli sami její uživatelé, a proto vzniklo místo netradiční, ale zajišťující funkce, které si komunita vyžádala. Pan Petersen představil nové služby, které knihovny poskytují a které se opět nevěnují pouze čtenářství a knihám.

Již po šestnácté se také předávaly medaile Z. V. Tobolky členům knihovnické obce. Letos byli oceněni:

Bohdan Roule – ředitel Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana

Ing. Petr Žabička – náměstek Moravské zemské knihovny

Mgr. Ivo Kareš – ředitel Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích

Mgr. Jaroslava Štěrbová – hlavní knihovnice Městské knihovny v Praze

PhDr. Helena Bouzková – ředitelka Národní lékařské knihovny

Den druhý byl vyhrazen čtyřem tématům, čtyřem programovým blokům:

Zahájení konference –
garanti jednotlivých
bloků programu

1. Lidé

Být knihovníkem není stav, ale nikdy nekončící proces, který začíná na základní škole obligátní láskou ke knihám, pokračuje na střední škole, ale vysokou školou nekončí. Být dobrým knihovníkem znamená být v permanentním vzdělávacím procesu celou svou pracovní kariéru. Tento tematický blok se věnoval problematice českého knihovnického vzdělávání v návaznosti na řízení pracovních týmů a jednotlivců v knihovnách.

Garant: Mgr. Eva Svobodová

Spolugaranti: PhDr. Radka Římanová, PhDr. Martin Krčál,
Mgr. Zlata Houšková

2. Infobox

V sekci zazněly přednášky věnované online katalogům (katalogy 3.0 a zapojování uživatelů do jejich obsahu), problematika analytického zpracování článků (vize článkové bibliografie a její naplňování), ukládání elektronických publikací a zpřístupňování e-knih knihovnám), využití WikiMedia při vnitřní komunikaci

v knihovně, zkušenosti knihoven s webovým knihovním systémem KOHA a další témata.

Garant: Ing. Aleš Brožek

Spolugaranti: PhDr. Zuzana Kopencová, Ing. Jan Kaňka

3. Služby v akci

Příspěvky v tomto bloku byly zaměřeny na seznámení s konkrétními úspěšnými a v praxi ověřenými příklady netradičních (či netradičně pojatých tradičních) služeb, které knihovny dokážou uživatelům (klientům) nabízet. Prezentovaly se příklady dobré praxe služeb knihoven pro různé věkové a sociální skupiny a dobré nápady, které mohou být inspirací pro knihovníky při oslovování veřejnosti a posilování role knihoven v životě obce či města.

Garant: Ing. Ivo Kareš

Spolugaranti: Mgr. Eva Měřínská, Mgr. Miroslava Sabelová

4. Kreativní knihovny

Společnost a s ní i knihovny se mění, ke slovu se dostává hravost, aktivní přístup a tvořivost. Zkoumali jsme, zda je kreativita knihovníků přínosem, jak ji povzbudit a jak využívat ve prospěch knihovny. Kdy je třeba probudit tvořivé síly z nitra knihovny a kdy hrozí amatérismus a je vhodnější svěřit se kreativním pracovníkům zvenčí? Knihovny hledají další způsoby, jak přilákat čtenáře do knihoven a aktivovat je.

Garant: Mgr. Daniel Bechný

Spolugaranti: Klára Smolíková, Martina Wolna

Dopoledne byl prostor i pro workshopy zahraničních hostů, kde jsme s Jakobem Heide Petersenem hledali nové služby knihovny a definovali novou roli knihovníka. S Knudem jsme diskutovali na téma, jak knihovny mohou podpořit komunitní život.

Čtvrtek patřil Koncepti rozvoje knihoven, končí i nové. Podívali jsme se na stav Centrálního portálu knihoven a na digitalizační

Poděkování organizátorům

projekty knihoven. V závěrečný den byly poprvé předány certifikáty Bezbariérová knihovna, a to Knihovně Jiřího Mahena v Brně a Knihovně města Ostravy za služby pro zrakově, respektive sluchově znevýhodněné uživatele. Moderátor a garant bloku: PhDr. Vít Richter

Sborník z konference byl vydán pro tentokrát pouze jako e-kniha ve třech formátech, které jsou ke stažení zdarma ze stránek SDRUKu.

Hodnocení účastníků konference k organizaci a programu akce bylo víceméně pozitivní, výtky směřovaly zejména ke kvalitě stravování a ubytování, které poskytuje UPOL prostřednictvím své menzy a kolejí. Organizátoři hledají pro další ročníky jiné řešení.

Zahraniční hosté – vpředu Knud Schulz, vzadu Jakob Heide Petersen

DALŠÍ AKCE SDRUŽENÍ KNIHOVEN ČR

V červnu 2015 se mohli zájemci vydat se SDRUKem po německých a švýcarských knihovnách. Na tuto studijní cestu se vypravilo 26 účastníků. Více ve zprávě ze studijní cesty.

Ve Zlíně pak ve stejný měsíc proběhl seminář sekce pro informační vzdělávání uživatelů.

Podzim byl přímo nabitý akcemi, které SDRUK pořádal prostřednictvím svých sekcí. V Havlíčkově Brodě se skutečnil jubilejní 25. akviziční seminář s účastí více než 80 akvizitérů, v Českých Budějovicích se sešli bibliografové ze Slovenska, Moravy i Česka; příspěvky, které na akci zazněly, jsou součástí této ročenky. Zapomenout nesmíme ani na Celostátní seminář Regionální funkce, který byl v říjnu pořádán v Pardubicích sekcí pro regionální funkce. A na začátku listopadu se v Olomouci konala Bibliotheca Antiqua; sborník z konference je možné objednat prostřednictvím Vědecké knihovny v Olomouci.

Více o jednotlivých akcích a činnosti sekcí v dalších kapitolách.

Členové Sdružení knihoven ČR mohou čerpat na většinu akcí zvýhodněné vstupné.

CENTRÁLNÍ PORTÁL KNIHOVEN

Velkou akcí, která má pro vývoj českých knihoven zásadní význam, je vývoj centrálního portálu knihoven, který je označován za „superprioritu“ Koncepce rozvoje knihoven na léta 2011–2015. Dříve se počítalo s tím, že se SDRUK stane centrálním veřejným zadavatelem soutěže na dodávku služeb v hodnotě desítek milionů korun. Zúčastněné knihovny se nakonec rozhodly na jednání Rady CPK takovou soutěž nevypisovat a zvolit strategii postupného budování portálu vlastními silami knihoven. Klíčová je role Knihovny AV ČR a Moravské zemské knihovny. SDRUK je dle smlouvy o spolupráci, kterou uzavřely a podepsaly spolupracující knihovny dne 26. října 2015, pověřeným partnerem, který má zajišťovat smluvní ukotvení dalších přístupujících knihoven.

REVIZNÍ ZPRÁVA O HOSPODAŘENÍ SDRUK ZA ROK 2015

Finanční prostředky byly přijímány a vydávány bezhotovostně přes Raiffeisenbank a. s., v prosinci 2015 došlo ke změně peněžního ústavu na FIO banka a. s., nebo hotovostně přes pokladnu. Evidenci hospodaření zajišťovala paní Libuše Matyášová a paní Veronika Chruščová, od října 2015 firma 1. Malešická účetní, která rovněž vypracovala účetní závěrku ke dni 31. 12. 2015. Daňové přiznání bude zpracováno a předáno Finančnímu úřadu pro Prahu 1 v březnu 2016.

VÝSLEDEK HOSPODAŘENÍ V ROCE 2015

VÝNOSY V KČ CELKEM:	883.828,40
Tržby za KKS 2015, Sb. 2015	448.135,00
Tržby za ostatní semináře	89.350,00
Tržby za zahran. stud. cesty	129.000,00
Tržby z prodeje publikací (vč. pošt.)	5.314,00
Úroky z BÚ + term.vklad	29,40
Dary	5.000,00
Přijaté členské příspěvky	157.000,00
Státní dotace	50.000,00
NÁKLADY V KČ CELKEM:	804.462,42
Náklady na KKS 2015, Sb. 2015	392.763,00
Náklady na ostatní semináře	107.963,00
Náklady na zahran. stud. cesty	138.524,42
Publikace (Ročenka 2014)	50.528,00
Bankovní poplatky	7.615,00
Ostatní režijní náklady	84.725,00
Odpisy	22.344,00
STAV VLASTNÍHO JMĚNÍ V KČ K 31. 12. 2015	1.088.957,40
VÝSLEDEK HOSPODAŘENÍ ZA ROK 2015	79.365,98

V Praze dne 23. 2. 2016

Návštěva univerzitní knihovny v Regensburgu

Studijní cesta začala návštěvou největší univerzitní knihovny v Bavorsku, založené v roce 1964. Knihovna je součástí univerzitního kampusu. Jedná se o účelovou stavbu z betonu a skla, která však také díky bohaté zeleni včetně jezírka v okolí nepřibírá nepříjemným dojmem.

Knihovna s přibližně 200 zaměstnanci je otevřena i veřejnosti, pro studenty univerzity je zdarma. Zaměstnanci knihovny se věnují vývoji inovativních, na uživatele zaměřených služeb. Kromě zajištění prostředí vhodného pro studium můžeme zmínit např. tzv. týmové studovny, bezplatné samoobslužné skenování, digitalizaci na objednávku (Ebooks on Demand), nabídku informačních služeb oborových specialistů, velkorysou otevírací dobu včetně sobot a nedělí. Z Regensburgu také pochází u nás známá databáze elektronických časopisů EZB. Knihovna také zabezpečuje dohled nad publikačním serverem univerzity a poskytuje k němu podporu.

Knihovna svým uživatelům zprostředkovává přístup k 3,6 mil. médií, z toho 1,6 mil. jednotek určených k prezenčnímu studiu je umístěno ve studovnách. K řazení fondu není používáno MDT ani Deweyho třídění – v Regensburgu byl vyvinut vlastní systém RVK: Regensburger Verbundklassifikation. Tento systém je dnes na německých univerzitách nejpoužívanější. Online katalog knihovny zahrnuje také fondy jiných knihoven v Regensburgu. Za rok se průměrně uskuteční 580 000 absenčních výpůjček. Ve fondu kromě knih naleznou uživatelé knihovny také 8 400 tištěných a 35 000 elektronických titulů časopisů. Uživatelé mají také přístup do 400 oborových databází dostupných přes přehledné rozhraní informačního systému DBIS.

Univerzitní knihovna má přibližně 40 000 registrovaných uživatelů, přičemž celkový počet studentů univerzity je cca 21 000. Roční návštěvnost ve 13 studovnách umístěných v blízkosti

ZPRÁVA ZE STUDIJNÍ CESTY, NĚMECKO A ŠVÝCARSKO: 2.–4. ČERVNA 2015

Michal Škop,
Helena Vřeská,
Moravská zemská
knihovna

jednotlivých fakult je 3 mil. Celkem zde čtenáři mohou využít působivých 3 500 studijních míst, z nichž většina překvapivě není vybavena elektrickým či síťovým rozvodem. Dvě studovny jsou skutečně rozlehlé – v centrálních částech je symetricky umístěno cca 100 stolů. Vstup do každé studovny je pod dozorem knihovníka. V prostoru před vstupem do studoven jsou umístěny samoobslužné kopírovací stroje a kontrolní brána. Před vstupem je potřeba odložit batohy a tašky, k čemuž je možné využít zamykatelné skříňky nebo jednoduché odkládací boxy. Co se týče vnášení jídla a tekutin, povoleny jsou pouze uzavíratelné láhve. Kavárna i relaxační zóny jsou umístěny v rozlehlých prostorech mimo studovny. Tento otevřený prostor je příležitostí k propojení osobních a profesionálních zájmů. Také díky tomu jsou ve studovnách dodržována pravidla ochrany fondu a studijní klid.

Součástí knihovny je také druhé největší digitalizační centrum v Německu (první je v Mnichově). Studenti a vyučující si zde mohou nechat digitalizovat téměř jakýkoliv druh médií (knihy, mapy, fotografie, mikrofilmy, audiovizuální díla). V uzavřených skladech jsme mohli obdivovat kromě elektrifikovaných kompaktních regálů zejména tzv. telelift, tj. systém kolejnic se závěsnými vozíky pro automatickou přepravu knih ze skladu k výdeji a zpět.

Návštěva malé knihovny v Ebnat-Kappel

Po návštěvě univerzitní knihovny nás čekala návštěva proporcionálně nesrovnatelně menší obecní a školní knihovny v obci Ebnat-Kappel. Na procesu vzniku knihovny nám naše průvodkyně, původem česká knihovnice Paula Looser, ilustrovala, jakým způsobem funguje občanská společnost ve Švýcarsku. Mimo jiné jsme se dozvěděli, že v obci s necelými pěti tisíci obyvateli působí kolem 80 zájmových spolků. St. Gallen jako první švýcarský kanton přijal knihovní zákon, který by měl usnadnit zakládání i následný provoz knihoven. Obecně to ale zde kultura nemá jednoduché, vše je potřeba si vybojovat. Podnět ke vzniku knihovny v Ebnat-Kappel přišel právě od občanů obce, kteří v roce 2003 založili spolek, a od té doby se snažili získat podporu jak od obce, církve nebo technických služeb, tak i od soukromých dárců a sponzorů. Také díky štědrým darům se knihovnu podařilo otevřít již tři roky poté. Zřizovatelem knihovny i nadále zůstal spolek Bibliothek / Ludothek Ebnat-Kappel. Knihovna nyní slouží jako informační, vzdělávací, kulturní (např. autorská čtení nebo noci v knihovně) a setkávací centrum celé obce. Slouží jako společná knihovna pro 3 místní ZŠ a 5 MŠ. Roční registrační poplatek je v hodnotě dvou švýcarských franků. Knihovní fond v současnosti čítá na 9 000 jednotek, počet uživatelů je 1 780 (z toho 573 školáků). Přibližně polovinu fondu činí beletrie, čtvrtinu naučná literatura. Ve fondu najdeme také DVD, e-knihy, obrázkové knihy, audioknihy. Počet výpůjček za rok je 39 000. Součástí knihovny je také stále populárnější ludoteka umístěná v horním patře budovy. Aktuálně obsahuje nepředstavitelných 1 240 her, které si děti mohou půjčit domů. V knihovně kromě her půjčují také např. koloběžky nebo tzv. party tools: stroj na výrobu cukrové vaty, horké čokolády nebo párků v rohlíku atd.

Ročně dochází v knihovně k obnově cca 10–12 % fondu. Knihovna má své vlastní webové stránky, online katalog je pak součástí společného portálu obecních a školních knihoven v St. Gallen a Appenzell: <http://www.bvsga.ch/>. Knihovna se také zapojila

do kampaně za lepší image knihoven a knihovníků BiblioFreak. Zajímavý je také projekt Prix Chronos zaměřující se podporu mezigeneračního dialogu. Knihovna sídlí ve staré, prostorově i jinak již nedostačující školní budově a nyní se těší na stěhování do budovy zcela nové.

Univerzita v Zürichu, Rechtswissenschaftliches Institut

Nová budova Právnické fakulty Univerzity v Curichu byla otevřena v roce 2004 a je umístěna do nádvoří historické budovy pocházející ze začátku 20. století. Autorem dech beroucí vestavby je světově proslulý architekt Santiago Calatrava, který má svou hlavní kancelář právě v Curichu. Cena přestavby byla 31 mil. eur, plocha všech podlaží je 4 375 m². Vestavěná šesti-patrová konstrukce je zavěšená na čtyřech pilířích. Součástí je také otevírací střecha ve tvaru lidského oka. O krásnou dřevěnou součást konstrukce je potřeba pečovat – jednou ročně se musí celá naolejovat. Na ochozech se nachází na 500 studijních míst, o které je zvláště ve zkouškovém období zájem. Protože místa není možné rezervovat, pravidelně se před otevřením knihovny tvoří fronty studentů. V zadní části vestavby a v části původní budovy se pak schovávají regály s příručním fondem.

Do prostoru knihovny není povoleno vnášet jiná zavazadla než tašku na notebook. Samozřejmostí je zákaz vnášení jídel a jiných nápojů, než těch v uzavřených láhvích. Fond knihovny je dostupný pouze prezenčně, vypůjčené knihy mají čtenáři vracet zpět na své původní místo v regálu – je tedy otázkou, jakým způsobem zde získávají statistická data. Knihovna má jen přibližně 20 zaměstnanců a nabízí např. kurz základní orientace v knihovně pro studenty prvních ročníků nebo referenční služby, které si mohou uživatelé rezervovat na určitý čas. Ve zkouškovém období je otevřeno i v neděli. Registrace je zde nabízena bezplatně.

Knihovnu tvoří fond čítající téměř 200 000 knih a 800 periodik, což z ní činí jednu z největších právnických knihoven ve Švýcarsku. Populárnější zde jsou stále tištěná média, což ale u studentů práv není až tak velkým překvapením. Uživatelům knihovny je k dispozici 45 počítačů a 11 kopírovacích strojů.

Zajímavým prvkem, se kterým jsme se zatím jinde nesetkali, byla tzv. tichá patra (6. a 7.), ve kterých byla zakázána práce na notebooku z důvodu hlučnosti. Studentům je k dispozici také 7 studoven určených pro skupinovou práci. V celé budově bylo skutečně dodržováno téměř naprosté ticho.

Stadtbibliothek St. Gallen

Knihovna Stadtbibliothek St. Gallen vznikla v únoru 2015 sloučením části kantonální knihovny Vadiana a části městské knihovny, které se přestěhovaly do budovy bývalé pošty. Z knihovny Vadiana byla vzata část fondu určená široké veřejnosti, speciální fond byl ponechán v původní budově. Organizačně se však toto spojení zatím nepodařilo dokončit, takže i když jsou knihovny ve dvou průchozích křídlech jednoho patra a působí tak na návštěvníka jako jeden celek, jejich fondy jsou zcela oddělené a často také duplicitní. Perspektivu dokončení projektu udávají 10 let. Jen stěží uvěřitelnou se jeví informace o velmi hlučné stavbě v přilehlé ulici, která má probíhat až do roku 2018.

Fond čítá asi 100 000 svazků a je určen dospělým i mládeži. K dispozici jsou studijní místa s volným přístupem k internetu. Dvě týmové studovny působily značně neutěšeným dojmem.

Zajímavostí byl zde bibliobox umístěný přímo před výpůjčním pultem a nutnost použít k výpůjčce selfcheck. Knihovníci půjčují osobně pouze knihy z MVS. Knihovna nabízí také placenou kurýrní službu. Mimořádné oblíbenosti se zde těší zejména audioknihy, filmy a hudební CD. Součástí knihovny je kavárna s možností četby běžného ročníku novin a časopisů. Diskutovali jsme zde s kolegy také o problematice přechodu na nová pravidla pro katalogizaci (RDA), přičemž jsme se dozvěděli, že české knihovnictví má v této oblasti mírný náskok.

www.bibliosg.ch

www.kb.sg.ch

www.bibliothek.stadt.ch

Stiftsbibliothek St. Gallen

Klášteřní knihovna je knihovnou bývalého benediktinského kláštera St. Gallen.

Vznik kláštera se datuje do roku 612, kdy si zde postavil svoji celu irský mnich Gallus. Od roku 719 již nabyl klášter významu a v 9. st. zažíval velký náboženský, duchovní a hospodářský rozkvět. V době druhého rozmachu v 17. a 18. st. bylo toto opatství nejvýznamnější na území dnešního Švýcarska. I když převážná část kláštera vzala za své během reformace, knihovna zkáze unikla. Hlavní sál knihovny vznikl zároveň s katedrálou v letech 1758–1767. Stavitel Peter Thumb vytvořil mistrovské pozdně barokní dílo s rokokovou výzdobou. Dřevěná podlaha s intarzií, přesná řezbářská práce dřevěných regálů, štuková výzdoba a fresky na stropě tvoří úchvatný harmonický celek. Sál knihovny je chráněn závěsy proti přímému slunečnímu svitu a platí zde zákaz fotografování.

Knihovna obsahuje více než 170 000 knih a 2 100 rukopisů včetně památné kolekce irských rukopisů z 8. až 11. st. a vzácných písemných památek z 8. st. Soubor 400 svazků, vzniklých před více než tisíci lety, je jedním z nejvýznamnějších na světě a sbírka inkunábulí patří k nejvýznamnějším ve Švýcarsku. Kromě teologických knih zde najdeme knihy o právu, biologii, lékařství, hudbě, starohorní němčině (althochdeutsche Sprache) a dějinách literatury. Mohli jsme vidět i nejstarší německy psanou knihu a jedinečný středověký plán půdorysu celého klášterního komplexu. Podle tohoto nákresu a za pomoci dobových technologií nyní budují v Meßkirchu tzv. Campus Gali.

Zajímavý pro knihovníky je katalog, vepsaný do otevíratelného vertikálního dřevěného obložení regálů. Nyní existuje i v elektronické verzi. Knihovna je dodnes aktivní – není to jen hojně navštěvované muzeum, ale také odborná knihovna pro období středověku a rukopisů. Fond má nové přírůstky a knihy vydané po roce 1900 je možno si vypůjčit. Čtenářský průkaz je zdarma pro uživatele s trvalým pobytem ve Švýcarsku.

Před deseti lety započala digitalizace za přísných ochranných podmínek přímo zde v klášteři. Dosud bylo zdigitalizováno přes 500 rukopisů. Virtuální knihovna je přístupná zdarma.

Správce knihovny je nyní Katolický odbor (Katholische Konfessionsteil) kantonu St. Gallen.

V roce 1998 byl založen spolek, který podporuje financování péče o rukopisy a jejich restaurování.

Klášterní komplex s katedrálou a klášterní knihovnou patří od roku 1983 ke světovému dědictví UNESCO.

<http://www.stibi.ch/>

<http://www.cesg.unifr.ch/de/index.htm>

Rok 2015 byl pro sekci mimořádně významný, protože se v něm uskutečnil jubilejní 25. akviziční seminář. Do Havlíčkova Brodu byli pozváni akvizitěři již na zlínském semináři v roce 2014, neboť v tomto dobře dostupném městě vždy během semináře dýchá příjemná atmosféra a Krajská knihovna Vysočiny jako vzorný hostitel zajišťuje akvizitérům vstupenky na LiStOVání a na podzimní knižní veletrh. Bohužel se v krajské knihovně nestihla rekonstrukce přednáškového sálu, a tak se muselo narychlo hledat náhradní řešení. Více jak 80 akvizitérů se nakonec sešlo 8. října 2015 v krásné historické budově bývalého augustiniánského kláštera, kde nyní působí Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových.

Přítomné přivítala Ing. Jitka Hladíková, ředitelka Krajské knihovny Vysočiny, a po ní program zahájil svou prezentací Ing. Aleš Brožek, předseda sekce pro akvizici SDRUK. V ní si připravil ohlednutí za uplynulými ročníky semináře. Na fotografiích doložil, že od 4. září 1991, kdy skupinka akvizitérů státních vědeckých knihoven zajela do Kladna, se setkání proměnila v uznávanou odbornou akci, zabývající se nákupem různých druhů dokumentů v rozličných typech knihoven celé České republiky. Výjimkou nebývá ani účast hostů ze zahraničí, což potvrdila další přednášející ze Slovenska.

Mgr. Monika Lobodášová, ředitelka Krajskej knižnice Karola Kmeťka v Nitre, přítomné nejprve seznámila se základními statistickými údaji o krajské knihovně, poté přiblížila akviziční politiku a akviziční procesy v knihovně. Zajímavostí nákupu dokumentů na Slovensku je možnost platby za objednané knihy pouze „ostrou“ fakturou, a to přes státní pokladnu, v hotovosti jen ve výjimečných případech.

Mgr. Vlasta Havrdová představila poté jeden ze způsobů akvizice ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové. Zamyslela se nad otázkami, zda se vyplatí nakupovat na knižních veletrzích

SEKCE PRO AKVIZICI

Aleš Brožek,
Severočeská
vědecká knihovna
v Ústí nad Labem

a zda mají knižní veletrhy smysl. Kromě jednotlivých typů a rozdělení knižních veletrhů připomněla zahraniční i tuzemské současné veletrhy, velké komerční i menší nekomerční. Na ni navázala Mgr. Renáta Tetřevová. Ta je historičkou Východočeského muzea v Pardubicích a zároveň organizátorkou speciálního knižního trhu publikací s uměleckou, historickou, archeologickou a vlastivědnou tematikou. Pořádá jej v rytířských sálech pardubického zámku pod názvem Zámek plný knih a hostí zástupce kulturních, vzdělávacích a paměťových institucí z celé republiky, kteří nabízejí ke koupi běžně nedostupné tituly.

Marcela Hladíková ve svém příspěvku hovořila o zkušenostech s akvizicí e-publikací ve vědecké knihovně Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, kde pracuje. Díky poptávce studentů vznikla potřeba doplnit fond českými odbornými e-publikacemi. Jako výhodná se jevila široká nabídka e-shopu Flexibooks společnosti Fraus Media. Kromě přístupu k elektronickým naučným a odborným knihám bylo knihovně umožněno napojit e-shop na knihovní systém. Na téma e-knih navázala

Mgr. Daniela Nová z Ústřední knihovny ČVUT a představila elektronickou knihovnu Ebook Library (EBL), kterou jako první v ČR umožňuje svým uživatelům využívat právě ČVUT v Praze. Jde o službu, která zpřístupňuje obrovské množství e-knih pomocí tzv. krátkodobých výpůjček – Short Term Loans (STL). Stojí za ní vydavatelská skupina ProQuest, je určená k akvizici jednotlivých e-knih a neumožňuje předplatit kolekce.

PhDr. Libuše Macháčová se zabývala vlivem nových katalogizačních pravidel RDA na linku zpracování ve Vědecké knihovně v Olomouci. Dříve u nich prvotní akviziční záznam vytvářel jeden pracovník a dále jmenný katalogizační záznam další pracovník. Rok 2015 přinesl nová katalogizační pravidla a VKOL se musela vypořádat s nárůstem práce. Reorganizovala linku zpracování a v současnosti stručný prvotní akviziční záznam a jmennou katalogizaci provádí stejný pracovník.

PhDr. Hanuš Hemola z Národní knihovny České republiky si pro přítomné knihovníky akvizitery připravil bližší informace o jejich povolání a jeho řazení a specifikaci v národních soustavách povolání a kvalifikací.

Ing. Hana Mikulíková z Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně se zamyslela nad úrovní nabídkových seznamů vyřazených dokumentů, které knihovny zveřejňují v elektronické konferenci Akvizice, z hlediska dostatečnosti informací. Vyzvala knihovny, aby v seznamech povinně uváděly alespoň přírůstkové číslo (kvůli snadnému vyhledání dokumentu), úbytkové číslo (kvůli snadnému vyhledání dokumentu), označení autora, název, místo vydání, rok vydání a případně další nepovinné údaje jako nakladatel, důvod vyřazení, datum vyřazení. Za ideálních podmínek by tyto nabídkové seznamy mohly být zpracovány v tabulkových procesorech (např. Excel), kde by šlo záznamy snadno řadit podle vybraných kritérií. K uvedenému tématu zazněl z pléna jeden hlavní a důležitý požadavek, aby nabídkové seznamy každopádně nebyly v konferenci zveřejňovány ve formátu PDF.

K tématu retrospektivního doplňování fondu ze seznamů vyřazených knih si prezentaci také připravil PhDr. Ivo Brožek z Vědecké knihovny UJEP. Přednesla ji místo něho Marcela Hladíková a mimo jiné uvedla tipy na osvědčené zdroje z praxe knihovny a pro představu zajímavé přírůstky získané touto činností.

Na semináři vystoupili na závěr dva milí hosté: Tomáš Loukota, DiS., z knižního velkoobchodu OPA jako jeden ze zástupců z řad dodavatelů knih, kteří zajišťují distribuci knih se zaměřením na služby knihovnám všech druhů, a PhDr. Jan Štolba. Ten přijel mezi knihovníky akvizitery propagovat Literární noviny, přináše-
jící informace z kulturního, politického a společenského života.

I místo konání pravidelné porady knihoven s povinným výtiskem a nabídkovou povinností se na poslední chvíli změnilo. Místo zasedací místnosti Národní knihovny ČR se sešlo 28 akvizitérů 27. listopadu 2015 v posluchárně Knihovnického institutu. Na ní Milan Šilhan podal statistické údaje o počtu záznamů v databázi České knihy k 26. listopadu 2015. Potěšitelný je nárůst

tzv. činných nakladatelů, kteří přispívají do databáze (loni 259, letos již 406). Došlo k tomu díky importu dat z distribuce Kosmas. Svaz českých knihkupců a nakladatelů se pokouší jednat i s dalšími distributory, upozorňuje je a jejich nakladatele na ekonomický přínos přispívání do databáze, ale příliš velký zájem ze strany distributorů není. Přítomní akvizitéři navrhovali další firmy, které by mohl SČKN oslovit. M. Šilhan připomněl, jakým způsobem lze vygenerovat novinky v databázi nebo se přihlásit k dennímu či týdněmu odběru přehledu novinek (zasílání novinek). Zároveň ho zajímalo, jakým způsobem tyto přehledy novinek akvizitéři využívají.

S prezentací Šedá literatura a povinný výtisk v denní praxi Oddělení doplňování domácích dokumentů Národní knihovny vystoupila Mgr. Olga Zeinertová. Upozornila na problémy s firemní literaturou a drobným tiskem bez literárního obsahu. Mezi problematické typy dokumentů, u kterých nelze rozhodnout, zda se jedná o povinný výtisk, jsou také katalogy, divadelní programy, programy veletrhů, festivalů, plakáty, kalendáře, pohlednice, které slouží k propagaci firmy či instituce. Problematiku šedé literatury řeší oddělení aktuálně poradami s kolegy z ostatních oddělení. Cílem je, aby akvizice odpovědně a kvalifikovaně rozhodovala o zařazování dokumentů do fondu.

Již popáté v řadě na poradě vystoupil Mgr. Martin Žížala se zprávou o aktuálním stavu a vývoji e-publikací v ČR. V prezentaci Elektronické publikace v NK ČR ukázal vzestup počtu ohlášených e-knih Národní agentuře ISBN. V roce 2010 jich bylo 247, v roce 2015 již 35 778. Nyní dochází k pravidelnému nárůstu cca 11 000 záznamů za rok. Zmínil se i o projektu NAKI, který končí v r. 2015 a v jehož rámci byl spuštěn pilotní provoz systému e-deposit.

S příspěvkem k tématu získávání neprodejných publikací z univerzitních nakladatelství vystoupila Mgr. Anděla Prchlíková. Ve

Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje má na starosti získávání neprodejných publikací z univerzitních nakladatelství a chtěla by si s ostatními akvizitéry vyměnit zkušenosti. Většina krajských knihoven získává tyto publikace tzv. trvalou či kontinuální objednávkou, ale ne ze všech univerzitních nakladatelství je lze bez problémů získat. Mgr. A. Prchlíková přislíbila informativní e-mail se svými zkušenostmi do konference Akvizice a požádala o zpětnou vazbu od ostatních.

Pro obohacení programu porady ukázal Ing. Aleš Brožek prezentaci nazvanou Akvizice a knihovny muzeí a galerií, s níž vystoupil 2. září 2015 na 39. semináři knihovníků muzeí a galerií v Brně. V ní vysvětlil knihovníkům muzeí a galerií, jak mají postupovat, aby se publikace vydané těmito institucemi dostaly do knihoven. Zabýval se otázkou, jakým způsobem je ze strany muzeí a galerií plněna nabídková povinnost a zasílání povinných výtisků, jakým způsobem je využívána Databáze vydaných titulů. Připravil si též rozbor přispívání muzeí a galerií do Souborného katalogu ČR. Na modelovém příkladu Moravské galerie ukázal, jak galerie ne/plní nabídkovou povinnost.

Na závěr proběhla živá diskuze ke zmíněným tématům. Např. Lenka Štěpánová z Krajské knihovny v Pardubicích vznesla do pléna dotaz, jak knihovny nakládají s nevyužitými dary.

Po skončení porady se zájemci odebrali na výstavu Biblické příběhy na renesančních iluminacích v Galerii Klementinum.

Sekce SDRUK pro bibliografii pokračovala ve své činnosti již dvacátým prvním rokem. Členská základna se rozrostla o zástupkyni z knihovny Kabinetu hudební historie Etnologického ústavu AV ČR, PhDr. Janu Vozkovou, CSc. a Mgr. Martinu Smolovou z Moravské zemské knihovny.

Kooperační systém ANL

Prvořadým úkolem sekce pro bibliografii bylo zajišťování kooperačního systému ANL. E. Svobodová pokračovala v práci garantky podprogramu VISK9/1, v rámci něhož byly realizovány kooperativní projekty jednotlivých krajských knihoven, Knihovny Akademie věd a knihovny Kabinetu hudební historie Etnologického ústavu AV ČR. Čtrnáct zúčastněných knihoven zpracovalo 19 517 záznamů článků z periodik vydaných v roce 2014, eventuelně 2015 (nebo starších, podle potřeb báze ANL). Odpracováno bylo 9 758,5 hodin. Rozdělení excerpční základny, metodiku a koordinaci projektů měla na starosti pracovnice SVK HK Z. Mikulecká. Záznamy článků byly zpracovávány klasicky dle podaných projektů. V roce 2016 budou kooperativní projekty pokračovat ve stejném rozsahu jako v roce 2015. Národní knihovna ČR ani v roce 2016 tento projekt koordinovat nebude, koordinace prozatím zůstává v SVK HK. V roce 2015 pokračovalo zapojování producentů oborových databází do kooperačního systému ANL a dodávání záznamů z těchto databází do báze ANL. V současné době přispívá do ANL, kromě knihoven zapojených v kooperativním projektu, dalších 12 knihoven, 1 knihovna spolupráci dočasně přerušila. Celkově bylo za rok 2015 do ANL naimportováno 52 206 záznamů.

Zasedání Sekce SDRUK ČR pro bibliografii

Dvacáté sedmé zasedání sekce SDRUK ČR pro bibliografii se konalo 13.–14. 4. 2015 v Krajské knihovně v Karlových Varech. Členové sekce zhodnotili výsledky kooperativních projektů zpracování článků pro ANL za rok 2014. V tomto roce byly projekty zaměřeny na tvorbu nových originálních bibliografických

SEKCE PRO BIBLIOGRAFIÍ

Eva Svobodová,
Studijní a vědecká
knihovna v Hradci
Králové

záznamů, které byly vkládány do databáze ANL bez vazby na plné texty. Bohužel, i přes snahu krajských a odborných knihoven, se od roku 2011 nepodařilo nahradit excerpci Národní knihovny ČR v plné výši, v roce 2014 chybělo 10 tis. záznamů z odborných periodik, další problém spočívá v tom, že se zatím nepodařilo dohnat skluz a v projektech se většinou excerpují tituly s ročním zpožděním. Ovšem podpora kooperace knihoven v tvorbě české analytické bibliografie je nezanedbatelným vedlejším přínosem celého projektu v podprogramu VISK 9/1. Dalším tématem jednání byla excerpční základna a zasílání záznamů z regionálních excerpčí do báze ANL. Na základě ankety, kterou zodpovědělo 12 knihoven, bylo zjištěno, že převážná většina oslovených knihoven zasílá do báze ANL kvalifikovaný výběr z článků zpracovávaných do regionálních databází. Retrokonverzi či rekatalogizaci záznamů článků knihovny provádějí, ale většina takto zpracovaných záznamů není do báze ANL zasílána. Bylo doporučeno články z rekatalogizace a retrokonverze do báze ANL posílat.

Pracovní skupina pro excerpční základnu báze ANL

Pracovní skupina pro excerpční základnu ANL se sešla před zasedáním bibliografické sekce dne 13. dubna 2015. Kromě pravidel pro zasílání záznamů z článků regionálních deníků do báze ANL řešila excerpční základnu pro projekt VISK 9/1. Bylo doporučeno, aby se počet zpracovávaných titulů rozšířil na úkor včasnosti zpracování. I nadále bude u zpracování většiny titulů přetrvávat časový skluz 1 rok, protože pracovní kapacita a finanční prostředky na kooperativní projekty ve VISK 9/1 zůstávají stejné, tudíž nemáme možnost počet zpracovaných záznamů navyšovat.

Další vývoj článkové bibliografie (workshop 18. 2. 2015)

Dne 18. 2. 2015 se konal v Národní knihovně ČR v depozitáři v Hostivaři workshop "Další vývoj článkové bibliografie". První část byla věnována zkušenostem s propojováním

bibliografických záznamů analytické bibliografie ANL s plnými texty. Na toto téma vystoupili D. Kindl (NK ČR), L. Maixnerová (NLK), T. Holčáková (KVK v Liberci), P. Szöke (MSVK v Ostravě) a L. Jirků (SVK HK). Jednotlivé prezentace ukázaly, že každá z uvedených knihoven přistupuje k této problematice jinak. Dohodli jsme se, že by mělo existovat jedno doporučené systémové řešení. Ale zazněl i názor, že není třeba mít vždy k dispozici plný text, důležitější je vědět, že článek k danému tématu existuje.

Druhá část workshopu se zabývala koncepcí dalšího vývoje článkové bibliografie, její excerpční základnou a vyhodnocením ankety k využívání báze ANL. Účastníci se usnesli, že i přes klesající využívanost báze je třeba ji nadále doplňovat. Jedním z charakteristických rysů informační společnosti je dramatický, obtížně zvládnutelný nárůst informací. Bibliografické zpracování zdrojů (v našem případě fyzicky nesamostatných částí dokumentů) pomáhá tento nárůst informací zvládat, ukládat a třídit. Česká analytická bibliografie, prezentovaná bází ANL – Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících významným způsobem urychluje a zjednodušuje proces přenosu relevantních informací od původce k uživateli. Články v českých novinách a periodikách odrážejí společenský, politický a kulturní život své doby. Tyto informace jsou zachycené zejména v celostátních a regionálních novinách a místních a městských zpravodajích. Informace v nich uložené mají význam zejména pro regionální historická bádání.

Anketa využívání databáze ANL

Workshopu předcházel průzkum využívání analytické báze ANL v krajských a městských knihovnách. Z něho jednoznačně vyplynulo, že krajské knihovny, ale i pracovníci rešeršních služeb v NK ČR, chtějí a potřebují analytickou bibliografii ke své informační činnosti a její ukončení by pro ně znamenalo nárůst práce a změny v postupu získávání informací, návrat k vlastním

excerpcím, tedy krok zpět. Polovina zúčastněných městských knihoven je téhož názoru, druhá polovina bázi nezná nebo ji nevyužívá. Současné technologie umožňují rozšířit tradiční analytickou bibliografii o napojení na plné texty článků v elektronické podobě a je žádoucí toho využít a analytickou bibliografii tímto směrem rozvíjet. Na začátku roku 2016 požádáme o vyplnění dotazníků k ANL vysokoškolské a odborné knihovny. Kompletní výsledky budou publikovány v tisku.

Pracovní skupina pro analytickou bibliografii a koncepcí analytické bibliografie v České republice

Tato pracovní skupina se v loňském roce rozrostla o zástupce Národní knihovny ČR (D. Kindl) a nezávislého experta (J. Schwarz). Pracovní skupina přistoupila v prvním pololetí roku 2015 k tvorbě vize a posléze koncepce analytické bibliografie, protože v českém jazykovém prostoru nelze v blízké podobě počítat s tím, že by byla tvorba analytické bibliografie s kvalitním věcným popisem a selekcí pokryta komerčními databázovými poskytovateli. Role knihoven, jakožto tvůrců záznamů, je tedy stále nenahraditelná. Tuto činnost zatím nelze automatizovat a analytický metadatový popis u tuzemských databázových poskytovatelů nespĺňuje nároky pro kvalitní a přesné rešeršování. Koncepce byla představena 9. 9. 2015 na konferenci Knihovny současnosti v Olomouci, na Kolokviu slovenských, moravských a českých bibliografů v Českých Budějovicích 13. 10. 2015, zaslána Ústřední knihovnické radě a na Odbor umění, literatury a knihoven Ministerstva kultury ČR. Finální verze je vystavena na stránkách SDRUK. Koncepce počítá nadále s významným podílem Národní knihovny ČR, která by se znova měla ujmout role koordinátora, metodika i zpracovatele analytické bibliografie v České republice. Dokud se své role NK ČR neujme nebo nebude tímto úkolem pověřeno jiné celonárodní pracoviště, budou práce na tvorbě báze ANL realizovány současným nesystémovým řešením – formou kooperativních projektů.

Slovník českých knihovníků

Báze Slovník českých knihovníků je spravována Knihovnickým institutem Národní knihovny ČR. Zástupci krajských knihoven, většinou členové sekce pro bibliografii, opravili nebo aktualizovali celkem 311 hesel. Do báze přibylo 24 nových hesel.

Kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů

Ve dnech 11.–13. 10. 2015 se v Českých Budějovicích konalo 18. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů. Blíže informace o jeho průběhu jsou uveřejněny v další části Ročenky SDRUK.

SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY

Jitka Holásková,
Vědecká knihovna
v Olomouci

Sekce SDRUK pro historické fondy pořádala v roce 2015 již 24. ročník konference „Bibliotheca Antiqua“. Konference se konala tradičně v podzimním termínu, a to 4. a 5. listopadu v sále Mozartea v Arcidiecézním muzeu v Olomouci. Toto inspirativní místo již po léta navozuje příjemnou atmosféru pro konferenci určenou úzkému okruhu odborných pracovníků paměťových institucí.

Pozvání na konferenci přijalo 60 účastníků, opět jsme přivítali zástupce ze zahraničí, tentokrát ze Slovenska a Německa. Na konferenci zaznělo 28 příspěvků, z toho 26 bylo zveřejněno ve sborníku, který byl k dispozici již na konferenci. Stejně jako v předcházejících letech hradil autorské honoráře SDRUK, tisk Vědecká knihovna v Olomouci, sborník vyšel v nákladu 160 ks a prodával se za 300 Kč. Účastnické poplatky byly diferencované (pro přednášející, členy SDRUK a ostatní) a byly využity na občerstvení během konference.

Ročník konference byl tematicky zaměřen na právo, právní tisky a rukopisy a právní historii obecně. Zahrnoval vývoj městského i zemského práva, práva procesního a dalších. O zajímavosti tématu svědčí skutečnost, že 2/3 příspěvků se věnovaly právě zmíněným oblastem. Mezi ty nejzajímavější patřil lingvisticky laděný příspěvek „Míšeňská právní kniha a její české překlady“ profesorky Libuše Spáčilové nebo pouze odpřednášený příspěvek doktorky Inge Bily „Rechtstermini in deutsch-tschechischer Übersetzung“. S poměry vojenských táborů za třicetileté války se účastníci mohli seznámit v příspěvku o vojenském právu magistry Kláry Andresové, také vývoj práva povinného výtisku na Moravě, kterému se věnoval ve svém příspěvku magistr Lubomír Novotný, patřil mezi ty nejzajímavější.

Účast na konferenci i kvalita příspěvků prokázala, že je třeba tuto konferenci pořádat i v dalších letech, stejně tak, že je třeba podržet tištěnou podobu sborníku, i když trend směřuje

k elektronickým verzím sborníků. Příští konference se bude konat 10.–11. listopadu 2016.

V roce 2015 byla základem činnosti sekce oblast digitalizace a přípravné práce na realizaci priority č. 6 v rámci Konceptce rozvoje knihoven na léta 2011–2015 – Centrálního portálu českých knihoven (více o projektu na www.knihovny.cz). V rámci CPK se členové SDRUK-IT zapojili do práce všech pracovních skupin CPK (pro centrální portál, pro informační zdroje, pro sdílení identit a on-line platby a pro MVS a DDS). V roce 2014 řada knihoven podala do VISK 8B projekty, v jejichž rámci se knihovny připravují na zapojení do CPK, Moravská zemská knihovna v Brně pak v rámci svého projektu pracovala na vývoji betaverze systému, která byla veřejně představena na podzim.

Tak jako v předešlém roce provozovala JVK v Českých Budějovicích server Obalkyknih.cz. Databáze před koncem roku obsahovala přes 1 100 tisíc obálek a 170 tisíc obsahů českých a zahraničních dokumentů. V roce 2015 byl projekt prezentován na 7 celostátních setkáních odborné knihovnické obce (setkání uživatelů knihovního systému Aleph, konference Knihovny současnosti 2015, setkání pracovní skupiny pro seriály NK Praha, seminář účastníků SK ČR, konference Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2015, setkání uživatelů knihovního systému ARL, přednáška o zapojení knihoven do projektu Obalkyknih.cz na MUNI Brno) a byly napsány články pro knihovnická periodika – Biblio, Čtenář. Službu využívá většina knihoven v ČR. Hlavními cíli rozvoje v roce 2015 byly: rozšíření projektu Obalkyknih.cz o propojení s databází autorit, podpora obálek zvukových dokumentů a hudebnin, deduplikace záznamů podle identifikátorů, převzetí komentářů z jiných systémů a sklizení dalších zdrojů dat. Původně plánované získávání obálek a obsahů z Krameria bude z důvodu krácení dotace dokončeno v roce 2016.

SEKCE PRO INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE (IT)

Petr Žabička,
Moravská zemská
knihovna

Ve dnech 25.–26. 3. 2015 proběhl v MZK 4. seminář k digitalizaci pro krajské knihovny. Na semináři se probírala problematika metadat, zpřístupnění digitalizovaných dokumentů a dlouhodobého uchování dat. Diskutovalo se o problematice přechodu na RDA, podrobně se řešily otázky kolem systému Kramerius a různých verzí jeho klientů včetně klientů mobilních, Zdeněk Hruška z MZK představil projekt Masarykovy univerzity LTP-Pilot, na jehož řešení se podílela i MZK. Podrobný zápis ze semináře je umístěn na adrese <https://goo.gl/DpKPPM>.

SEKCE PRO INFORMAČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ UŽIVATELŮ

Radomíra Kodetová,
Krajská knihovna
v Pardubicích

V roce 2015 sekce IVU pokračovala ve finalizaci připravovaných materiálů týkajících se informačního vzdělávání. Členská základna doznala v průběhu roku částečnou obměnu aktivně pracujících knihovníků a navázala prvotní spolupráci se zástupci Masarykovy univerzity v Brně, která se danou problematikou rovněž zabývá.

Pracovní setkání sekce se uskutečnilo ve dnech 24.–25. 2. 2015 v Krajské knihovně v Pardubicích. Jeho předmětem bylo zhodnocení činnosti v předešlém roce, příprava úkolů na rok 2015 a především koncepce programu semináře. Ve dnech 16.–17. června 2015 se konal ve Zlínské knihovně již v pořadí sedmý celostátní seminář – Informační vzdělávání uživatelů veřejných knihoven, hostitelem byla v letošním roce Krajská knihovna Františka Bartoše.

Program semináře byl koncipován osvědčeným způsobem, jako v předchozích letech. Na úvod proběhly dvě odborné přednášky. První se věnovala problematice národní soustavy povolání (Z. Houšková), druhá metodice tvorby lekcí informačního vzdělávání (D. Chytková). Další program obsahoval nabídku odborných workshopů a praktických ukázek příkladů dobré praxe. Účastníci setkání měli možnost vybírat ze čtyř nabídek, každý minimálně 2 témata. Jednotlivé workshopy trvaly zhruba

90 minut s tím, že byl dán dostatečný prostor diskuzi a dotazům. Nabízená témata se věnovala problematice myšlenkových map (D. Chytková), otázkám kritického myšlení (M. Zademská) či citacím (Z. Teplíková). S velkým ohlasem se setkala vystoupení hosta ze Slovenska – Tibora Hujdiče, který hovořil o svých zkušenostech v práci se školami a čtením dětí při výuce. Druhý den semináře byl v začátku věnován shrnutí informací z jednotlivých pracovních skupin a v navazujícím bloku byl doplněn odbornou přednáškou věnovanou citacím (M. Krčál).

Při neformálním setkání s účastníky semináře byla projednávána problematika jednotlivých okruhů připravované metodické příručky, které jsou tematicky zaměřeny na základní tři okruhy námětů práce pracovních skupin sekce IVU – Čtenářská gramotnost, Knihovny – zdroje informací a Informační zdroje. Obsah semináře, workshopů a organizační zajištění byly ve zpětné vazbě účastníky hodnoceny velmi kladně, některá témata se stala vodítkem pro následné vzdělávání v jednotlivých knihovnách. Stejná forma semináře bude zachována i pro příští ročníky.

Pracovní setkání sekce (osmé v pořadí) bylo naplánováno z organizačních důvodů až na počátek roku 2016. Na programu bude prezentace výsledků jednotlivých pracovních skupin, dokončení výsledné podoby metodického materiálu, rozvinutí spolupráce s Masarykovou univerzitou v Brně a příprava celostátního semináře na rok 2016.

Na rok 2016 jsou v plánu celkem tři akce. V únoru a listopadu 2016 to budou pravidelná dvoudenní pracovní setkání sekce s tím, že termín a místo zatím nebyly stanoveny, avšak cílem bude využít možnosti uskutečnit setkání v některé z dalších knihoven. V průběhu června 2016 se uskuteční osmý celostátní seminář informačního vzdělávání, místo konání je zatím v jednání.

SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE

Blanka Konvalinková,
Krajská vědecká knihovna v Liberci

Sekce SDRUK pro regionální funkce se sešla v loňském roce na jednání 28. 5. 2015 a 23. 11. 2015 v Praze v Klementinu, v Knihovnickém institutu. V tomto roce se uskutečnil i celostátní seminář Regionální funkce knihoven 2015 v Pardubicích v termínu 20.–21. října 2015.

28. 5. 2015 – zasedání sekce pro RF

Stejně jako každý rok se hodnotilo plnění programu regionálních funkcí 2014 v ČR, poprvé ovšem v podání V. Pillerové, NK ČR, která vystřídala dlouholetou pracovníci Knihovnického institutu paní Ladku Zemánkovou.

O financování RF v roce 2015 hovořili krajští metodici a metodičky, informovali i o navýšení platů o 3,5% a o personálních změnách. Na regionální funkce v roce 2015 bylo přiděleno 11 582 000 Kč. Situace v krajích ovšem byla rozdílná, navýšení platů v rámci RF v knihovnách někde proběhlo, jinde ovšem ne. Dalším problémem je zpoždění vyplacení dotace na RF. V mnoha krajích dostávají pověřené knihovny peníze na RF až ve druhém čtvrtletí. V prvním čtvrtletí tedy musí RF dotovat ze svého rozpočtu, čímž vlastně porušují zákon. Zdržení je způsobeno pozdním schvalováním rozpočtů krajů a různými administrativními průtahy. Je nutné toto řešit.

V roce 2015 jsme se společně věnovali hlavně přípravě centrálního adresáře knihoven pro Centrální portál knihoven, který se vytváří ve spolupráci se Souborným katalogem NK (paní E. Svobodová) – plánováno sloučení Adresáře NK s adresářem Ministerstva kultury. Proběhla diskuze o položkách adresáře. Pavlína Lonská (MKP) informovala o chystané roadshow o ROI, Vít Richter (NK) zmínil chystanou novou koncepci knihoven na léta 2016–2025. Návrh připravit novelizaci knihovního zákona, v níž by byla stanovena povinnost krajů financovat RF, učinit dotaci na RF mandatorním výdajem kraje, určit jeho výši a zákonem garantovat tuto částku.

B. Konvalinková a V. Richter seznámili přítomné s návrhem programu konference RF v Pardubicích, s rozpočtem a s nutností najít sponzory.

20.–21. října 2015 – Celostátní seminář Regionální funkce knihoven 2015

Seminář se uskutečnil již tradičně v pardubické Sukově Síni hudby, připravený program zhlédlo cca 180 účastníků. Mezi nejzajímavější příspěvky patřilo např. emotivní vystoupení paní Lenky Pruckové (MK Olomouc) s názvem Vesnická knihovna nového tisíciletí – úvaha nad tím, jaká má být knihovna, která splňuje současnou představu vítěze soutěže Knihovna roku. Na ni navázala Jaroslava Starcová (KVK Liberec) příspěvkem Oceňování knihoven, kde přesně porovnala parametry a podmínky v krajích. O profesi Metodik hovořila Marie Šedá (MSVK Ostrava), Petra Žabičková (MZK Brno) informovala o vývoji Centrálního portálu knihoven.

Druhý den se představily s novinkami firmy poskytující knihovní systémy, Zuzana Hájková (JVK České Budějovice) informovala o možnostech půjčování e-knih, Pavlína Mazáčová (Kabinet informačních studií a knihovnictví MU Brno) se zaměřila na vzdělávání knihovníků a Zlata Houšková hovořila o koncepci celoživotního vzdělávání knihovníků a soustavě povolání.

23. 11. 2015 – druhé zasedání sekce pro RF 1

Na tomto zasedání jsme hodnotili proběhlý celostátní seminář pro RF v Pardubicích, za pomoc při jeho organizaci patří velký dík pracovnícům Krajské knihovny v Pardubicích, zejména krajské metodičce Blance Bastlové. Celostátní seminář skončil s drobným přebytkem.

V programu jsme se opět zabývali Centrálním adresářem (CADR), v některých krajských knihovnách proběhlo testování aktualizace záznamů. S Evou Svobodovou (NK) proběhne školení

pověřených knihoven v krajských knihovnách. V rámci školení dostanou přístupová hesla do záznamů všech knihoven v kraji a na místě se domluví na vytvoření hesel pro pověřené knihovny a záznamy se budou v krajích co nejdříve aktualizovat, aby se pak bez problému staly součástí CADR. Pro Centrální adresář je vytvářena i podoba pro uživatele na portálu Knihovny.cz, tu představila V. Trachtová Hyblerová (MKP). Krajsští metodici informovali o výši dotace na RF pro rok 2016 v krajích. Hovořili jsme o možných modelech financování RF a o způsobu zálohového financování.

V roce 2016 chystá MK ČR novelu knihovního zákona. Bylo by dobré pokusit se uzákonit poskytování dotace na RF, v té souvislosti vytvořit model výpočtu minimální výše dotace (V. Richter).

Na programu bylo dále vyhodnocování Standardu VKIS v jednotlivých krajích (opět lehce rozdílná praxe), V. Richter hovořil o úhradě autorských poplatků za kopírování, plánovaná paušální platba knihovnamí za kopírování nakonec prosazena nebude. Domluvili jsme se též na vykazování kulturních a vzdělávacích akcí, proběhla informace o plánovaném Průzkumu prostorového vybavení knihoven, který bude probíhat v dubnu 2016 ve spolupráci s NIPOSem.

V. Richter doporučil využívat dotace z VISKu na zavádění regionálních automatizovaných knihovních systémů, regionální systémy jsou podporovány přednostně oproti žádostem o dotaci na zavádění AKS pro jednotlivé malé knihovny. V některých krajích jsou však problémy se starosty obcí, které deklarují nedostatek financí na spoluúcast. Celkový objem financí na programy VISK bude 60 mil. Kč.

Statistický výkaz za rok 2015 je vystaven na webu NIPOSu a na webu Knihovnického institutu, výkaz RF zůstává stejný, také ke stažení na webu KI.

Při hodnocení loňského roku je nutné konstatovat, že situace v jednotlivých krajích a pohled radních na smysl a cíl regionálních funkcí je rozdílný. V některých krajích je na regionální funkci knihoven pohlíženo jako na důležitou a významnou službu obcím a jejich knihovnám (např. Liberecký kraj), jinde je třeba neustále důležitost RF zdůrazňovat.

Proto bude třeba novelizace knihovního zákona, v níž by byla stanovena povinnost krajů financovat RF, učinit dotaci na RF mandatorním výdajem kraje, určit jeho výši a zákonem garantovat tuto částku.

Děkuji za celoroční spolupráci v sekci všem krajským metodikům a metodikům.

Jednání sekce proběhla 30. dubna a 15. listopadu v Národní knihovně v Praze.

Činnost Sekce pro služby SDRUK se podobně jako v roce 2014 zaměřila na stále nevyřešené otázky, týkající se meziknihovních výpůjčních služeb, především na otázku hrazení poštovního, a to jak pro samotné knihovny, tak i pro čtenáře. V průběhu roku 2015 připravila NK ČR na základě jednání v sekci návrh konečné verze Metodického pokynu NK ČR k MVS, vypracovala Desatero zásad MVS, bylo vyžádáno právní stanovisko MK ČR, zda si mohou knihovny mezi sebou účtovat náklady na MVS a zda je mohou účtovat i čtenářům. Materiály jsou součástí zápisů o jednání sekce.

Vedle tohoto stále aktuálního úkolu sjednotit praxi knihoven v oblasti MVS se sekce na svém dubnovém jednání věnovala i dalším tématům – zmiňme např. obsáhlou diskuzi na téma poplatky ve veřejných knihovnách (podklady pro výběr poplatků za prezenční služby, výše celoročního registračního poplatku,

SEKCE PRO SLUŽBY

Ivo Kareš,
Jihočeská vědecká
knihovna v Českých
Budějovicích

poplatek za rezervace, za úhradu poštovního v MVS) či téma on-line platby čtenářů.

Hlavním tématem jednání sekce v listopadu 2015 byl marketing v knihovnách. Vedle knihoven SDRUK byly přizvány i zástupkyně knihoven, které mají s marketingem zkušenosti i velké úspěchy, jmenujme např.:

- M. Sabelová, Knihovna města Ostravy – Sněhulák v knihovně
- J. Kuncová, Knihovna Jiřího Mahena Brno – Nastupte si, prosím
- L. Prucková, Knihovna města Olomouce – Videomagazín KNIHOMOL
- D. Petrydesová, KVK Liberec – Ples v knihovně

Předneseny byly i příspěvky, doplňující teoretický a metodický základ marketingu ve službách:

- L. Foberová, ÚBK Slezské univerzity v Opavě – Marketingová koncepce v knihovnách
- A. Chodounská, NTK Praha – Design služeb

Tento trend doplňovat jednání sekce o bloky příspěvků k aktuálním tématům (v r. 2014 to bylo např. půjčování e-knih v knihovnách, v roce 2015 již zmíněný marketing) se setkal se zajímavým ohlasem, počet členů sekce nadále stoupá (ke konci roku 34).

Závěrem je možné zmínit i blok Služby v akci na Konferenci Knihovny současnosti 2015. Tento blok seznámil s konkrétními a v praxi ověřenými příklady netradičních (či netradičně pojatých tradičních) služeb, které knihovny nabízejí svým čtenářům. Objevily se zde příklady dobré praxe služeb knihoven pro různé věkové a sociální skupiny a dobré nápady, které mohou být inspirací pro další knihovny (blíže viz sborník z konference – ke stažení ze stránek www.sdruk.cz).

18. KOLOKVIUM SLOVENSKÝCH, MORAVSKÝCH A ČESKÝCH BIBLIOGRAFŮ

18. KOLOKVIUM SLOVENSKÝCH, MORAVSKÝCH A ČESKÝCH BIBLIOGRAFŮ

Eva Svobodová,
předsedkyně
sekce SDRUK
pro bibliografii,
a Zdeňka
Mikulecká,
vedoucí odd.
bibliografie SVK HK

Osmnácté kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů se konalo v Jihočeské vědecké knihovně v Českých Budějovicích ve dnech 11.–13. 10. 2015. Odbornou část zahájil 12. 10. 2015 I. Kareš, ředitel Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích. Účastníky přivítaly také B. Snopková a E. Svobodová.

V bloku „Rybníkářství a lesnictví v regionální literatuře a bibliografii“ odezněly tři přednášky, které se z literárněvědného a faktografického hlediska věnovaly vodám, vodníkům a lesům. Přednáškami nejvíce zastoupené bylo téma „Poslední renesanční osobnost regionu“. Prezentovány byly vsutku „renesanční osobnosti“ nebo osobnosti spadající svým životem a dílem do tohoto historického období. Velký ohlas zaznamenal příspěvek „Legenda o zlé paní Kateřině“ Václava Kříčka z KVK v Liberci. Z důvodu pracovního vytížení autorky není publikována přednáška „Joannes Derschwamm de Hradiczin – rodák z českého Mostu, humanistický vzdělanec, cestovatel a bibliofil a jeho význam pro Banskú Bystricu“, ale prezentaci lze zhlédnout na stránkách www.sdruk.cz v odborné sekci pro bibliografii.

Čeští a slovenští bibliografové jsou nejen odborníky ve svém oboru, ale díky svým rozsáhlým literárněvědným a faktografickým znalostem regionu jsou schopni excelovat i v tématech, jako je „Sport a česko-slovenské vztahy ve sportu“. Dozvěděli jsme se zajímavé skutečnosti o šachovém velmistrově Richardu Rétim, běžci Emilu Zátokovi a fotbalistovi Jánú Popluhárovi.

Mecenášství a sponzorství se zdá být trendem poslední doby. Ovšem i v minulosti se našly osobnosti, jimž péče o jiné a dárcovství nebyly cizí. Přesvědčily nás o tom dvě velmi zajímavé přednášky: „Josef Hlávka – architekt, stavitel, mecenáš“ a „Humanista Přemysl Pitter a projekt digitalizace archivu P. Pittra a O. Fierzové v NPMK“.

V bloku „Regiony na hranici“ jsme si připomněli počátky novoměstského lyžařství a cizineckého ruchu na Moravě a projekt JVK v Českých Budějovicích Kohoutí kříž: šumavská německá literatura a její autoři.

Na závěr uveřejňujeme příspěvky dvou autorek ze Slovenska, které se z pracovních důvodů nemohly kolokvia zúčastnit.

Nad rámec původního programu jsme se rozhodli sdělit širšímu okruhu knihovníků představy Pracovní skupiny pro analytickou bibliografii o koncepci dalšího vývoje analytické bibliografie v České republice. V úterý 13. 10. 2015 v ranních hodinách odezněla přednáška J. Miky „Česká analytická bibliografie – od vize ke koncepci“. Text neotiskujeme, protože byl vydán v elektronickém sborníku z konference Knihovny současnosti 2015 v Olomouci (ke stažení z www.sdruk.cz).

Partnery kolokvia byly společnost EXON a také Jihočeská vědecká knihovna, díky nimž na nás čekal bohatý doprovodný kulturní program. Odborným přednáškám předcházela dne 11. 10. 2015 komentovaná prohlídka centra města, návštěva dominikánského kláštera a Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. V pondělí 12. 10. 2015 jsme navštívili klášter ve Zlaté Koruně, kde má JVK uloženu část historického knižního fondu. Zúčastnili jsme se komentované prohlídky Zámecké knihovny v Českém Krumlově a koncertu vážné hudby v JVK v Českých Budějovicích, na kterém vystoupil soubor mladých hudebníků a studentek konzervatoře TRIO AVENT.

Celé kolokvium tradičně zakončil J. Kubíček. Zaznělo 16 přednášek a 1 firemní prezentace. Přítomno bylo 34 účastníků.

B. Snopková a E. Svobodová poděkovaly JVK v Č. Budějovicích za organizaci kolokvia a pozvaly účastníky na příští kolokvium do Banské Bystrice, které se uskuteční ve dnech 9.–11. října 2016.

SPRÁVCOVIA RYBNÍKOV A VODNÝCH TOKOV: VODNÍCI NA SLOVENSKU

Mgr. Tatiana
Klimková / Knižnica
pre mládež mesta
Košice

„Vode bola daná čarovná moc byť miazgou života na Zemi.“
Leonardo da Vinci.

Človek sa s vodou stretáva od svojho narodenia až do posledného dňa svojho života. Voda nás teda sprevádza počas celého života, hoci si to ani neuvedomujeme.

Voda je základná zložka života a dotýka sa všetkých vrstiev existencie. Staroveké mýty a moderná veda sa zhodujú v tom, že voda je kolískou života. Voda je nevyhnutná pre človeka, rastliny a živočíchy. Tam, kde je voda, je život a rast a tam, kde voda chýba, je smrť a úpadok.

Voda, to sú oceány a moria, rieky, jazerá a vodné nádrže. Voda, to sú obrovské masy ľadovcov na snehových poliach Antarktídy, Grónska či Arktídy. Voda, to sú aj mračná na oblohe, dážď a sneh, rosa i hmla, krúpy i poľadovica. Voda, to sme my, ľudia.

Vodu človek využíval rôznymi spôsobmi. Okrem toho, že bola základným nápojom, slúžila na prípravu jedál, na hygienu, napájanie zvierat, zavlažovanie pôdy a bola nevyhnutným komponentom v mnohých výrobných procesoch. Voda sa naberala z prameňov, potokov a riek. Zdrojom pitnej vody boli studničky, z ktorých voda prirodzene vytekala a vykopané studne, väčšinou už s obloženými a spevnenými stenami. Zdrojom vody boli aj minerálne pramene. Užívanie studničnej, riečnej či potočnej vody sa riadilo zvykovým právom – statok sa napájal vždy v prúde za obcou, tam sa aj pralo. Do studní sa nesmeli hádzať odpadky ani inak ich znečisťovať.

Vodu a jej zdroje mali ľudia oddávna v úcte a považovali ju za posvätný živý. Mala významnú úlohu v rôznych tradičných kalendárnych a rodinných obradoch na Slovensku. Vode sa obetovalo na Štedrý večer, keď sa do studne dávala štipka soli, orech, jablko, chlieb, oblátka, cesnak, aby v nej nevyšchla, aby bola

chutná a zdravá. Do prameňov sa dávala i kosť z veľkonočnej šunky. Za narodenie dieťaťa ženy ďakovali hodením kúska chleba do potoka. Z väčšej tržby cestou z jarmoku sa do vody hodila minca. V rodinných obradoch sa voda používala ako súčasť magicko-očistných úkonov. Táto jej funkcia bola prítomná pri prvom kúpeli dieťaťa, pri rituálnej očiste šestonedielky, v priebehu svadby pri umývaní mladomanželov a niekedy všetkých účastníkov svadby. Kúpanie, umývanie, polievanie, kropenie a ďalšie praktiky s vodou mali zabezpečiť zdravie a želané vlastnosti človeka. Rituálnou očistou bolo umývanie mŕtveho a umývanie rúk účastníkov pohrebu. Voda mala značný význam aj v rôznych liečebných postupoch. Používala sa tiež ako prostriedok proti čarám, zlým silám, chorobám, živelným pohromám, rôznym škodcom atď. Na niektoré účely bola za najvhodnejšiu považovaná dažďová voda a rosa. S vodnými zdrojmi sa spájali aj predstavy o existencii rôznych vodných démonov.

„Voda! Nemáš chuť, ani farbu, ani vôňu. Nemožno ňu opísať! Tebou sa nadchýname a nevieme, čo si zač. Nemožno povedať, že si potrebná pre život – ty sama si život!“
Antoine de Saint - Exupéry

Najznámejším z vodných démonov v našich krajoch je nesporne vodník. Čo je to vlastne za bytosť?

Vodník – najrozšírenejšia rozprávková bytosť, duch vodnej ríše. Staral sa o dušičky utopencov, dokonca sám sa pričínil o ich utopenie. Dušičky ukrýval v hrnčekoch pod pokrývkami. Podľa jednej z teórií vodníkmi sa stali zvrhnutí anjeli, ktorí skončili svoj pád vo vode. Vodník mal schopnosť premeniť sa na rozličné zvieratá, potreboval k tomu vždy aspoň kvapku vody. Vo vode bol silný, na suchu svoju moc strácal. Dokázal sa premeniť na koňa bez spodnej čeluste, no nezriedka sa premenil na žabu, raka, rybu, niekedy zasa na čierneho alebo bieleho psa. Inokedy zasa mal podobu mačky, prasiatka, zajaca, husi apod. Tiež sa

dokázal premeniť aj na neživé predmety ako bochník chleba, poleno, kameň, lampu. Najradšej sa zdržiaval v močiároch a rybníkoch, nezriedka vysedával pri vodných mlynoch alebo na mlynskom kolese. (Szabó 2013.)

Podľa tejto definície a údajov z ďalších zdrojov, prevažne rozprávok a povestí, ale aj etnografických výskumov môžeme vodníka zobrazíť viacerými spôsobmi. Ide o démonickú (rozprávkovú) bytosť, ducha vodného živlu. Má podobu muža (väčšinou škarredého). Jeho veľkosť závisela od regiónu, v ktorom žil, často symbolizovala jeho silu. Najčastejšie mal zelené vlasy, pokožku sivú až zelenú (pravdepodobne ako utopenec). Odetý býval v zelenom kabáte a nohaviciach, prípadne v kombinácii s červenou. Poznať sa dal podľa toho, že okolo neho bývalo mokro – voda mu kvapkala z klobúka a košele, prípadne z cípu kabáta či malíčka ľavej ruky. Vedel sa rôzne premieňať na ľudí, ale aj na zvieratá, prevažne ryby a žaby, ale aj na kone. Vedel sa premieňať aj na neživé predmety. K svojim premenám však potreboval vodu. Práve pomocou týchto premien lákal k sebe neopatrných ľudí, ktorých potom utopil a ich dušu ukryl do hrnčeka.

Vodník žije v hĺbinách riek a jazier, najčastejšie pri mlynoch a rybníkoch. Je pánom vôd a rýb. Vo vode má ohromnú moc, na suchu je však slabý. Spočiatku bol vykresľovaný ako veľmi zlá bytosť, ktorá ľuďom iba škodí, láme ľady, rozvodňuje rieky, trhá hrádze, topí ľudí. Neskôr sa mu pridali aj dobré vlastnosti – keď bol spokojný, že sa ľudia o vodu starajú, tak im pomáhal. Rybárom naháňal ryby do sietí, plavcov privádzal do prístavu, mlynárom púšťal vodu na kolesá. Rád zašiel do krčmy na kus reči, na jarmok kúpiť si nové hrnčeky a predáť ryby, alebo sa zastavil pri muzike. Vodník žil na každej väčšej rieke či jazere. Za ženy si bral vodné víly, ale niekedy aj ľudské ženy, ktoré k sebe nalákal na pestré stužky, čipky alebo iné drahé veci. Ak sa niektorá ulakomila na nástrahu, už ju nepustil a musela s ním ostať v jeho vodnom kráľovstve. Deti vodníkov boli vodníkmi, aj keď mali ľudskú matku.

Ženským pedantom vodníkov boli vodné víly, niekde nazývané aj vodné žienky či rusalky. Niektoré sa starali o studničky a pramene, iné žili v jazerách a rybníkoch. Ich najčastejšou zábavou bol tanec a lákanie mládencov, ktorých topili. Niektoré boli dcérami a manželkami vodníkov, ale niektoré žili vo svojich vlastných vodných ríšach, v ktorých vládla kráľovná.

Základnou prácou všetkých vodných bytosti bola starostlivosť o vodu, jej čistotu a množstvo, ako aj starostlivosť o všetkých živočíchov, ktoré v nej žili. Rovnako sa starali aj o okolie vodných zdrojov. Akonáhle sa objavilo nejaké nebezpečenstvo, snažili sa ho odstrániť, prípadne hľadali pomoc aj u ľudí.

Najvýznamnejšie rieky Slovenska a ich vodníci

Dunaj, slovenský veľtok, je zároveň druhou najdlhšou riekou celého európskeho kontinentu. Vzniká sútokom riek Brege a Brigachu na území Nemecka v Čiernom lese. Túto riekou poznali už starí Rimania pod latinským názvom Danubius. Podľa povesti práve rímski vojaci nesprávne označili jeho prameň, ktorý dnes nájdeme ako symbolické žriedlo v nemeckom meste Donau-eschingen. Dunaj priteká na Slovensko ako rieka s prevahou vody z vysokých alpských polôh, kde sa sneh a ľadovce topia až v lete. Je to najvodnatejšia rieka na Slovensku. Samozrejme, že mala svojich vodníkov. Najznámejší je devínsky vodník Ferko, najmladší je vodník Chňuchňuk (a ešte veľa ďalších, ktorí sa stretávajú na Medzinárodnom festivale vodníkov).

Váh je najdlhšia slovenská rieka podľa toku na území štátu. Podľa povestí vzniká sútokom dvoch menších riek: Bieleho a Čierneho Váhu pri Kráľovej Lehote. Váh bol neposlušný, v minulosti spôsoboval mnohé záplavy, preto bola vybudovaná tzv. vážska kaskáda: systém 22 priehrad a vodných elektrární. Váh je splavný už od Kráľovej Lehoty, v minulosti sa na jeho vodách plavilo mnoho plŕí a pltníci z jeho vôd vylovili mnoho povestí. Vodníkov

bolo na Váhu vždy dostatok. Najznámejším z nich je Valentín, ktorý v súčasnosti sídli v Trenčíne. Toho najmladšieho, Venčeka, nájdeme v diele Jána Navrátila.

Hron, po latinsky Granus, je druhou najdlhšou riekou na Slovensku a preteká iba jeho územím. Pramení na Kráľovej holi, doslova kúsok od prameňa Čierneho Váhu. Zbiera vodu z celého stredného Slovenska a potom ústi do Dunaja. Hron je najvyhľadávanejšou a najobľúbenejšou vodáckou riekou na Slovensku. Vodníci na Hrone boli dosť zlomyseľní, radi topili a rozbíjali plte, prípadne sa s nimi pohrali vo vodných víroch. Najznámejší vodník bol Hlbočan.

Dunajec vzniká sútokom Bieleho a Čierneho Dunajca pod svahmi Vysokých Tatier. Územím Slovenska preteká v dĺžke 17 km. Patrí medzi najčistejšie rieky strednej Európy. Od dávnych čias bol dôležitou dopravnou tepnou. Už od 2. storočia slúžil ako lodná cesta kupcom s jantárom a na prepravu iného tovaru. Vyhladávanou atrakciou súčasnosti je splav Dunajca na pltiach. Pretože je Dunajec krásna a dravá rieka, zo strany vodníkov bol o ňu vždy veľký záujem. Nie raz sa stalo, že o vládu nad tokom súperilo niekoľko vodníkov, dokonca údajne dochádzalo aj k fyzickým bojom. Podľa Cypriána Majerníka, ktorý sa zaoberal zbieraním povestí z oblasti Zamaguria, najčastejšie spomínaným vodníkom na Dunajci bol vodník Rybka.

Hornád pramení na východných svahoch nízkotatranskej rázsochy nad Vikartovcami. V pramennej oblasti prijíma mnoho malých prítokov. Preteká cez Slovenský raj, kde sa prerezáva kaňonom nazývaným Prielom Hornádu. Je domovom takmer všetkých druhov sladkovodných rýb. O vodníkovi na Hornáde existuje niekoľko povestí, ale ani jedna neuvádza jeho meno.

Orava tiež vznikla sútokom dvoch zdrojov – Bielej a Čiernej Oravy. Na ich sútoku je postavená najväčšia slovenská priehrada.

Od priehradného múru tečie Orava až k obci Kralovany, kde ústi do Váhu. Najväčší prítok má v marci a apríli, keď sa na horách topí sneh. Oravským vodníkom bol Mokryý Ďurko.

„Vodníkov je už dnes málo, nestačia všetky rybníky, potoky a riečky dôkladne vyčistiť.“

Vincent Šikula

V slovenských povestiach nájdeme azda všetko. V povestiach je uložené všetko podstatné a dôležité, lebo naši predkovia vedeli, čo treba pripomínať a zachovať tak, aby sa nestratilo. Vodník je jednou z najčastejšie spomínaných démonických bytostí. Predstavuje vodný živel, ktorý našich predkov najviac ohrozoval. Povodne boli pomerne časté predovšetkým na jar a na jeseň. Rovnako boli nebezpečné aj vodné cesty, ktoré sa využívali na prepravu tovaru. Od vody záviseli aj mnohé remeslá, najčastejšie mlynárske. Najstaršie povesti vykresľujú vodníkov ako veľmi zlých a nebezpečných, ktorí často iba z rozmaru rozbúrili rieky, vytopili dediny alebo poprevracali člny a utopili lodníkov či rybárov. Lámali alebo zastavovali mlynské kolesá a všemožne ľuďom škodili. Až neskôr sa z nich stali malí mužíčkovia, ktorí sedávali na vrbe alebo mlynskom kolese a niekedy prišli medzi ľudí do krčmy či na jarmok. Ucelená zbierka povestí o vodníkoch a vodných bytostiach síce zatiaľ nevyšla, ale v takmer každej zbierke povestí majú svoje zastúpenie. V tomto príspevku prinášame aspoň niektoré z nich.

Povesti:

ĎURÍČKOVÁ, Mária: Dunajská kráľovná. Bratislava, Mladé letá, 2010.

Bratislava odjakživa stála na križovatkách ciest, na križovatke národov. I dnes sa rozkladá na rozhraní troch štátov. V minulosti

bývala mestom mnohonárodnostným, mnohojazyčným, mnohomenným. Zažila panstvo Keltov, Rimanov, Slovienov, Nemcov, Maďarov, ba ešte i ďalších... S mestom je nerozlučne spätá rieka Dunaj. O vodníkoch sú tieto povesti:

Rybí král, s. 11-13. (Dunaj)

Dunajská kráľovná, s. 15-18. (rusalka)

Mokrý Ďurko, s. 19-25. (Orava)

Dobrý duch rieky Dunaja, s. 27-29.

Kôň so zelenou hrivou, s. 36-38.

HUSKA, Miroslav Anton: Biela plť na Váhu. Bratislava, Mladé letá, 1966.

Najdlhšou a najznámejšou riekou na Slovensku je Váh. Práve táto rieka bolo dlhé roky dopravnou tepnou, po ktorej sa dopravoval rozličný tovar do Dunaja a odtiaľ do Čierneho mora. Poskytovala obživu množstvu Slovákov – pltníkov. Tí na svojich cestách často bojovali s vodným živlom. Nečudo, že vo svojich rozprávaniach spomínajú vodníkov, ktorí zosobňovali vodu. O vodníkoch sú tieto povesti:

Kmotrom vodnému chlapovi, s. 12-13.

Vodný chlap, s. 14-15.

Mladý pltník a víly, s. 16-18.

CHUDOBA, Andrej: Sedemdesiatsedem povestí spod Slovenskej brány. Bratislava, Mladé letá, 1974.

Zbierka povestí z Tekova zahŕňa povesti o démonických bytostiach, ako čerti, bosorky, vodníci, ale aj historické povesti z čias tureckých vojen. Povesti zozbieral Jozef Melicher, umelecky ich spracoval Andrej Chudoba, ktorý je uvedený ako autor, pretože v období vydania knihy Jozef Melicher publikovať nesmel.

Vodník – kartár, s. 27-28. (Deberča, pri Novej Vsi, región Tekov)

Vodník – žobráčik, s. 29. (Hron)

Zimný vodník, s. 30-31. (Teplica)

Pasovačka s vodníkom, s. 32-33. (Hron)

Vodníkova pomsta, s. 34. (Podlužany, rieka Hron)

MAJERNÍK, Viktor a Peter GLOCKO: Vodníkové zlaté kačky. Bratislava, Mladé letá, 1975.

Povesti zo Zamaguria zozbierali Viktor Majerník a Peter Glocko. Oblasť na slovensko – poľských hraniciach obývajú gorali, v rozprávani ktorých sa zachovali osobité motívy i príbehy zo života. Pretože ich krajom preteká rýchla a často búrlivá rieka Dunajec, nechýbajú ani povesti o vodníkoch.

Vodník Rybka a žobrák Šupka, s. 9-14.

Rybkove peniaze, s. 15-18.

Ako vodník Rybka predpovedal počasie, s. 19-20.

Vodníkova kmotra, s. 21-26.

Vodník Žabiar a kosec Jaš, s. 27-31.

Ako gazda vyplatil vodníka, s. 32-35.

Ako vedomec zobral vodníkovi utopenú dušu, s. 36-38.

Ako malé vodníčatá hnevali gazdu, s. 39-40.

Ako sa dvaja vodníci na Dunajci bili, s. 42-45.

Pastier Jendruš a vodníkové zlaté kačky, s. 46-49.

MAREC, Anton: Zakliaty hrad v Tatrách. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1993.

Tatranské povesti hovoria predovšetkým o miestach v Tatrách, o ich vrcholoch, dolinách a plesách.

Tatranské plesá, s. 66-69. (kráľovná víl)

Zelené pleso Krivánske, s. 73-74.

Štrbské pleso, s. 75-77. (víly)

Zelené pleso, s. 85-88. (vodník, víla)
Smokovec, s. 96-98. (studenovodský vodník, víly)

MAREC, Anton: Zlato pod Kriváňom. Bratislava, Mladé letá, 1991.

Zbierka povestí z tatranskej oblasti.
Tatranské plesá, s.12-13.
Tatranské víly, s.24-25.
Vodopád Skok, s. 65-67.

MELICHER, Jozef a Jozef TRUBÍNI: Požitavské povesti. Martin, Matica slovenská, 1998.

Kniha obsahuje päťdesiattri poverových a prekáračkových príbehov z povodia Žitavy.

Vodník Damon pod horným mlynom, s. 64-65. (Hron)
Vodná baba pri Meleckom potoku, s. 68-70.
Pátričkami proti vodníkovi, s. 83-84. (Žitava)

MORAVČÍK, Štefan: Záhorácke povesti. Bratislava, Mladé letá, 1998.

Povesti z oblasti Záhoria.
Vodník z hámrov, s. 154-155.
Šustr a hastrman, s. 156-157.

MORIC, Rudo: Rybka so zlatou korunkou. Bratislava, Mladé letá, 1990.

Zbierka povesti a rozprávok zo starej Bratislavy.
Rybka so zlatou korunkou, s. 123-127.

ONDREJKA, Kliment: Povesti a zvesti z dolín stredoslovenských. Martin, Osveta. 1981.

Zbierka povestí a legend predovšetkým z oblasti Liptova a Horehronia.

Pltníci a vodníci, s. 114-115.

SZABÓ, Ivan a Milan STANO: Slovenské strašidlá od „A“ po „Ž“. Legendy. Povesti. Príbehy. Bratislava, Štúdio humoru a satiry, 2003.

Slovensko je krajina plná magických miest, ktoré ľudová slovesnosť ukrýva v mnohých povestiach, legendách či rozprávkach. V nich často vystupujú nadprirodzené bytosti. Ivan Szabó sa podujal v encyklopedickej forme spísať slovenské miesta, ku ktorým sa vzťahuje existencia takýchto bytostí. Kniha je doplnená rozsiahlym ilustračným materiálom malým slovníkom strašidiel.

Dukáty od vodníka, s.21. (Vydrica, Dunaj)
Neusvedčený vodník, s. 40-41. (Hronský Beňadik)
Krst u vodníka, s. 49. (Hornád)
Vodník z Paradajs, s.53. (Hans Wassermann, mŕtve rameno Váhu zvané Paradajs)
Vodníkov hrob, s.61-62. (Martin, Turiec)
Nástrahy vodnej panny, s. 63-64. (Moravany, Váh)
Lákanie vodných panien, s. 67. (Nitra)

VÁLEK, Igor: Povesti o slovenských riekach. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2013.

Voda je mýtický živel, prazáklad života a pamäť generácií vie o vode rozprávať veľa zaujímavých a poučných príbehov. Rieky kedysi bývali jedinými cestami, po ktorých sa ľudia dostávali do ďalekých krajov. Aj dnes sú stále kľukatými cestami snov, po ktorých sa môžeme preplaviť do minulosti. Kniha je doplnená faktografickými údajmi o jednotlivých riekach a slovníčkom zastaraných výrazov. O vodníkoch sú tieto povesti:

Vodníkova kmotra, s. 40-43. (Hron)
 Žitavský hasrmani, s. 62-64. (Žitava)
 Chlebovou kôrkou na topelca, s. 48-50. (Kysuca)

URBAN, Peter: Povesti z Pohronia. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011. 294 s.

Rieka Hron pramení pod Kráľovou hoľou, preteká okolo bánej Poľany, popod zvolenský Pustý hrad, cez územie pradávneho beňadického kláštora a do Dunaja sa vlieva pri starodávnom Ostrihome. To všetko sú miesta, ku ktorým sa viaže množstvo povestí. A povesti sa z našej literatúry pomaly vytrácajú. Pre niektorých sú príliš archaické, pre iných naivné, pre ďalších zbytočne dlhé. Ale kto sa do nich začíta, zistí, koľko krásy, histórie a poznania ukrývajú. O vodníkoch sú tieto povesti:

Tekovský vodník a pukanecká cibuľa, s. 134-139.
 Kamenický vodník, s. 156-159.

Rozprávka ako žáner je dnes určená predovšetkým mladším čitateľom či poslucháčom. Preto aj hlavné postavy majú trochu odlišný charakter ako v príbehoch pre dospelých. Zo zlých a zákerných vodníkov, ktorí chceli ľuďom iba škodiť, sa stávajú dobrosrdečné, často trochu popletené bytosti. Preto sa nemôžeme diviť, že sú obľúbenou postavou autorov rozprávok – či už knižných, alebo filmových.

Prinášame výber z tých najnovších od slovenských autorov:

Rozprávky o vodníkoch:

BALCO, Július: Vodnícky karneval. Bratislava, Vydavateľstvo slovenských spisovateľov, 2014.

Pre veľké horúčavy sa z Váhu vyparili všetci vodníci, okrem Chňuchňuka, ktorý sa nevyparil preto, lebo bol samý sopeľ a neprestajne mu tieklo z nosa. Pri hľadaní ďalších vodníkov naďabil na liptovského strigôňa, ktorý mu povedal, že na Dunaji nejakí vodníci ostali. Vodník vplával do Dunaja a zažil nepríjemné udalosti: chceli ho chytiť ľudia, aby sa mu vysmievali. Napokon pri Komárne našiel malú vodničku Adelku. Zažili spolu veľa príhod a od nej sa tiež dozvedel o vodníckom karnevale, teda o tom, kde nájde vodníkov.

CSONTOSOVÁ, Zuzana: Najmocnejšie kúzlo. Praha, Albatros, 2013.

Víla Juliana, vodník Matúš a malá čarodejníca Klára vyrastajú vo svete plnom čarov a kúziel. Čoskoro zistia, že aj ľudia vedú čarovať, preto sa vydajú do sveta ľudí. Nakoniec zistia aj to, čo je najmocnejšie kúzlo na svete.

JUNGOVÁ, Ivana: Víla Anabela a vodník Vilém alebo Kde bobry dávajú dobré ráno. Bratislava, LADA, 2013.

Víla Anabela má veľké starosti. V jej priehrade uniká voda. Je jej stále menej a menej. A navyše niekto chce ukradnúť jej dúhovničky. Do boja proti votrelcovi sa zapojili aj jej priatelia – vodník Vilém, kapry Tedor a Fedor a ropucha krásna bradavičnatá.

KYSELOVÁ, Anna: Strašidielko Bubulík. Žilina, Georg, 2013.

Život strašidiel je jednotvárnny. Cez deň spia a v noci strašia. Bubulík sa ale v noci bál. Mal radšej deň, kedy mohol chodiť po lese. Raz tam stretol Moniku a spriatelili sa. Monika mu darovala náramok, aby sa nebál tmy. A od tej doby sa s Bubulíkom niečo stalo... V lese si našiel dobrých kamarátov – sovu Huhulienku, vodníka Mokroša, vílu Striebrenku a spriatelil sa aj s Monikinou rodinou.

MAJCHRÁKOVÁ, Svetlana: Vodník Člupko. Bratislava, Marenčin PT, 2012.

Vodník Člupko sa rozhodol odísť od rodičov a nájsť si vlastný rybníček. Usadil sa neďaleko vodného mlyna a o svoj nový domov sa príkladne staral. Popri tom si našiel čas aj na to, aby pomohol každému, kto jeho pomoc potreboval, ba aj na to, aby si našiel nevestu.

MIKOLÁŠOVÁ, Katarína: Bojnický búbeli. Martina, vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015.

Viete, kto sú búbeli? Maličké vodné bytosti, ktoré žijú iba v sladkých vodách, ale nie hocijakých. Voda musí mať zázračné účinky a predovšetkým musí byť teplá, lebo búbeli sú nesmierne zimomraví. Všetci si nosia v malom vedierku teplú vodu zo svojho prameňa – všade, kam sa pohnú.

MILČÁK, Ján: Vodník Kalambus a čertík Bubulo. Bratislava, Regent, 2009.

Možno tomu neveríte, ale naozaj sa vodník Kalambus a čertík Bubulo spoznali a stali sa z nich nerozluční priatelia, ktorí sa stretávali pri čarovnom vodnom mlyne. A v tom mlyne žili, pomáhali, spievali, po lúkach a cestách kone do vozov zapriahnutých poháňali dve nádherne škaredé krásavice Sisila a Zizila. A kde sú dvaja krásavci súci na sobáš a dve nádherné škratky, potom už nič nestojí v ceste, aby sa konala svadba...

Záver

Náš prehľad slovenských povestí o vodníkoch rozhodne nemôžeme považovať za úplný. Povestí je nepreberné množstvo a spracovať z nich ucelený tematický výber je nad rozsah tohto príspevku. Rovnako aj výber rozprávok. Vybrali sme iba diela,

v ktorých je vodník jednou z hlavných postáv celej knihy, nie iba konkrétnej rozprávky.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- CIBULOVÁ, Tatiana: Vodník. [online]. [cit. 2015-09-10]. Dostupné z: <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=2934>
- Krátky slovník slovenského jazyka, 2003. Bratislava: Veda.
- Ottova všeobecná encyklopédia v dvoch zväzkoch. M-Ž, 2006. Bratislava: Agentúra.
- Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež, 2005. Bratislava: Literárne informačné centrum. ISBN 80-88878-97-7
- SZABÓ, Ivan a Milan STANO, 2003. Slovenské strašidlá od „A“ po „Ž“. Legendy. Povesti. Príbehy. Bratislava: Štúdio humoru a satíry.
- ŠIKULA, Vincent, 1997. Medardove rozprávky. Bratislava: NONA.

PO STOPÁCH RYBNÍKÁŘSTVÍ A LESNICTVÍ V KARLOVAR- SKÉM REGIONU

Gerda Lorenzová /
Krajská knihovna
Karlovy Vary

Rybníkářství

Když se řekne voda a Karlovarský kraj, u většiny lidí se evokuje spojení: minerální prameny, lázeňské koupele a pití léčivé vody. Voda pro náš region však měla velký význam i před převládající érou lázeňství.

Velké množství vody bylo třeba při hornické činnosti a zpracování nerostných surovin, ale byla i důležitou součástí obživy obyvatelstva. Samozřejmě tím myslím zakládání rybníků a chov ryb.

Celé území západních Čech bylo ve středověku v blízkém kontaktu se sousední Svatou říší římskou, dnešním Německem. I zde má rybníkářství velkou tradici, vždyť první nařízení o budování rybníků měl vydat údajně už v 8. století sám Karel Veliký.

První skutečně historická zmínka dokládající existenci rybníků v Čechách je až z 10. století.

Se sousedním Německem souvisí i velké překladiště a tržové středisko v Chebu, které vzniklo v době prvního velkého rozmachu českého rybníkářství ve druhé polovině 15. století. Nadprodukce ryb vedla k jejich vývozu, především do Německa a Rakouska. Hlavní tržní rybou byl kapr, ale velký zájem byl i o lina. Ryby se vozily na speciálně upravených formanských vozích do chebských sádek, kde si několik dní odpočinuly, a pak byly odváženy na místo určení, zejména do Bavorska a Saska. Až do časů, kdy štafetu převzala železnice, mířily do Chebu každoročně na podzim desítky formanských vozů s rybami, po tzv. rybářské silnici – přes Vodňany, Písek, Blatnou, Lnáře, Nepomuk a Plzeň.

Bohužel jsem zjistila, že se z knižních zdrojů moc informací nedozvím a začala jsem hledat v časopisech a novinách. Vedle Karlovarského deníku jsem využila hlavně **Měsíčník Krušné**

hory – západ, Karlovarské radniční listy a Hameliku. Obrátila jsem se i na kronikáře, zdali by mi mohli poradit. Seznámím vás s nalezenými informacemi, ze kterých jsem preferovala hlavně zajímavosti.

Zakladateli rybníků byli zpočátku mniši, v našem regionu tepelští premonstráti. Vzápětí se přidala šlechta a postupem doby i města a obce.

Na mnoha místech lze najít vodní plochy, které dříve sloužily rybníkářství. Těch se využívá méně, některé se proměnily v přírodní koupaliště nebo v rezervoáry vody.

V Karlovarském kraji je šest lokalit, kde jsou rybníky využívány:

• Rybníky u Františkových Lázní

O překladišti ryb v Chebu jsem se již zmínila. Současný rybník Amerika je k vidění na mapách z 18. a 19. století jako Stadteich. Na mapě z let 1764–1768 je zakreslen také sousední Nový rybník a soustava kolem Plochého rybníka. V přírodní rezervaci U Sedmi rybníků zůstalo zachováno pět původních rybníků ze začátku 19. století.

Na rybnících v okolí Františkových Lázní a Chebu hospodaří České rybářství, s. r. o. Na největším rybníku Amerika pořádá tradiční podzimní výlovy a na rybníky Miska a Lžička zve sportovní rybáře. Na rybnících Kladivo, Továrné, Kamenný a Libský hospodaří Rybářská společnost Libá, která vydává povolenky ke sportovnímu rybolovu podle vlastních pravidel.

• Údrčské a Bochovské rybníky

Hlavním vodním tokem města je stejnojmenný Bochovský potok, který teče od severu k jihu a ústí do Střely, odvádí vodu z okolních rybníků. Nedaleká ves Údrč je obklopena mnoha rybníky, většinu z nich odvodňuje Jesenický potok do Střely, zbytek

je propojen s Ratibořským potokem, který se vlévá do vodní nádrže Žlutice.

Vojenské lesy a statky, divize Karlovy Vary, hospodaří na více jak 90 hektarech vodních ploch. Přestože jde o vojenský prostor, pořádají se zde výlovy s prodejem živých ryb na hrázi. Při nedávném průzkumu rybníka Krásný vyšlo najevo, že jedlová trubka, odvádějící vodu ze stavidla, pochází z roku 1458. Tím by desetihektarové vodní dílo bylo starší než rybník Rožmberk, Bezdrev nebo Svět.

V okolí Velkého údrčského rybníka poletuje ohrožený motýl hnědásek chrastavcový, který v ČR žije pouze na Karlovarsku. Jeho výskyt je úzce vázán na živnou rostlinu čertkus luční.

• Toužimské a Žlutické rybníky

V okolí Toužimi přitékají do Střely četné přítoky s kaskádami menších rybníků. Na Útvinském potoce a jeho přítocích je 19 rybníků. Na potoce od obce Sedlo je 12 rybníků. Na sever od města teče Luhovský potok s kaskádou rovněž 12 rybníků. Na východ je trojice rybníků, odvodňovaná Boreckým potokem. Toužim založil ve 12. století velmož Jiří z Milevska, který sem povolal premonstráty. Roku 1476 tepelský opat Zikmund dal vzniknout Velkému Branišovskému rybníku. (Zpočátku nesl jméno Janowec, později Kappellenteich). Zaniklý Zámecký rybník z poloviny 17. století dal vybudovat nový majitel panství, generál a sasko-lauenburský vévoda Julius Jindřich.

• Mariánskolázeňské rybníky

Důmyslná soustava na Senném potoce byla vybudována v 15. století tepelským klášterem. Hlavní rybník Regent se může prokázat zakládací listinou z 9. ledna 1479.

Za jeho zakladatele je považován tepelský opat Zikmund a páni Christoph a Heinrich Landvistové z Rebersreutu, tehdejší

majitelé panství Chodová Planá. O menším Mnišském rybníku se dochoval zápis z roku 1480. Z toho můžeme usuzovat, že bytek soustavy zřejmě vznikl v téže době. Podle záznamů šlo v případě menších rybníků nad Regentem o trdelní a plůdkové rybníky. Senný a Zaječí rybník zřejmě sloužily jako výtažníky, takže v tomto případě máme před sebou ukázkou zachované rybníční soustavy z poslední čtvrtiny 15. století, kde bylo již při výstavbě počítáno s třístupňovým chovem ryb. To svědčí o podnikavosti tepelských premonstrátů.

Na rybnících hospodaří České rybářství, s. r. o., součást Rybářství Třeboň, a, s., které pořádá na rybníku Regent každý rok tradiční podzimní výlov s možností koupě čerstvých ryb. Provozuje prodej povolenek na odlehlém lesním rybníku Kajetán.

Rybník je zarybněn kapry, líný, štikami, candáty a amury. Ve Velkém knížecím rybníku byl v roce 2002 uloven trofejní bolen dravý, 80 cm dlouhý, o váze 5 640 g.

Vysvětlení názvu REGENT je v literatuře různé. Josef RUSS (Der Tepler Bezirk, 1936) píše, že má jméno od přecházejících dešťů (der Regen = déšť), které tu běží nízko. Jinde čteme, že se nazývá podle svého tvaru podobného žízale (Regenswurm = dešťovka). Jak název opravdu vznikl?

Jeho původ je prozaický. Z listin 1479–1901 je jasné, že před rokem 1479 na místě rybníka Regentu protékal potok, tvořící hranici obou panství, a proto se nazýval RAINSBACH (= Hraniční potok). Podle tohoto potoka dostal rybník i název – RAINSTEICH (= Hraniční rybník). Nedlouho později se objevuje v listinách obměněný název RENGSTEICH, což je možno považovat jen za přepis, ale na druhé straně se zdá, že nový název souvisí i s polohou, s krajem farnosti Pístovské, od nepaměti nazývané "Tepelský Rank", tedy "Ranksteich" či "Rengsteich" mohlo znamenat "rybník v Tepelském Ranku". Pro zlepšení výslovnosti

přešlo "Rengsteich" v "Regensteich", ačkoliv slovo nemělo nic společného s deštěm (der Regen = déšť).

• **Soustava na Teplé a přítocích**

Středobodem krajiny v povodí říčky Teplé je stejnojmenný premonstrátský klášter, založený 1193 blahoslaveným Hroznatou. První rybníky vznikaly už v raném středověku, spolu se vznikem kláštera. Většinu rybníků vybudovali mimořádně podnikaví premonstráti v čele s opatem Zikmundem Hausmannem (ve funkci opata působil v letech 1458–1506). Nejznámější je Velký kolový rybník, Betlémský rybník, Parkový rybník a rybník Malá Pírka. Na místě dnešní vodní nádrže Podhory stával velmi starý rybník. První zmínka o jeho opravě je z roku 1380, ale samotný rybník je pravděpodobně mnohem starší. Dodával vyhlášené „podhorské kapry“, Bohuslav Balbín o zdejších rybách poznamenal, že jejich maso je stejně jemné jako maso říčních ryb. V letech 1952–1956 byl přestavěn na vodní nádrž, která slouží jako rezervoár pitné vody pro Mariánské Lázně.

Na rybnících v okolí Teplé hospodaří České rybářství, s. r. o., které pořádá na Betlémském rybníku tradiční podzimní výlovy s možností nákupu čerstvých ryb. Rybářství také na rybníku umožňuje sportovní rybolov.

• **Novorolsko**

Velice aktivními rybáři jsou členové Místní organizace Českého rybářského svazu Božičany. Základna má 884 členů a obhospodařuje 13 chovných rybníků o rozloze necelých 17ti hektarů. Nejznámější je výlov rybníka Borovice, kde žije sumec albín jménem Václav. Letos je mu patnáct let. Jeho letošní míry jsou: délka 168 cm (o 8 cm více než 2014) a váha 39 kg (o 3 kila více než loni).

Chtěla bych připomenout ještě jednu lokalitu. A to **Ostrovsko na Karlovarsku**. Krajinu v okolí Ostrova zpestřovaly hladiny rybníků

odedávna, část z nich vznikla v 16. století. Už tehdy jich ostrovští měšťané drželi jedenáct: Ostrovský, Černý, Růžek, Trubku, Hluboký, dva Borecké rybníky a velkou Nejdu se třemi menšími rybníky.

V letech 1590–1623 drželo město celé ostrovské panství zprvu v nájmu a později v přímém vlastnictví, k stávajícím rybníkům přibýlo 51 panských. Poté, co v roce 1625 koupili ostrovské panství vévodové sasko-lauenburští, převzali do svého majetku i městské rybníky. V roce 1695 tak bylo na panství celkem 79 rybníků. Jejich produkce byla tak velká, že vrchnost nutila měšťany odebrat každý rok 40 centnéřů panských ryb, každý po 120 librách, tedy asi 2 688 kg. Mezi 79 panskými rybníky bylo 15 hlavních – kaprových, tři pstruhové u Plavna, ostatní byly třecí a plůdkové.

Největší změnu přinesl počátek 19. století, kdy více než polovinu rybníků na panství nechali vyschnout. V roce 1825 tak na ostrovském panství ze 102 rybníků bylo 64 už suchých a byly pronajímány jako louky. Ze zbylých 38 větších rybníků bylo 12 hlavních a 26 třecích a plůdkových. Nejvýznamnější byly: Velký, Ostrovský, Horní a Dolní Candát, Hluboký, Ztracený, Ovčárenský, Borecké rybníky, Velká Nejsa a Růžek. Většina těchto rybníků vydržela až do současnosti.

Chov ryb měl pro výživu ostrovských obyvatel velký význam, svědčí o tom i jídelní příbory pro ryby v pozůstalostech ostrovských měšťanů. Borecké rybníky sloužily později rovněž i k zavlažování luk.

Ostrovské rybníky patří mezi „**Evropsky významné lokality Natura 2000 v Karlovarském kraji**“. Část lokality – **Borecké rybníky** byly vyhlášeny a jsou chráněny jako přírodní rezervace. Důvodem ochrany však nejsou na prvním místě rostlinná společenstva, ale fauna vázaná na vodní biotopy, především rybníky.

Konkrétním důvodem ochrany je jedno z velmi významných míst výskytu ohroženého čolka velkého, který se zde úspěšně rozmnožuje. Lokalita je také rájem pro mnohé ptactvo, hnízdí zde například kopřivka obecná, potápka černokrká, moudivláček lužní.

Ještě jedna zajímavost. Od roku 1960 se v regionu chová speciální druh ryb. V provozu Tisová chovají rybáři dva druhy ryb náročné na teplotu vody – tilapii nilskou a sumce velkého. Dalším druhem je pak ještě pstruh duhový. Nachází se zde také reprodukční centrum, kde chovatelé provádějí výtěry štiky, kapra, lína, okrasných zlatých jeseňů a býložravých ryb.

Lesnictví

Informací o lesním hospodářství v Karlovarském kraji jsem v časopisech našla hodně a z různých pohledů. Nejvíc mě zaujaly Krušnohorské lesy a Karlovarské lázeňské lesy.

Krušné hory

Před kolonizací Krušných hor vypadaly zdejší lesy zhruba takto: na svazích v nadmořských výškách mezi 500–800 m rostly smíšené porosty buku, jedle a smrku (nazývané Hercynská směs), v nižších polohách převažoval buk s jedlí a s rostoucí nadmořskou výškou buk a jedle postupně vyklízely pozici smrku, který lépe odolává tvrdším klimatickým podmínkám vyšších poloh. Nad 800 m n. m. v přirozené dřevinné skladbě již převažuje smrk, v hřebenové části Krušných hor se ke smrku začíná přidávat jeřáb. Ale vyskytují se i výjimky. Na specifických stanovištích se prosazují jiné dřeviny, v údolích kolem vodních toků a na bohatších půdách se vyskytují náročnější dřeviny jako jasan nebo javory, na extrémně chudých půdách převažuje bříza pýřitá a na rašeliništích kleč, v nivách kolem některých toků olše.

Před příchodem člověka zde byly lesy rozmanitější, hlavní rozdíl oproti dnešku byl v tom, že na relativně malé ploše se střídala různá věková stadia dřevin. V posledních desetiletích řada rostlinných a živočišných druhů z území kraje zcela vymizela v důsledku průmyslového rozvoje a necitlivých zásahů člověka do krajiny. K obratu dochází teprve se zakládáním chráněných krajinných oblastí a opětovným ožíváním původního přírodního charakteru. Z hospodářských důvodů zavedený smrk nahradil už v předchozích stoletích přirozený jedlobukový les na většině plochy. Již od 19. století s nástupem industrializace podhůří stav lesa signalizoval postupující katastrofu v monokulturních smrčínách, která vyvrcholila imisními škodami v 80. letech 20. století. V posledních letech dochází k výraznému pozitivnímu obratu. Prudce se snížily imise a výsledky přináší i úsilí o nová zalesnění. A tak výlety po hřebenech Krušných hor již zdaleka nepřinášejí pohledy na zdevastovanou krajinu.

Většinu lesní plochy spravuje státní podnik **Lesy České republiky**. K rozvoji lesa přispívají i různé projekty na podporu a rozvoj veřejně prospěšných funkcí lesa – do roku 2010 tzv. „Program 2000“, v současnosti pod názvem „Program 2020“.

Dosud nejrozsáhlejším projektem LČR v Krušných horách – západ byla v letech 2010–2011 obnova lesoparku v Perninku za více než 6 milionů Kč. Program neopomíná ani péči o díla realizovaná v minulosti. Krušnohorské lesní správy realizují prozatím projekty vycházející z jejich vlastních návrhů, nicméně náměty na nové projekty může zaslat každý, kdo se aktivně podílí na organizaci aktivit v lese.

V periodických mě zaujaly i dvě krušnohorské osobnosti.

Slavný pytlák z Božího Daru z 16. století **Peter Epperlein**. Roku 1565 zastřelil v saských lesích statného jelena a v noci jej tajně přepravil přes hranici domů. Někdo jej však udal. Saský kurfiřt

požádal o jeho zatčení a vydání. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský však byl liknavý a předal věc k vyřízení soudům v Jáchymově. Za pytláčení v té době byly nejpřísnější hrdelní tresty a hrozila šibenice. Úřední šiml však vydání oddaloval. Až v roce 1566 se konal soud na Božím Daru, který odmítl devět bodů saského obžalovacího spisu a uvěřil v nevinu pytláka, který se dušoval, že nikdy nevládnul pušku, tudíž nemohl střelit jelena, a v životě nepřekročil hranici. Pytlák se mezitím stal lidovým hrdinou a byl propuštěn na svobodu.

Druhou osobností je Ing. **Josef Heinrich** (1879–1943). Abertamský rodák, který se stal lesním inženýrem. Profesní cesta jej zavedla do Innsbrucku, kde se stal lesním komisařem a posléze i ředitelem lesů a vod územního okresu Vorarlberg. Regionu Vorarlberg věnoval 38 let pracovního života. Napsal řadu odborných, ale i beletristických knih. V Rakousku je Heinrichova erudice odborníky dodnes vysoce hodnocena, zejména pak jeho důmyslný způsob ochranného zalesňování alpské krajiny, který účinně čelí lavinám a povodním. Na jeho popud byl zaveden i varovný systém hlásící prudké povodně z dravých horských říček. V roce 2014 získalo Muzeum Karlovy Vary darem kopie kompletní pozůstalosti této osobnosti. Po předchozí domluvě si jí prezenčně můžete prostudovat v knihovně karlovarského muzea.

První zmínky o **karlovarských lesích** se nacházejí na listinách, kterými čeští králové městu udělovali a potvrzovali jeho práva. Listina Karla IV. z roku 1370 (14. 8.) „Privilegium městského práva“ se v originále nedochovala. Opis se jednak uchoval na další stvrzovací listině Karlova syna Václava IV. a rovněž na celé řadě dalších opisů. Václav IV. pak udělil lázním u Vřídla ještě navíc právo azylu.

Karel IV. daroval v roce 1370 rodícímu se městu rozsáhlé lesy. Měšťané je prakticky vytěžili za necelých 200 let.

V dávných dobách potřebovali lidé mnoho dřeva. Žili v dřevěných domech a topili dřevem. V pecích pak spálili úplně všechno, včetně chrastí. Měli dřevěné lžice, mísy, různé nářadí, nádoby a dřevo je v podstatě provázelo od kolébky až po rakev. Z historických dokumentů vyplývá, že již v roce 1580 město Wary žádalo královskou komoru o pomoc kvůli nedostatku dřeva. V žádosti se navíc uvádí, že také dřívě město muselo též žádat o podobnou výpomoc.

Z kalamit, které postihly neblaze karlovarské lesy:

Vítr

V roce 1990, v noci z 28. 2. na 1. 3. pročešal karlovarské lesy silný vítr. V konečném součtu poškodil víchr v městských lesích více než 58 tisíc m³ dřeva. V souvislosti s touto kalamitou bylo však v podstatě zpracováno do konce roku 1992 celkem téměř 70 tisíc m³ dřeva. Kalamitu připomíná pomník padlým velikánům umístěný na louce poblíž hájovny na Sovově stezce.

Hmyz

V roce 1856 zjistil lesník Wenzel Koch, že podle všech dostupných zpráv trvá v karlovarských lesích již čtvrtým rokem hmyzí kalamita. Množství přemnoženého hmyzu a rozsah kalamity vzbuzoval značné obavy i mezi lázeňskými hosty a také odborná lesnická veřejnost věnovala tomuto problému značnou pozornost. Podle různých odhadů se pak v karlovarských lesích muselo kvůli hmyzím škůdcům (především obaleč jedlový) vykácat v krátkém časovém období až 60 000 m³ dřeva.

Oheň

Pravděpodobně největší požár vznikl v Městském lese v roce 1818 nad tehdejšímu tuhnickým ovčínem. Rozhořel se v podvečer 28. 6., a protože se zvedl vítr (blížila se bouře), rychle se šířil mlázím k cestě směrem do Doubí. Hustý, černý kouř valící se z lesů vyděsil všechny karlovarské měšťany a stejně tak

poddané z okolních vesnic. Ohnivé peklo bylo nakonec uhašeno jen díky prudkému lijavci, který se naštěstí zanedlouho spustil. Oheň zasáhl asi 8 jiter (více než 4 ha) mladých porostů. Na místo, kde oheň vznikl, byl osazen pamětní kámen.

V roce 1604 (13. 8.) zachvátil Vary strašlivý požár. Shořelo všechno! Shořel kostel, radnice s městským archivem a 99 domů ze 102. V loketských účtech je zaznamenáno, že Karlovy Vary tehdy spotřebovaly na obnovu města obrovské množství dřeva. Nejvíce stromů tehdy padlo na polesí Hůrky. Dokladem úplného vyčerpání lesů je i usnesení městské rady z 14. 1. 1610. V městských lesích se nenašlo 30 silných kmenů potřebných na opravu mostů, a proto byla zaslána žádost o pomoc do Ostrova. V této souvislosti je důležitý i zápis z roku 1619. K neutěšenému stavu karlovarských lesů ještě více přispěla vichřice (v lesích pak dlouho ležely polomy a vývraty).

Voda

Začátkem května roku 1582 trápily kraj silné deště. Nakonec došlo k protržení hrází rybníků u Teplé a odpoledne, dne 9. 5. se do lázeňského města vřítla obrovská povodňová vlna. Ze 102 domů poškodila 36 úplně a 18 částečně, strhala všechny mosty. Kvůli utrpeným škodám odpustil císař Rudolf II. téhož roku karlovarským placení lenních daní. V lesích samozřejmě dál trval nedostatek stavebního dřeva, takže nebylo možné začít s opravou poškozených domů. Podle zápisu v pamětní knize české dvorské komory ale karlovarští měšťané nakonec obdrželi povolení odebrat si zdarma z loketských lesů 500 kmenů na stavbu domů zničených při povodni a také 300 sáhů paliva. Ze zcela odlesněných kopců v okolí města pak voda postupně spláchla velké množství hlíny, takže o několik století později se o to hůře zalesňovaly holé a velmi kamenité stráně.

Koncem 18. století se začal měnit pohled společnosti na přírodu. V té době se v Karlových Varech zároveň stále víc prosazoval

nový způsob pitné kúry. Tyto skutečnosti přispěly k významné přeměně karlovarských lesů.

Nejen město, ale i lesy v jeho okolí se v 2. polovině 19. století začaly výrazně měnit. Výstavba lesních promenád, omezení těžeb a soustavné zalesňování vhodných ploch se projevilo ve zvýšené návštěvnosti lesů. Městská rada podporovala investice do lesů a zároveň pokračovaly snahy zastavit kalamitu obaleče. Na jaře roku 1858 se v okolí vyhledávaných výletních míst podařilo vysázet asi dvacet tisíc odrostků listnatých dřevin. Buky, duby, javory a břízy měly vylepšit stav starých prořídých porostů na skalnatých stráních v okolí Jeleního skoku a Tří křížů. Předpokládalo se, že tyto dřeviny zde již zůstanou (cílové dřeviny), protože staré ojedinělé borovice neposkytovaly lesním promenádám potřebný stín. Na holiny po těžbě stromů, které zlikvidoval obaleč, se pak sázely smrky, modřiny a břízy.

Okolí Karlových Varů bylo ostatně vždy samo o sobě velmi romantické, a když bohatí mecenáši tu ještě navíc začali stavět vyhlídky, odpočívadla a promenádní cesty, staly se častým a oblíbeným cílem výletů většiny návštěvníků města. Velká část staveb z tehdejší doby se zachovala dodnes a mnohé jsou opět v dobrém stavu díky péči města a pomoci novodobých sponzorů.

V současnosti lesy ve vlastnictví města spravuje (od roku 2001) příspěvková organizace **Lázeňské lesy Karlovy Vary**. Organizace Lázeňské lesy pak zabezpečuje, vedle běžných úkolů vyplývajících z lesního zákona a lesního hospodářského plánu, také údržbu všech staveb a zařízení pro lázeňské hosty v areálu lesů.

Organizace se výrazně podílí na různých domácích i mezinárodních projektech. Například:

Česko-bavorský projekt Svatý Linhart – **Dendrologická naučná stezka**. Cílem projektu je rozšíření stávající druhové skladby

v okolí lesní komunikace „Sovova stezka“ vhodnými liniovými a skupinovými prvky o další druhy lesních dřevin v stanovištně vhodných podmínkách odpovídajících potřebám jednotlivých druhů.

Vytvoření **Přírodního lanového centra Sv. Linhart**. K provozu patří stávající dětský a vysoký okruh, nízké překážky a top-rope překážky.

Úspěšné **Páral Party** k získávání sponzorů k obnově památek v lázeňských lesích.

Rozloha lesů města Karlovy Vary ve správě příspěvkové organizace Lázeňské lesy Karlovy Vary činila k 1. 1. 2015 celkem 2 190 hektarů. V bezprostředním okolí města se tyto lesy rozkládají na ploše 1 884 ha. Nad Odeří pak na ploše 306 ha.

Přejme si, aby lesy kolem Karlových Varů byly stále krásnější a nabízely příjemný odpočinek i poznání.

Nitriansky kraj sa rozprestiera na rozlohe 6343,7 km², zaberá 12,9 % celkovej plochy štátu, s počtom obyvateľov 714 tisíc, čo predstavuje 13,23 % z celkového počtu obyvateľov SR. Tvorí ho 7 okresov Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky, Šaľa, Topoľčany a Zlaté Moravce. Južná hranica je súčasne štátnou hranicou s Maďarskou republikou.

Nachádza sa na Podunajskej nížine, ktorú tvoria Podunajská rovina a Podunajská pahorkatina. Územie regiónu patrí k málo lesnatým krajom SR. Má charakter poľnohospodárskej krajiny s priemernou lesnatosťou 15,15 %. Nízka lesnatosť je dôsledkom nížinnej polohy územia kraja, kde maximum pôdy je intenzívne využívané na poľnohospodársku výrobu. Lesný pôdny fond zaberá 96 075 ha. V zastúpení drevín prevažujú listnaté dreviny 94,9 % (dominujú dubové, bukové a dubovo - hrabové lesy) a ihličnaté dreviny zaberajú 5,1 %. Za ochranné lesy je vyhlásených 3 278,43 ha (3,41%) a lesy osobitného určenia sa rozprestierajú na ploche 2089, 72 ha (2,17%).

Nížinný charakter je prerušovaný pahorkatinami a to na severe pohorím Trábeč, severovýchod je lemovaný výbežkami Štiavnických vrchov a sčasti Pohronským Inovcom. Najjužnejším výbežok pohoria Trábeč je oblasť Zobora, kde v obvode Nitry sa nachádza 1765,70 hektárov lesa, z ktorých 1124,79 hektárov je súčasťou Nitrianskeho lesného parku. Na siedmich pahorkoch Zobor, hradný vrch, Kalvária, Čermáň, Borina, Na vršku a Martinskóm vrchu vznikla starobylá Nitra. Hovorí sa, že podobne ako večné mesto Rím. Vrchná časť svahov Zobor je zalesnená prevažne dubovými a dubovo-hrabovými lesmi. Na skalnatých miestach rastú javory a jasene. Na svahoch Pohronského Inovca, Žitavskej tabule, Trábeča a na severnom okraji teritória Nitrianskej pahorkatiny sa rozprestiera územie štátnych lesov Topoľčianky. Terén je pomerne členitý s výškovými rozdielmi od 150 m n.m. po 850 m n.m.. Vlastníkmi boli Habsburgovci, po vzniku prvej Československej republiky bola v roku 1919 daná

AJ V NÍŽINNEJ NITRE ŠUMIA LESY – O LESOCH V ŽUPE NITRIANSKEJ

Mgr. Monika
Lobodášová /
Krajská knižnica
Karola Kmeťka
v Nitre

nútená správa štátu na ich veľkostatok a zákonom č. 351/1921 Zb. bolo právne potvrdené zoštátnenie celého majetku. Časť majetku bola začlenená k Štátnemu žrebčínu Topoľčianky a lesné pozemky pripadli štátnym lesom. Týmto aktom bol položený základ štátnych lesov a majetkov v Topoľčiankach.

Ich hlavným zameraním bolo v tom čase, okrem ťažby a pestovania lesa, poľovníctvo s chovom a lovom zveri vo Veľkej a Malej Zvernici. Súčasťou správy bol aj Topoľčiansky park s výnimkou rokov 1993 až 1996, kedy bol v správe Kancelárie prezidenta. Topoľčiansky park tvorí priestorové zázemie kaštieľa a poľovníckeho zámku, ktorý bol dokončený v roku 1910.

Prvá známa písomná zmienka o obci Topoľčianky, kde sa nachádza spomínaný kaštieľ a zámok, pochádza z roku 1293. Prvým známym majiteľom kaštieľa bol od roku 1309 Július Hoslav, ktorý neskôr s titulom gróf prijal aj meno Topoľčiansky. Od roku 1618 tu žili Rákocziovci, dvesto rokov po nich chorvátsky rod Keglevichovcov. Posledný z rodu Keglevichovcov Štefan dal postaviť 15 km dlhú konskú lesnú železničku. Poslední Habsburgovci tu žili od roku 1890 do roku 1918. Býval tu brat cisára Františka Jozefa I. Karol Ludovít Habsburg, po ňom vnučka cisárkovej Sissi arcivojvodkyňa Augusta a jej manžel Jozef August.

Prvý československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk si mimoriadne obľúbil kaštieľ i zámok a chodieval sem od roku 1923 do roku 1935 pravidelne každé leto. Trávil tu väčšinou dva mesiace, niekedy aj štyri. Oddychoval aj pracoval. Každý deň mu sem chodievali čerstvé noviny lietadlom z Prahy. Lietadlo vozilo aj významné politické návštevy. Na zámku sa zachovala Masarykova pracovňa s jeho obľúbeným kreslom, v ktorom sedávali ešte Habsburgovci. Po prvom československom prezidentovi sa zachovali dva prezidentské apartmány – veľký a malý. Zariadené sú skromne, Masaryk si na pompéznosť nepotrpeľ. Hneď vedľa Masarykovej pracovne sa nachádza vzácna knižnica, ktorú

založil v roku 1806 gróf Ján Keglevich. Má viac ako 14 000 zväzkov, ktoré sú vraj napísané až v 16-tich jazykoch. Takmer polovica kníh je v nemčine, štvrtina vo francúzštine. Nachádza sa tu aj prvá slovenská gramatika – Grammatica slavica od Antona Bernoláka, vydaná v Bratislave v roku 1790. „Najvzácnejšie sú prvotlače z posledných rokov 15. storočia – inkunábuly, ktorých tu je sedem.“ V knižnici je aj fotoalbum rakúskej cisárkovej Sissi, vytvorila ho jej vnučka Augusta, ktorá žila na topoľčianskom zámku.

Z dokumentu, ktorý sa nám zachoval pod názvom Župný štatút o lesoch v župe Nitrianskej (XVI.) pod štátnou správou stojacích“ sa dozvedáme, že v roku 1924 župný úrad v Nitre pod vedením župana Dr. Jesenského vydáva služobné predpisy a disciplinárne pravidlá, kde sú zadané obvodov obvodných horárov s presnou výmerou v hektároch štátom spravovaných lesov a holín zadelených do troch akostných tried. „Obvodným horárom a hájnikom prináležia aj pôžitky:

- základný plat
- miestny prídavok
- jednotný drahotný prídavok

Plat a pôžitky pod bodmi 1. a 3. uvedené sú pre všetkých horárov jednotné bez ohľadu na ich rodinný stav.“ Župan Nitrianskej župy nezabúda v predpisoch ani na prijímanie darov, vedľajšie príjmy a diéty. „Obvodným horárom a lesným hájnikom prislúcha 1/3 časť z prisúdených a zaplatených obnosov hodnoty a náhrady škody za lesné priestupky nimi oznámené; v páde priestupkov spáchaných pasením dobytká prislúcha im okrem toho tiež i prisúdený poplatok za zajatie dobytká“

Župný úrad presne stanovuje podmienky vykonávania služby, preloženie do iného obvodu, zastupovanie v iných horárskych obvodoch, vystúpenie zo služby ale tiež „lesné oddelenie okresného úradu môže na odôvodnenú včasnú žiadosť udeliť

obvodným horárom najviac 3-dňovú dovolenku. Tri dni presahujúcu dovolenku udeľuje župný úrad.“ Predpisy zahŕňajú aj uplatňovanie penzijného zákona 89/1920 Sb. Na základe ktorého je župný úrad povinný prihlásiť na penzijné poistenie všetkých obvodných horárov s výnimkou lesných hájnikov, ktorí nemajú trvalé zamestnanie, ale túto činnosť vykonávajú popri inej zárobkovej činnosti.

Útla brožúrka z kníhtlačiarne Štefana Huszára v Nitre z roku 1924 nám v dnešnej dobe dovoľuje nazrieť do pravidiel, podľa ktorých sa v minulom storočí riadil aj štátny podnik v Topoľčiankach.

Štátne lesy po 2. svetovej vojne prešli viacerými organizačnými zmenami a zriadenie podniku s názvom Správa lesov Topoľčianky sa viaže ku dňu 1. 1. 1956. Podnik trval s obmenou názvu do roku 1994, kedy prešiel ako Odštepny lesný závod do štruktúry Západoslovenských lesov š.p. v Bratislave. Po piatich rokoch je Odštepny závod Topoľčianky súčasťou novovytvoreného štátneho podniku Lesy Slovenskej republiky so sídlom v Banskej Bystrici. V súčasnosti hospodári na výmere 32 429 ha lesného pôdneho fondu a 96 621 ha katastrálnej výmery. Zasahuje do okresov Zlaté Moravce, Nitra, Topoľčany, Partizánske a Žarnovica.

Popri hlavných činnostiach s lesníckym poslaním svoje aktivity zameriava aj na poľovníctvo, v prípade škôlkarskej činnosti na pestovanie lesných sadeníc a okrasných drevín. Škôlka okrasných drevín má produkčnú výmeru 3,70 ha, na ktorej ročná produkcia predstavuje približne 17 tisíc sadeníc drevín a krčkov v rámci 150 druhov. Rozsiahle dubové a bukové lesy striedajúce sa s lúkami a pasienkami vytvárajú priaznivé podmienky pre lesnú zver. Z poľovnej zveri je dominantnou zver jelenia a diviacia. Zaujímavosťou tejto lokality je Zubria zvernica, riešená v rámci záchrany Zubra hrivnatého. Jej rodný list siaha do roku 1958. Keď totiž zubrovi hrivnatému hrozilo vyhynutie, Československo chcelo prispieť k jeho záchrane a založilo zvernicu

neďaleko Topoľčianok, v lokalite Piesky. Topoľčianky vyhovovali na chov týchto zvierat najmä vďaka klíme. Zubor sa tak vrátil do prostredia, v ktorom žil pred niekoľkými storočiami. Zubria zvernica má rozlohu 140 hektárov, z čoho 27 ha tvorí chovný priestor, zvyšok je ochranné pásmo. Obvod plota lemujú silné ocelové laná. Priestor je rozdelený na štyri časti, zvieratá sa pohybujú vždy v jednom, aby sa les mohol regenerovať. Prvým párom v stáde boli poľský pár Putifar a Pumarka. K nim pribudli Bereg a Beglianka. Československu ich darovali predstavitelia bývalého Sovietskeho zväzu a pôvod mali v Bielorusku. Postupne odchovali vyše stodvadsať mláďat. V súčasnosti je základný stav 14 zubrov. Putifar mal povestnú silu, ku ktorej ho predurčila hmotnosť 1 230 kilogramov. Priemerná hmotnosť býkov je pritom od 500 do 800 kíl. V duchu medzinárodných pravidiel viedli tiež ich evidenciu. Každý zubor má v nej svoje meno. Mená slovenských sa začínajú na S (Silák), bieloruských na B (Bereg), poľských na P (Politika).

Lesy sú neoddeliteľnou súčasťou obrazu Slovenska. Či sa jedná o okolie riek alebo o naše pohoria, takmer vždy je niekde na obzore les, alebo aspoň lesík. Tú zeleň vystupujúcu na horizonte vnímame takmer podvedome. Lesy nie sú dielom človeka, ale človek ich dostal do vienka od Stvoriteľa, aby tu boli pre neho a s ním. Neboli dané jednej generácii, ale ľudstvu.

Aj v nížinnej Nitre šumia lesy, večne spievajú svoju pieseň o dávnej sláve našich predkov, o sile života a kolobehu v prírode.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- HUDÍK, Pavol. Topoľčianky. Bratislava : Sprint dva, 2010. 208 s. ISBN 978-80-89393-27-5.
- KISS, Karol. 80 rokov Štátnych lesov v Topoľčiankach. Zvolen : Ústav pre výchovu a vzdelávanie pracovníkov lesného a vodného hospodárstva SR, 2001, 124 s. ISBN 80-88677-95-5.
- LACÍKA, Ján. Nitra a okolie. Bratislava : Dajama, 2003. 143 s. ISBN 80-88975-53-0.
- Náučný chodník Zoborské vrchy. Nitra : SAZAN Ponitrie, 2005. 56 s. ISBN 80-969343-8-4.
- ŠABO, Jozef. 90 rokov Štátnych lesov v Topoľčiankach. Banská Bystrica - Topoľčianky : Lesy, Odštepny závod, 2011, 143 s. ISBN 978-80-970784-9-2.
- Župný štatút o lesoch v župe Nitrianskej (16). pod štátnou správou stojacich. Nitra : Župný úrad, [1924]. 57 s.

ŽIVOT KATEŘINY Z REDERNU, ANEB LEGENDA O ZLÉ PANÍ KATEŘINĚ

Václav Kříček /
Krajská vědecká
knihovna v Liberci

V rámci jednoho z témat kolokvia Poslední renesanční osobnost regionu bych rád tyto řádky věnoval Kateřině z Redernu, manželce, vdově, matce a především výborné hospodářce, která po smrti manžela dokázala nejen udržet rodový majetek pro svého syna, ale ještě jej rozmnožit.

Dětství a mládí

Portrét Kateřiny z Redernu začnu jejím životem, jak jej snad prožila podle dochovaných pramenů a jak je rekonstruovaný v práci pana doktora Milana Svobody „Redernové v Čechách“. Kateřina spatřila světlo světa někdy okolo roku 1565 v rodině hraběte Kryštofa Šlika staršího a jeho manželky Barbory, rozené Maškovské z Kolovrat. Místem jejího narození bylo snad nejdecké panství, které patřilo loketské větvi Šliků, ale přesné místo a datum se do dnešní doby nepodařilo dohledat. V pramenech je doloženo, že Kateřina měla minimálně pět sourozenců: bratry Štěpána a Viléma a sestry Alžbětu, Annu Marii a Kateřinu Eleonoru.

Výchova Kateřiny byla nejspíše obdobná jako výchova ostatních šlechtických dívek té doby, tedy základní vzdělání v podobě znalosti čtení, psaní, počtů a křesťanské nauky. Pravděpodobně byla také vedena k ručním pracím a připravována na svou budoucí roli poslušné manželky a pečující matky. Budoucnost však Kateřinu přivedla ve vzdělání i k nutnosti si osvojit znalosti hospodářské, finanční a právní.

Manželství

Kateřina, tak jak bylo v tehdejší společnosti zvykem, se stala předmětem sňatkové politiky svého rodu. Za manžela jí byl vybrán nejmladší syn Bedřicha z Redernu Melchior. Svatba se konala na svátek sv. Kateřiny 25. listopadu 1582 ve Frýdlantu. Oba mladí manželé se znali již před svatbou, protože v rámci utužení vazeb obou luteránských rodů se již dříve vzali starší

sestra Kateřiny Alžběta s Melchiorovým bratrem Kryštofem a Kateřinin bratr Štěpán s Melchiorovu sestrou Juditou. Toto domluvené manželství se ukázalo jako velmi šťastné a milující, čehož důkazem je, že se Kateřina po smrti svého chotě znovu nevdala a o památku svého manžela pečovala dlouhých 17 let do své smrti. Součástí kultu zvěčnělého Melchiora z Redernu byl i pravidelný velkvaradínský svátek k připomenutí velkého vojenského vítězství nad Turky roku 1598 a do dnešní doby zachované monumentální mauzoleum ve frýdlantském děkanském kostele Nalezení sv. Kříže, jehož je Melchior středobodem.

Melchior z Redernu měl v době svatby již mnohé za sebou. Studoval na knížecí škole v Míšni a univerzitě v Heidelbergu. V době své kavaleristické cesty po západní a jižní Evropě se svým bratrem Kryštofem zažil a hlavně přežil Bartolomějskou noc v Paříži. V polovině 70. let začal vojenskou kariéru účastí na tažení do Uher proti Turkům, následovala účast při obléhání Gdaňska a účast ve válce v Nizozemí. Roku 1581 se Melchior účastnil tažení po boku polského krále Štěpána Báthoryho do Ruska, kde obléhal Pskov. V roce své svatby se zúčastnil říšského sněmu v Augsburgu, kde se projednávala říšská daň pro boj s Turky.

Mladí manželé se usadili na panstvích libereckém, frýdlantském a závidovském, kde společně hospodařili s Melchiorovým bratrem Kryštofem a jeho ženou Alžbětou. V této době byl položen základ hospodářského rozvoje panství, který na jeho vrchol dovedla později Kateřina. Společné hospodaření bratrů a jejich manželek skončilo smrtí bezdětného Kryštofa v březnu 1591 a následným sňatkem Alžběty s Fridrichem ze Šlejnic. Od této chvíle všechna tři panství spravovali Melchior a Kateřina, na kterou se postupně přesouval větší a větší díl odpovědnosti v souvislosti s vypuknutím nových válek s Turky roku 1592, kterých se Melchior aktivně zúčastnil. Vyznamenal se v bojích u Sisaku a Pápy, ale největším jeho úspěchem byla obrana Velkého Varadína, dnes Oradea v Rumunsku, roku 1598. V těchto válkách

dosáhl i nejvyšší vojenské hodnosti polního maršála a stal se prezidentem válečné dvorské rady. Smrt zastihla Melchiora nečekaně 20. září 1600 v Havlíčkově Brodě.

Matka

Jak jsem uvedl výše, manželství bylo šťastné, i když v prvo počátku nad ním visel stín v podobě nezplození potomků. Z pramenů již nelze zjistit, zda Kateřina byla v očekávání a o dítě přišla, nebo zda se jednalo o neplodnost jednoho z manželů. Nevíme, ani jak bylo na ní pohlíženo, zda se soucitem nebo s úšklebkem. Skutečností je, že zplodit potomka se nedařilo ani její sestře Alžbětě a Melchiorovu bratru Kryštofovi. Vše se změnilo 17. srpna 1591, kdy Kateřina přivedla na svět syna, který dostal jméno po svém zemřelém strýci Kryštofovi. Výchovu syna nejprve řídil Melchior, ale po jeho smrti vše přešlo na Kateřinu, která musela zajistit vzdělání odpovídající potomku významné šlechtické rodiny. Vzdělání na patřičné úrovni ovšem vyžadovalo značné finanční náklady, což byl také jeden z důvodů, proč Kateřina léta 1600 až 1612 zasvětila urputné péči a zvelebování panství za účelem zvýšení finančních příjmů. Kateřina opatřila Kryštofovi preceptora magistra svobodných umění Bernharda Fuesse z Frankfurtu nad Odrou, který Kryštofa provázel při jeho studiích v Hradci Králové, Litoměřicích, Zhořelci a Heidelbergu. Fuesse organizoval i Kryštofovu závěrečnou kavalírskou cestu do Itálie.

V této kapitole je třeba se zmínit o synovci Kateřiny Albinovi Šlikovi. Albin Šlik byl synem Kateřinina bratra Viléma. Velice záhy osiřel a teta se jej ujala. Vyrůstal společně s Kryštofem a absolvoval s ním studia i kavalírskou cestu do Itálie. Kateřina se k němu chovala velice mateřsky a zabezpečila jej statky na svých panstvích. Albin zemřel v červnu 1618 necelý rok po své tetě. Kateřina cítila odpovědnost i za další své příbuzné, což dokládá nejen příběh Albina Šlika, ale i přijetí a zabezpečení

sester Anny Marie a Kateřina Eleonory. Ve světle všech výše uvedených informací se Kateřina jeví jako vzorná matka a soucitná příbuzná, která dokázala pomoci v těžkých životních situacích.

Vdova

Melchiorova smrt uvrhla Kateřinu do nelehké životní situace. Neuplynulo ještě mnoho času od uložení manželových ostatků do hrobky a již se začali hlásit věřitelé. Kateřina spolu se svými úředníky sepsala všechny dluhy, které po zesnulém zůstaly. Celková částka činila něco okolo 70 000 tolarů, které si Melchior vypůjčil na vojenská tažení proti Turkům. Suma to byla značná a věřitelé vdovu upomínali o okamžité zaplacení. Kateřina měla dvě možnosti: buď si zajistit nové půjčky na zaplacení starých, nebo prodat jedno ze tří panství. Kateřina se rozhodla pro nové půjčky, kterými by vyplatila lačné věřitele. Za této situace se dostala do konfliktu s jedním z poručníků malého Kryštofa, se svým synovcem Hiobem ze Salzu, který Kateřinu nařkl, že zadluhuje panství a vyvádí z nich prostředky ve prospěch své rodiny, myšleno rodiny Šliků. Kateřina na toto obvinění reagovala tak, že nechala sepsat veškerý majetek a současně i dluhy a vše předložila císaři a zemským úředníkům. Při kontrole bylo zjištěno, že Hiobovo obvinění se nezakládá na pravdě a naopak, že vdova si vede při řešení dluhů velmi dobře. Toto nepřilíš čestné jednání ze strany Hioba ze Salzu se Kateřiny hluboce dotklo, ale nebylo jediné nešlechtné jednání ze strany šlechticů vůči ženě vdově. Ještě se s ním setká v roce 1610, kdy druhý manžel její sestry Alžběty Fridrich ze Šlajnic zfalšuje údajný dlužní úpis Melchiora z Redernu. Kateřina pomocí svých úředníků a libereckých měšťanů nakonec u soudu prokáže, že se jedná o falzum a při vyhraje, ale tento příběh se odehraje až na konci Kateřinina regentství.

Po přeúvěrování dluhů začala Kateřina spolu se svými správci uvažovat, jak zvýšit příjmy. Doly na cín a měď u Nového Města

pod Smrkem měly své zlaté časy za sebou a šance na nález nových rudných žil byla nízká. Soukenictví v této době zažívalo útlum, ale slibně se začalo rozvíjet plátenictví. Kateřina se rozhodla podpořit jeho rozvoj na svých panstvích. Produkci potom prostřednictvím norimberských obchodních domů Gewand-schneiderů, Bartoloměje Viatise a Martina Pelleru vyvážela i do zámoří. Kateřina začala podnikat i v peněžnictví. Je doloženo, že byla věřitelkou i města Lipska. Ovšem největším zdrojem peněz té doby bylo pivovarnictví. Nedlouho před smrtí Melchiora byl dokončen zámecký pivovar, který byl schopen produkovat pivo z obilí získaného ze statků ve vlastní režii. Kateřina se rozhodla po tomto zdroji sáhnout, aniž by tušila, jaký to vyvolá dlouhý a tvrdý spor s frýdlantskými měšťany.

Spor s frýdlantskými měšťany o právo várečné

Tak jako většina velkých sporů se i tento začal odvíjet pomalu a nenápadně, aby s každým krokem gradoval do větší nenávisti a zatvzřelosti. V roce 1603 vrchnostenský pivovar, jehož součástí byla i palírna kořalky, vydělal jen jednu desetinu toho, co utržili frýdlantští měšťané za své pivo. Toto se opakovalo několik let za sebou, proto se Kateřina rozhodla zasáhnout ve prospěch vrchnostenského pivovaru a nařídila frýdlantským, aby začali odebírat její produkty, především pálenku. Současně vyhlásila finanční sankce pro ty, kteří budou přistiženi, že nakupují pálenku jinde. V téže době požádala své leníky, aby pivo odebírali z jejího pivovaru. To vyvolalo protest měšťanů, na který Kateřina zareagovala poněkud horkokrevně. Dopisem frýdlantským vzkázala, že ona bude dodávat pivo, kam bude chtít, a kdyby se jim to nelíbilo, může várečnickům právo sebrat. Současně požádala měšťany, aby jí poskytli k nahlédnutí všechny originály listin k právu vařit pivo. Měšťané žádost odmítli se sdělením, že listiny předloží jen České dvorské kanceláři. Ve stejné chvíli již také odeslali stížnost do Prahy, což byla asi definitivní rozbuška k osobní nenávisti mezi nimi a Kateřinou. Na stížnost odpověděl

osobně císař Rudolf II., který Kateřinu napomínal, aby ctila várečné právo frýdlantských měšťanů potvrzené císařem. Toto Kateřina vnímala jako obrovské ponížení a současně jako projev rebelantství od měšťanů, kteří byli jejími poddanými. Cesta do pekel byla otevřena.

V průběhu roku 1610 Kateřina nařídila sloužícím, že musí okamžitě vypovědět službu u frýdlantských měšťanů. Zakázala poddaným na svých panstvích odebírat jakékoliv zboží z Frýdlantu. Frýdlantským soukeníkům zdvojnásobila poplatky za valchy a v zámeckém okrese otevřela svá pekařství a řeznictví, která prodávala zboží hluboce pod cenou. Současně v době žní nechala sedláky a libereckými zablokovat přístupy do města a blokádu uvolnila až těsně před koncem žní.

Za této situace frýdlantští tajně vypravili třicetičlennou delegaci se stížností do Prahy. Když se toto Kateřina dozvěděla, nechala členy delegace prohlásit za zběhlé poddané. Několik předních měšťanů uvěznila v zámecké kobce. Bohužel ve vězení zemřeli rychtář Kryštof Zestermann a Jindřich Feuerbach, což vyvolalo ve Frýdlantě nenávist ke Kateřině. Kateřina z podněcování rebelie obvinila pastora a duchovního správce panství Martina Nusslera. Nejprve jej nechala zatknout a následně zabavit majetek. Po propuštění jej vypověděla ze svých panství.

V následujícím roce nový císař Matyáš Kateřině nařídil, aby uvězněné měšťany propustila a jmenoval komisi, která měla celý spor prošetřit. Komise oběma stranám doporučila buď dohodu, nebo soudní spor. Sama komise se neodvážila přiklonit na jednu ani druhou stranu. V následujících letech spor převzal již plnoletý Kryštof z Redernu a ukončen byl vítězstvím měšťanů v roce 1616. Zde si neodpustím poznámku, když panství získal Albrecht z Valdštejna, tak právo vařit pivo frýdlantským odňal. Měšťané se pokusili protestovat, ale Valdštejn jim vzkázal, že mohou vedle práv přijít také o hlavy, a protesty ustaly.

Tento spor byl asi zásadní pro pozdější pověsti o zlé a chamtivé Kateřině z Redernu. Pravdou je, že tyto pověsti jsou zaznamenány na Frýdlantsku, nikoliv na Liberecku, které s paní z Redernu vycházelo velmi dobře. Liberec od Kateřiny dostal nejen potvrzení všech starých privilegií, včetně práva vařit pivo, ale sama Kateřina privilegia rozšířila a liberecké nabádala, aby se nikdy nenechali o ně připravit. Pravdou také je, že liberečtí měli vždy pochopení pro finanční tíseň své vrchnosti a byli vždy ochotní pomoci.

Poslední léta

Kateřina v roce 1612 předala panství svému synovi Kryštofovi. Za své sídlo si zvolila liberecký zámek, kde žila se svou sestrou Annou Marií. Liberc si vybrala záměrně, protože k Frýdlantu cítila silnou nechuť a nechtěla zbytek života prožít v blízkosti těch, kteří ji urazili a ponížili. Poslední léta prožívala celkem v klidu až na událost z roku 1615, kdy od nezhasnuté svíce došlo k požáru libereckého zámku. Kateřina přišla o část svého osobního majetku, především o šperky. Zámek měl zničenou střechu a první patro. Kateřina se za přispění libereckých pustila do jeho oprav a následujícího roku je dokončila.

Posledním dnem pozemské pouti Kateřiny z Redernu byl 29. červenec 1617, kdy v libereckém zámku umírá. Jedna velká záhada však za Kateřinou zůstala. Do dnešních dnů nevíme, kde je pohřbena. Její tělo bylo balzamováno a prozatímne uloženo v liberecké kapli. Poslední rozloučení proběhlo až následujícího roku v březnu nejprve v Liberci a následně ve Frýdlantě. Prameny hovoří o obou pohřbech, ale ne o uložení těla. Tato záhada není dosud objasněna. V minulých stoletích byla také příčinou vzniku pověstí, že za své skutky nemůže Kateřina z Redernu najít klid v hrobě.

Závěr

Jaký Kateřina z Redernu byla člověk? Podle dochovaných dokumentů byla milující manželkou, starostlivou matkou a pomáhající sestrou a tetou. Byla člověkem, který si byl vědom svého původu a z něho vyplývajícího společenského postavení. V situacích, kdy se cítila v právu, jednala energicky a nekompromisně. Jako o vrchnosti o ní jinak mluví frýdlantští a jinak liberečtí. Frýdlantští Kateřinu vidí jako zlou, panovačnou a chamtivou vrchnost. Liberečtí mluví o době její vlády jako o zlaté době Liberce. Pravda bude někde uprostřed. Kateřina stála před úkolem vychovat syna a udržet pro něho panství. Toto se jí povedlo měrou vrchovatou. Syna vychovala v sebevědomého příslušníka stavovské obce a panství nejen udržela, ale ještě zvelebila. Jako žena v mužské společnosti to neměla jednoduché, ale svými schopnostmi obstála. Kateřina z Redernu patří mezi výrazné osobnosti končící doby renesanční v Čechách.

Autor, z jehož díla jsem čerpal, na tématu Redernů pracoval dlouhá léta a zvolil si je i jako doktorandskou práci, z níž vychází i kniha „Redernové v Čechách“. Provedl nově heuristickou práci a objevil řadu nových pramenů, které společně s těmi již známými podrobil zevrubné kritice. Pomocí moderních historických metod vylíčil dějiny rodu a jeho příslušníků, kteří nežili v Čechách dlouhá staletí, ale přesto zde zanechali výraznou stopu. Kniha se netváří, že je úplná a vyčerpávající, ale naopak na řadě míst dává podněty k dalšímu bádání. Velkou devizou knihy je také jazyk a sloh, který uspokojí i laického zájemce o Rederny, v našem případě o Kateřinu z Redernu.

POUŽITÁ LITERATURA

— SVOBODA, Milan. Redernové v Čechách: nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, 553 s. ISBN 978-80-7308-356-4.

UHORSKÝ RENASANČNÝ BÁSNIK VALENTÍN BALAŠA

Mgr. Elena
Matisková / Krajská
knihnica Ludovíta
Štúra ve Zvolenu

Valentín Balaša alebo Balassi Bálint, kto to bol, čím bol významný, pýtajú sa mnohí návštevníci Zvolenského zámku, pretože ako jediný má na prvom nádvorí umiestnenú pamätnú tabuľu. V literatúre sa dozvedáme, že bol vrcholným predstaviteľom európskej renesančnej lyriky a maďarskí literárni vedci ho považujú za prvého a najvýznamnejšieho predstaviteľa maďarskej renesančnej literatúry. Čo má spoločné so Zvolenským zámkom? V jednej z jeho komnát uzrel svetlo tohto sveta.

Jeho meno má niekoľko podôb Valent, Valentín, Valentínus, Balaša, Balassi, Baláž. On sám sa najčastejšie podpisoval ako Valentinus Balassy. Pochádzal zo šľachtického rodu Balašovcov, ktorí neuveriteľných sedemstopäťdesiat rokov pôsobili v Uhorsku. Vo Zvolene a jeho okolí žili predkovia Balašovcov od 12. storočia. V 13. a 14. storočí získali mnohé majetky, na ktorých dali postaviť stredoveké hrady. Boli županmi a vojakmi a vyznamenali sa v bojoch proti Turkom.

Priami predkovia Valentína patrili k najznámejším osobnostiam rodu. Valentínov starý otec František Balaša bol vzdelaný a rozhľadený muž, ktorý dosiahol významné politické funkcie. Bol sriemskym a chorvátskym bánom, často sprevádzal kráľa na jeho cestách a spomína sa aj ako kapitán vojska. Zároveň sa zaslúžil o rozvetvenie rodu, ktorému hrozilo vyhynutie po meči. Bol tri razy ženatý, mal jednu dcéru a siedmich synov. V auguste 1526 spolu s dvadsaťročným kráľom Ludovítom II. Jagelovským zahynul v močariskách v bitke pri Moháči, kde mu turecký šíp prestrelil krk.

Otec Valentína Ján Balaša sa narodil v roku 1518 v Budíne. Keď starý otec padol v boji s Turkami, mal Valentínov otec len osem rokov. Vyrastal u strýkov v Divíne a Modrom Kameni. Získal humanistické vzdelanie. V čase dospievania bol pážaťom na dvore kráľa Jána II. Zápoľského. Túto funkciu vykonávali synovia z prominentných šľachtických rodín. Ján sa v širokej spoločnosti

naučil niekoľko jazykov. Dobre ovládal slovenčinu, maďarčinu, latinčinu, nemčinu, taliančinu, neskôr aj poľštinu a turečtinu. Spolu s kráľom sa zúčastňoval bojových i diplomatických ťažení. Na kráľovskom dvore sa mladý Ján podučil v umení. Dokonca písal básne. Zúčastňoval sa bojov proti Turkom. Jeho vojenská kariéra vyvrcholila v roku 1555, keď bol vymenovaný za hlavného kapitána stredoslovenských banských miest. V danej dobe to bola mimoriadne dôležitá funkcia, lebo po páde Budína sa Zvolenský zámok stal strediskom obrany banských miest proti Turkom.

Valentín Balaša sa narodil v sobotu 20. októbra 1554 okolo deviatej ráno na Zvolenskom zámku. Na svet prišiel s veľkým krikom a lekár mu veštil búrlivý život, čo sa aj naplnilo. Valentín bol prvorodeným synom Jána Balašu a Anny Sulyokovej (Šulokovej). Matka bola maďarského pôvodu, čo sa zrejme neskôr prejavilo v literárnej tvorbe Valentína. Pochádzala zo zámožného rodu. Jej otec bol hlavným kráľovským komorníkom. Neskôr sa Balašovcom narodili traja synovia a dve dcéry.

Valentín vyrastal na Zvolenskom zámku, ale detstvo prežíval aj na iných hradoch patriacich Balašovcom, v Liptovskom Hrádku, Modrom Kameni, Divíne a na Víglaši. Kronikár Balašovského rodu a zároveň prvý vychovávateľ malého Valentína Mikuláš Dévay ho opísal takto: „Mal čierne brčkavé vlasy, veľké oči, vysoké čelo, pohyboval sa rezko ako strieborná ortuť, šibalský malý nos, z ktorého raz bude veľkopanský orlí.“ Mikuláš Dévay vychovával malého baróna ako vlastného. Keď mal Valent šest rokov naučil ho čítať a písať, latinčinu a násobilku. Rok predtým už mladý pán jazdil na koni a plával.

Popri školskej výchove sa Valentínovi v zriedkavých chvíľach voľna venoval otec. Zasväcoval ho do zákonov poľovačky i vojenského remesla. Už ako 6-7 ročný dostal od otca pestrofarebné zbrane, s ktorými musel usilovne cvičiť. Na turecký spôsob jazdil

na poníkoví z kopca dolu a oháňal sa malou šablou, alebo strieľal z malého luku na drevené vyrezávané hlavy Turkov. Otec brával Valentína na poľovačky a tam sa musel naučiť pozorovať okolie, ale aj mieriť na zver a zabíjať, čím sa pripravoval na boj s Turkami.

Mikuláš Dévay na niektorých miestach v kronike hovorí o občasnej Valentínovej spurnosti, zaťatosti, tvrdohlavosti a tiež zúrivosti, no zároveň upozornil aj na jeho nehu a láskavosť. Keď si z poľovačky doniesol malé, alebo zranené zvieratko, veľmi starostlivo ho opatroval.

Valentín na hrade Modrý Kameň často chodieval do žalára medzi Turkov a hoci boli jeho úhlavnými nepriateľmi, fascinovala ho ich kultúra. Turci boli k nemu priateľskí, naučili ho po turecky, aj arabské písmená. Od ašikov spoznal tureckú poéziu a učil sa hrať na tureckých hudobných nástrojoch. Raz počul Mohameda spievať zaľúbené piesne. Jednu z nich preložil do maďarčiny a zaspieval na hrade. Vyslúžil si potlesk, ale od otca dostal za spev bitku. Otec ho zbil ako Turka, nemohol si ani sadnúť.

Vo Valentínovom detstve zohrali dôležitú úlohu aj dlhé zimné večery. V knižnici okolo krbu sedela celá rodina pri praskajúcom ohni. Otec rozprával a Valentín počúval každé jeho slovo. Dobře poznal históriu, dopĺňal ju rôznymi príbehmi a často rozprával zážitky z bojov v Taliansku.

V roku 1564, keď mal Valentín 10 rokov, získali Balašovci za rodinného kazateľa Petra Bornemiszu. Bol to vzdelaný a veľmi významný muž. Študoval v Benátkach a v Padove prírodné vedy, vo Wittenbergu teológiu a vo Viedni filológiu a právo. Do Zvolena si so sebou priniesol 38 kníh, čo na tú dobu bola hotová knižnica. Neskôr pôsobil na viacerých miestach. V Šintave založil tlačiareň a vydával knihy.

Po príchode do Zvolena robil Bornemisovi prieky dovtedajší vychovávateľ Dévay. Aj Valentín bol prešibané decko, rýchlo vzplanul, nahneval sa a Bornemisa sa musel obrniť veľkou trepezlivosťou. Pri výchove mladého Valentína sa sústredil na tri výdobytky renesancie: vieru, poéziu a vlastenectvo. Chválil pred ním známych básnikov Homéra, Danteho, Boccattia a iných a tým vzbudzoval u neho záujem o literatúru.

Od jari do jesene mala Valentínova výchova tvrdší charakter. Otec ho brával na kontroly hradov. Bol svedkom otcových konfliktov i biedy spôsobenej Turkami v prepadnutých dedinách. Hlavný kapitán ho učil zaobchádzať so zbraňami. Vojna v tom čase bola otázkou života a smrti. Zimný čas bol časom návštev potulných spevákov a igrícov, niektorí s husľami, iní s lutnami, neraz ubiedení, často charizmatickí, zapôsobili na budúceho básnika. Peter Bornemisa ho potom ľahko nahovoril na usilovné gitarové štúdium. Počas dlhých večerov bolo viac času na cizelovanie prvých básní. Mladý Valentín začal písať ako 14-ročný a Peter Bornemisa ho v tom podporoval, najmä pri maďarsky písaných básňach. Latinské a nemecké verše prekladali do maďarčiny deň, čo deň a z tejto roboty sa Valentín nikdy neunavil. Učili sa tiež cudzie jazyky. V čase pôsobenia Bornemisu už Valentín vedel po latinsky, maďarsky, slovensky a sčasti aj nemecky. Nadanie na jazyky zdedil po otcovi. Naučil sa ešte po taliansky, turecky, poľsky a rumunsky.

V roku 1565 Valentín ako 11-ročný odišiel na štúdiá do Norimbergu. Učiteľ ho nevedel učivom zaujať a Valentín radšej počúval piesne a sledoval zápasy býkov. Po roku ho otec náhle zavola domov tušiac jeho študijné záujmy. Preskúšal ho z odborov, ktoré sa mal učiť a len sucho skonštatoval, že na štúdiá odišiel ako teľa a vrátil sa ako vôl. V nasledujúcich rokoch sa zrejme nič mimoriadne neudialo, pretože ani v rodinnej kronike neboli zápisy.

Potom nečakane ako z jasného neba prišla udalosť, ktorá Valentína prenasledovala celý život. Otca obvinili zo sprisahania proti kráľovi, uväznili ho a zhabali mu podstatnú časť majetku. Bolo to v roku 1569, keď mal mladý Balaša 15 rokov. Pokým Ján Balaša neutiekol z väzenia, žila rodina v neistote a núdzi. Útek sa mu podaril v nasledujúcom roku a rozhodol sa pre azyl v Poľsku. Odišla s ním celá rodina. Nasledujúce dva roky (1570-72) žili na hrade Kamienec, a v Krakove. Krakov bol už vtedy jedným z najkrajších miest v Európe. Valentín veľmi rýchlo zapadol medzi tamjšiu kalvínsku elitu. Z vďaky za bezproblémové prijatie sa začal venovať náboženskej literatúre. Písal horlivé básne. Neskôr sa pustil do prekladu knihy nemeckého náboženského spisovateľa Michala Boeckea Bylinková záhradka pre choré duše. Valentínov debut, hoci len preklad, bol darom pre rodičov, najmä pre otca, ktorý sa len ťažko zmieroval s údelom vyhnanca a pracoval na vlastnej rehabilitácii. Po dvoch rokoch otec opustil Poľsko a spolu s Valentínom sa zdržiavali pravdepodobne vo Zvolene alebo v blízkom Divíne.

V roku 1572 kráľ Maximilán omilostil Jána Balašu a v septembri toho istého roku sa Valentín ako 18-ročný spolu s otcom zúčastnil na korunovácii Rudolfa II. za uhorského kráľa v Dóme sv. Martina v Bratislave. Pri tejto príležitosti Ján Balaša získal hodnosť hlavného kráľovského dvorníka a jeho syn kráľovského pohárnika. V tom čase to bolo vysoké ocenenie a symbolizovalo spriaznenosť s habsburskou rodinou. Traduje sa, že na korunovácii predviedol Valentín svoj slávny tanec, odzemok, čo naznačuje jeho slovenské korene.

O rok neskôr v roku 1573 poslal Ján Balaša syna do vojenskej školy v Jágri. Po zložení prísahy sa Valentín stal veliteľom 50 husárov. Dostal sa do blízkosti svojej lásky z detstva Anny Losonczyovej, manželky hlavného kapitána Krištofa Ungnada. Prvé vážne zalúbenie prinieslo ovocie v podobe erotických básní napísaných po maďarsky. Anna prijala Valentína chladne, čo

urazilo jeho samolúbošť. Citový problém vyriešil tak, že sa oddal vojenskému životu plnému lahtikárstva, pitiek, vzájomných bitiek a hazardných hier. Hýreniu sa oddával dva roky. Ako 20-ročný v roku 1575 sa objavil v Liptovskom Hrádku. Tu napísal ďalšie básne s lúboštnými motívmi. Zveladil hrad a dal postaviť novú vežu. V Liptovskom Hrádku sa zdržiaval veľmi rád, mal odtiaľ len na skok do Hýb, ktoré sa stali jeho srdcovou záležitosťou.

Valentínova liptovská idyla v postavení hospodára netrvala dlho. Otec, aby dokázal vernosť kráľovi, poslal syna bojovať medzi vzbúrencov proti Štefanovi Báthorymu. Balašu zranili a zajali. Silné rodinné sedmohradské väzby mu pomohli k tomu, že ho Báthory oslobodil. Zostal na kniežacom dvore a zoznámil sa s Juditou Kerecséniovou. Tá sa stala jeho ozajstnou múzou. Písal ďalšie zalúbené básne. Pobyt na Báthoryho dvore pod ochrannými krídlami kniežaťa bol pre Valentína hotovým požehnaním. Keď Turci dobyli otcov hrad Modrý Kameň, vyzval paša Mehmed Báthoryho, aby vydal zajatého Valentína, ale Báthory to odmietol. Poľské stavy nečakane vyhlásili Štefana Báthoryho za svojho kráľa a Valentín ho sprevádzal na korunováciu do Krakova. Tu možno skonštatovať, že Balaša ako jediný svetový básnik sa zúčastnil dvoch korunovácií kráľa vždy v inej krajine. Valentín sa spolu s novým kráľom zúčastnil protihabsburskej bitky pri Gdaňsku, čím sa dostal do vnútorného rozporu, veď Habsburgovci boli pre neho synonymum vlasti. Nakoniec ho Báthory prepustil a Valentín zamieril z Poľska rovno do Nových Zámok. V tom období to bola rozsiahla nedobytná pevnosť, ktorá mala šesť päťcípnych niekoľkopochoďových bášt. Bašty boli navzájom spojené hradbami. Tu vo vojenskej pevnosti žil asi rok.

Po otcovej smrti 6. mája 1577 sa Valentín musel vrátiť do Liptovského Hrádku, kde mu život strpčoval boj o rodinný majetok. Zároveň sa komplikovali jeho vzťahy so ženami. V druhej polovici roka 1577 dostal ponuku na sobáš od mladej vdovy Judity Kerecséniovej, ktorá ho upútala počas pobytu v Sedmohradsku.

Odmietol ju. Pravdepodobne v tom období dvoril Ilonke Kružicovej, dcére liptovského župana. Neskôr sa situácia obrátila a Judita odmietla Valentínovu ponuku na sobáš. V nasledujúcom roku začal cestovať. Na presne neurčenom mieste sa stretol s Annou Losonczyovou-Ungnadovou a opäť sa zalúbil. Kvôli nej opustil Liptovský Hrádok, kde sa mu začalo hospodársky dariť. Bol široko-ďaleko známym chovateľom sokolov a poľovníckych psov - chrtov. Pri sokoliarstve nadviazal na staré rodinné tradície.

Začiatkom roka 1579, keď mal 25 rokov, odišiel do Jágra. Zúčastnil sa niekoľkých bojových akcií proti Turkom. Jeho predchádzajúce vzťahy s poľským kráľom Štefanom Báthorym vrhali na neho tiež podozrenia. Vo vyšších kruhoch nemal dôveru, preto sa rozhodol vrátiť domov a usadil sa vo Zvolene. Jedným z dôvodov návratu boli opäť rodinné spory o majetky. Vyústili do súdnych sporov, ale Valentín nebol spokojný ani s vynesenými rozsudkami. Tvrdbo bojoval o majetok a znepriatelil si mešťanov i zemanov a tak padla jeho nádej stať sa županom.

V roku 1583 žil ešte vo Zvolene a v tom roku sa mu podarilo uzavrieť rodinné prímerie s bratom Františkom. Vo Zvolene i na Liptove písal ľúbostné básne, ale aj duchovné piesne tak ako ho to naučil Bornemisza po maďarsky. Mal v sebe stály nepokoj, akoby niečo hľadal.

V druhej polovici decembra 1584 opustil Liptovský Hrádok a zamieril do Sedmohradska do Sárospataku. Tu sa 25. decembra 1584 ako 30-ročný celkom nečakane oženil v kostole reformovanej cirkvi s vdovou Kristínou Doboovou. Bola jeho sesternicou a Valentín začal mať ďalšie problémy. Sobášom porušil svetské i cirkevné zákony a jeho manželstvo vyhlásili na arcibiskupstve v Trnave za neplatné. Vzťahy sa v rýchlom slede zamotávali a rozrástol sa okruh jeho nepriateľov. Manželka otehotnela. Valentín ju chcel finančne zabezpečiť, preto nastúpil do žoldnierskej služby v Jágri. Veliteľom mu bol Krištof Ungnad, manžel

už spomínanej Anny Losonczyovej. Pre zdravotné problémy, ktoré sa pripisovali jeho zhýralému životu, musel zo žoldnierskej služby odísť.

3. decembra 1585 sa mu narodil syn Ján, meno dostal po starom otcovi. V manželstve sa mu nedarilo, začal viac piť, pribúdali hádky a manželka ich riešila neverou. Valentín prestúpil na katolícku vieru a arcibiskup ich manželstvo rozviedol. Kristína sa znovu vydala a stratila záujem o syna. Staral sa o neho brat František a neskôr sestra Anna.

Medzi tým jeho múza Anna Losonczyová ovdovela. Dal do zálohy svoje majetky, aby získal peniaze a mohol sa uchádzať o jej ruku. Požiadal o vojenskú službu v Nových Zámkoch. Len čo ju získal, zaplietol sa s manželkou hradného kapitána a ten ho zo služby vyhodil. Začal sa stretávať s Annou a od tohto vzťahu si sľuboval najmä finančné zabezpečenie. Anna ho zradila a vydala sa za oveľa mladšieho Žigmunda Forgáča. Veľké finančné problémy ho nútili hľadať novú prácu. Práve v tomto období roku 1589 napísal svoje najznámejšie dielo Krásnu maďarskú komédiu. Hlavnú hrdinku Júliu stotožnil s reálnou Annou.

Odišiel do Poľska budovať protiturecký oddiel. Poliaci však v roku 1590 podpísali s Turkami mier, preto Balašova misia stratila význam. Uchýlil sa do braniewskeho jezuitského kolégia a napíňal svoje dni náboženskými úvahami. Napísal niekoľko duchovných básní a básne na motívy poľsko-slovenských ľudových piesní. Keď zomrela manželka, neplatný sobáš mohol ovplyvniť dedičstvo jeho syna, preto sa vrátil domov. Anna Losonczyová ho zažalovala, že jej nevrátil dlh, peniaze, ktoré si požičal na svadbu sestier. Valentín nutne potreboval peniaze a tak začal obchodovať s vínom a s koňmi.

V máji 1594 pritiaхло k Ostrihomu asi päťdesiattisícové vojsko, aby oslobodili Ostrohom z tureckých rúk. Bol to začiatok

15-ročnej vojny. Bojov sa zúčastnili mnohí významní šľachtici Uhorska. V niektorej literatúre sa uvádza, že Valentín šiel do boja s bielou zástavou so šachovnicovou výzdobou, na ktorej bol obraz kráľa Dávida. Na druhej strane zástavy bol pravdepodobne rodový erb s básnikovým heslom: „Život, za ktorý sme zaviazaný osudu, venujeme blahu vlasti.“ Po viac než desaťročnom odstreľovaní Ostrihomu sa podarilo prestreliť časť hradieb a cez tento prielom sa vojaci pokúsili preniknúť do mesta. V útoku bol aj Valentín Balaša. Gulka mu prestrelila obidve nohy, no nezranila kosti ani kíby. V priamom boji vtedy padlo mnoho vojakov.

Balaša zomieral 11 dní vo vojenskom stane v hrozných podmienkach a vo veľkých bolestiach. Vyčerpávali ho ustavičné horúčky. Rany na nohách sa mu nehojili, dostal otravu krvi. V posledných dňoch života sa utiekal k modlitbám. Napísal ešte list kniežatu Matejovi, aby sa postaral o jeho osemročného syna. Naposledy vydýchol na turíčny pondelok 30. 5. 1594. Zomrel vo veku nedožitých 40 rokov. Jeho telo previezli do Liptovského Hrádku a pochovali ho do rodinnej krypty pod hlavným oltárom kostola v Hybiach vedľa otca Jána Balašu. V rovnakom roku zomrel aj jeho mladší brat František, ktorý je tiež pochovaný v Hybiach.

Valantín Balaša bol obchodník, vojak, ale predovšetkým básnik. Pohnutý a dobrodružný život sa odzrkadľoval v celej jeho tvorbe. Vytvoril originálnu podobu maďarskej renesančnej poézie obohatenú novými veršovými formami. Počas života mu tlačou vyšiel len jediný preklad, ktorý bol zároveň literárnym debutom. Z nemčiny preložil už spomínané náboženské dielo *Bylinková záhradka pre choré duše*. V priebehu niekoľkých rokov kniha vyšla v štyroch vydaniach.

Písal lyrické básne, v ktorých prevládali ľúbostné, náboženské a vlastenecké témy (*Stretnutie s Júliou*, *Ó, veľká modrá obloha*, *Lúčenie s vlastou*). Venoval sa erotickej lyrike vyznačujúcej sa prudkou vášnivostou a melodičnosťou. Pri písaní ho inšpirovali

talianske, nemecké, poľské a latinské humanistické piesne, ktoré mu slúžili ako bezprostredný vzor. V rokoch 1587-88 napísal dva básnické cykly o Júlii – prvé cykly v maďarskej literatúre. Obidva cykly majú po tridsaťtri básní. Ospevujú nedosiahnuteľnú ženu, jej prednosti a krásu. Originalitou a úprimnosťou prekonal autor šablónu vtedajšej lyriky. Neskôr milostná tematika splyva s prírodnými obrazmi a chválospevmi na vojenský život v hradoch.

Jeho umeleckým krédom boli témy vlasti, lásky a boja. Napísal veľa básní z vojenského života. V náboženských básňach zaznievajú filozofické reflexie. Básnikov talent sa najvýraznejšie prejavil vo vlastenecky ladených básňach. Rodná vlasť mu bola dušou života. Povýšil ju nad človeka. To, že bola neslobodná, ho sužovalo viac ako najhroznejšie okamihy vlastného bytia. Obrana vlasti, to je jediné konanie, ktoré si Balaša, bujarý muž renesancie, vážil viac než čokoľvek na svete. Vlasť je v jeho básňach silou a hodnotou, ktorá ešte aj dnes vzbudzuje obdiv. Náboženská lyrika bola vydaná až po jeho smrti. Balašove básne vyšli v Trnave v Bratislave, v Levoči a v Bardejove. Lúbostné básne nevychádzali tlačou, len sa opisovali.

Venoval sa dramatickej tvorbe. Za jeho najvýznamnejšie dielo sa považuje *Krásna maďarská komédia*. Vytvoril ju podľa predlohy pastierskej hry *Amarilli* talianskeho renesančného autora Christophera Castellettiho v čase, keď sa vyrovnával s nešťastnou láskou k Anne Losonczyovej.

Komédia pripomína Shakespearovu hru *Rómeo a Júlia*. Na Kréte žil Tirsis a Angelika. Lúbili sa od detstva. Ich šťastie naruší lekár Montán. Dá dievčaťu nápoj, po ktorom zaspí. Tirsis si myslí, že je mŕtva. Opúšťa rodný kraj a putuje po svete pod menom *Credulus*. Vzkriesená Angelika nie je ochotná vydať sa za doktora. Utečie z domova a zmení si meno na Júliu. Po desiatich rokoch sa milenci stretnú, ale nespoznajú sa. *Credulus* zahorí láskou k dievčaťu, ale ona ho odmieta. Pokúsi sa o samovraždu, ale

dievčina ho zachráni. Spoznajú sa a zosobášia. Dielo položilo základy maďarskej renesančnej komédie.

Valentín Balaša je pôvodcom časovo najstaršieho zápisu slovenskej svetskej lúbstnej poézie v Kódexe Jána Jóba Fanchaliho. Kódex obsahuje 190 kariet, na ktorých sú prepísané Balašove básne. Písané sú maďarsky, slovensky a latinsky. Kódex objavil Ján Mišianik vo viedenskej Rakúskej národnej knižnici v roku 1957. Z milostnej lyriky, ktorá sa našla v roku 1874 v knižnici rodiny Radvanských, je najvýznamnejší cyklus básní napísaný jeho láske Anne Losonczyovej.

Na počesť básnika vyšiel zborník literárnych prác iných autorov a to už rok po jeho smrti. Vyšiel pod názvom Epithapia... a vytlačili ho v Bardejove. Na zborníku je zaujímavé, že doň prispeli výlučne slovenskí autori, zväčša študenti jezuitského kolégia v Kláštore pod Znievom a významní evanjelickí kňazi z horného Liptova.

Len máloktorému stredovekému básnikovi sa dostalo toľko počtu ako Valentínovi Balašovi. Osobitne to platí od konca 19. storočia, keď boli objavené ďalšie jeho básne a časť Krásnej maďarskej komédie.

Na konci 20. storočia v roku 1994 pri 400. výročí úmrtia básnika maďarskí nadšenci Balašovým dielom rozšírili svoje aktivity aj na okolité krajiny, na Slovensko, Poľsko a Chorvátsko. K dvom pamätným tabuliam u nás v Hybiach pribudli ďalšie a to už spomenutá tabuľa vo Zvolene, v Modrom Kameni, vo Važci a v Liptovskom Hrádku. Nezabudli ani na Krakov a Varaždín. V Maďarsku považujú Valentína Balašu za významného básnika. Jeho meno nesú viaceré inštitúcie: múzeá v Ostrihome a v Budapešti, moderná regionálna knižnica v Salgotarjáne, gymnázia v Balášskych Ďarmotách a v Budapešti. Monumentálne sochy nájdete v Budapešti a v Ostrihome. Na Slovensku má stálu

expozíciu v Múzeu bábkarských kultúr a hračiek v Modrom Kameni. Slovenskí a maďarskí historici a literárni vedci organizujú medzinárodné semináre a rôzne spomienkové podujatia, kde si pripomínajú, ale aj dotvárajú pestrú mozaiku života a diela Valentína Balašu i celého Balašovského rodu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

- FEKETE-APOLKIN, Ján. Valent Balaša: život, dielo, súvislosti : modrokamenská pocta renesančnému básnikovi. Modrý Kameň : Mestský úrad, 2005. 82 s.
- FERENCOVÁ, Helena. Bálint Balassi. Modrý Kameň : Slovenské národné múzeum - Múzeum bábkarských kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň. 2005.
- FERENCOVÁ, Helena – ANTOLOVÁ, Erika. Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí : zborník z medzinárodnej konferencie Modrý Kameň, jún 2012. Modrý Kameň : SNM- Múzeum bábkarských kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň, 2013. 448 s.
- HANKO, Jaroslav. Balašovci z Ďarmôt a Modrého Kameňa. Modrý Kameň : Jaroslav Hanko, 2012. 182 s.
- MATISKOVÁ, Elena. Valentín Balaša - Bálint Balassi : výberová regionálna bibliografia. Zvolen : Krajská knižnica Ludovíta Štúra, 2004. 15 s.
- SZVIRCSEK, Ferenc. Balassi Bálint nyomában = Po stopách Bálinta Ballasu. Bratislava : SNM - Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku, 2004. 46 s.

**BARON ARTUR
KRAUS
(1854–1930)
V PRAVDĚ
RENASANČNÍ
OSOBNOST
PARDUBIC
KONCE
19. A POČÁTKU
20. STOLETÍ**

Martina
Zlatohlávková /
Krajská knihovna
v Pardubicích

Baron Artur Kraus se narodil 2. srpna 1854 v Pardubicích v početné rodině Josefa Krause (1810–1892) a jeho ženy Juliány, rozené Pinkové. Josef Kraus byl známým pardubickým podnikatelem, c. k. poštmistrem a místním politikem, krátkodobě i starostou Pardubic. Roku 1881 získal po svém bezdětném bratru Alfredovi, místopředsedovi Království českého, dědičně titul barona, přičemž byl tento titul potvrzen i pro jeho potomstvo. Josef a Juliána Krausovi měli devět dětí, z toho sedm synů (Edmonda, Ottu, Raimunda, Viktora, Artura, Huga a Rudolfa) a dvě dcery (Kamilu a Hildegardu).

Artur Kraus začal v deseti letech navštěvovat pardubickou starou reálku. Tu však nedokončil (proč, není známo) a vzdělání získal až později ve Francii. Zajímal se o vše nové včetně technických novinek, jeho největší celoživotní láskou však byla astronomie. Tu právě studoval ve Francii pod vedením Camilla Nicolase Flammariona, zakladatele Francouzské astronomické společnosti a autora populárních knih o astronomii.

První pardubickou hvězdárnu si zřídil již v roce 1895 ve věži pardubického zámku zvané Hláška. V roce 1912 pak následovala další hvězdárna v domě č. 62 na tehdejší Královské třídě (dnes Třída Míru). Věnoval se především pozorování sluneční aktivity a slunečních skvrn. Poznatky ze svého pozorování si denně zapisoval. Pokud mu sledování nedovolilo počasí, byla o tom rovněž učiněna poznámka. Hvězdárna byla vybavena refraktorem Merz 160/190, vyrobeným firmou G. & S. Merz v Mnichově. Dalekohled byl umístěn na paralaktické montáži na terase domu. K dalšímu vybavení hvězdárny patřil Zeissův protuberanční spektroskop, hranolový průchodový stroj (pasážník), astronomické hodiny s kompenzovaným vteřinovým kyvadlem.

Hvězdárna nesla název Lidová hvězdárna v Pardubicích a byla skutečně přístupná všem, a to zcela zdarma, neboť podle vlastních slov barona Artura Krause vybírání vstupného bylo pod jeho

úroveň. Zvláště vítáni byli studenti a žáci s učiteli. Mezi návštěvníky však byli i profesionální astronomové, například Artur Beer z Liberce, nebo spoluzakladatel České astronomické společnosti a autor řady odborných publikací Josef Klepešta (1895–1976), který o pardubické Krausově hvězdárně napsal:

Roku 1915 seznámil jsem se se zakladatelem hvězdárny a od té doby jsem byl jeho častým hostem. Ač velmi rozdílní věkem, vždy jsme se velice těšili na setkání, neboť nás spojovala myšlenka prospěti české populární astronomii.

Již od roku 1916 přijížděl jsem do Pardubic debatovat o založení astronomické společnosti. Artur Kraus byl myšlenkou nadšen a slíbil účastnit se prvních prací. Také skutečně přijel několikrát do Prahy s nejllepším úmyslem věci prospěti. V těžkých válečných poměrech vykonal mnoho k založení České společnosti astronomické a pomohl i finanční podporou. Vysoké stáří a některé neshody v názorech oddálily jej v další době poněkud od účasti na životě společnosti, ale po celou tu dobu sledoval bedlivě její vývoj. Měl upřímnou radost ze všech pokroků, kterých jsme docílili, a říkával: Astronomie jako věda neměla by pro národ význam, kdyby zůstala jen v hlavách povolanych. Naším úkolem je výsledky vědy popularisovat. Není to vděčná práce, ale prospěje to kultuře a nepřímo také astronomii vědecké, které hlas lidu nemůže být zcela lhostejným. Já jsem část svého života věnoval takovému účelu, i vy vytrvejte a poznáte, že ta snaha má svůj význam.

Josef Klepešta se zmiňuje rovněž o bohaté knihovně, která byla nedílnou součástí hvězdárny:

„Pravým uměleckým pokladem hvězdárny byla její knihovna. Nejen že obsahovala některé ze starých tisků hvězdářských, ale byly to hlavně umělecké vazby hvězdářských spisů, na kterých pracovali skuteční umělci svého oboru. Sbírkou budila

obdiv všech bibliofilů a byla poctěna na několika bibliofilských výstavách.“

Exlibris pro hvězdářskou knihovnu vytvořil pražský výtvarník Ladislav Novák (1865–1944). Najdeme na něm erb rodu Krausů, planetu s prstencem a symbol času a dole pohled na Pardubice se Zelenou bránou.

Artur Kraus je autorem několika spisů z oboru astronomie, nejznámější jsou tituly Hvězdářem snadno a rychle, Létavice a povětroně a Pozorování Slunce. Všechny vydal pod pseudonymem Carchesius. Tyto spisy rovněž zdarma rozdával zájemcům.

V případě mimořádných jevů uveřejňovala hvězdárna oznámení v Národní politice, kde žádala svědky těchto jevů o zprávy a informace, například ve své zprávě ze dne 29. prosince 1922 o velkých slunečních skvrnách žádá hvězdárna o sdělení, zda došlo k poruchám telegrafu nebo telefonu a lékaře žádá o svědectví, zda nedošlo ke zhoršení stavu jejich pacientů s nemocemi srdečními, nervovými či ledvinovými.

Po Krausově smrti nabídli dědicové lidovou hvězdárnu městu Pardubice. Město však nabídku odmítlo. Většinu vybavení pak v roce 1931 získala Česká astronomická společnost. Zbývající část darovala baronova asistentka slečna Anna Gabrielová v roce 1939 pardubickému reálnému gymnáziu.

Další velkou zálibou barona Artura Krause bylo létání a vše, co s ním souvisí. Pilně četl a studoval dostupnou literaturu s aviatickou tematikou a na svých cestách v zahraničí se seznámil s německým průkopníkem letectví a konstruktérem Otto Lilienthem. Ten jej inspiroval svými studii letu ptáků k projektu tzv. ornitoptéry (mávacího letounu). Ornitoptéru si zkonstruoval v prvním patře svého domu. Po dokončení celé konstrukce však nastal problém: ornitoptéra nemohla projít ani dveřmi, ani

oknem. Baron Kraus proto vyboural zeď i s oknem a vyskočil se strojem ven. Víc než seskočit dolů se mu však nepodařilo. Konstrukci ornitoptéry poté ještě několikrát změnil, vzlétnout s ní však nikdy nedokázal. Díky svému zájmu o aviatiku se spřátelil s inženýrem Janem Kašparem. Když rakouské úřady nařídily Kašparovi, že musí mít tzv. ředitele letů, ujal se baron Kraus ochotně této funkce. Dělal to rád a bez nároku na odměnu. V sobotu 16. dubna 1910 se v 11 hodin dopoledne vznesl ing. Kašpar na upraveném Blériotově jednoplošníku ze cvičiště do výše až 25 metrů a uletěl dráhu asi 2 km. Baron Kraus hned o této události zaslal zprávu do Národních listů. Později byl přítomen i prvnímu veřejnému vzletu v neděli 19. června 1910 a provázel Kašpara spolu s doktorem Jaromírem Kučerou i při jeho dalších aviatických podnicích mimo Pardubice. Pomáhal i Kašparovu bratranci Evženu Čihákovi. Byl také jedním ze zakladatelů aviatického družstva, ustaveného dne 14. září 1910.

Baron Artur Kraus je znám rovněž jako milovník a propagátor mnoha sportů. Jezdil na kole, vlastnil legitimaci pro cyklisty s číslem 1 (legitimace byla v té době pro všechny, kdo chtěli po Pardubicích na kole jezdit, povinná). Při prvních závodech Českého klubu velocipedistů roku 1888 vystupoval jako vrchní soudce. Roku 1895 si z Mnichova přivezl motocykl značky Hildebrand-Wolfmüller, vyrobený roku 1893 firmou Wolfmüller-Geisenhof. Jednalo se s největší pravděpodobností o vůbec první motocykl importovaný do Rakousko-Uherska, a tím pádem i o první motorové vozidlo v Pardubicích. Byla to věc nová a nevyzkoušená – motorová dvoukolka s dvouválcovým benzínovým motorem, kde zadní kolo plnilo také úlohu setrvačnicku, takže jízda na ní byla dost neklidná. Motocykl je dnes součástí sbírek Národního technického muzea v Praze.

Roku 1898 si z tehdejší Kristianie (dnešní Oslo) nechal přivést lyže. Nejprve sjížděl louky a zámecké valy, později i svahy Kunečtické hory. Pěstoval i kondiční běh, byl nadšeným fanouškem

kopané, nejvíce ze všech sportů jej však uchvátil tenis. Když na vlastní oči viděl na travnatém kurtu tenisové utkání hrané podle pravidel, která v roce 1874 vymyslel major anglické armády Walter Clopton Wingfield a podle kterých se v roce 1877 ve Wimbledonu hrál první ročník dnes světově proslulého tenisového turnaje, byl bez dlouhého rozmýšlení rozhodnut, co udělá. Na zahradě svého pardubického domu zřídil v roce 1892 první tenisový kurt v Pardubicích. Zároveň se pustil do překladu Wingfieldových pravidel do češtiny. V červnu 1896 je v Pardubicích vydal vlastním nákladem. V úvodu k nim napsal: ačkoli tato krásná, zábavná a zdraví prospěšná hra jest u nás poměrně ještě málo rozšířena, odhodlal jsem se ku vydání českých pravidel. Jsou překladem pravidel anglických a shodují se zároveň s německým vydáním svob. pána Richarda. Těšilo by mne, kdyby tato pravidla byla našim hráčům vzpruhou ke správné hře Lawn-Tennisu. A nezůstalo jen u překladu a vydání pravidel, téhož roku (ve čtvrtek a v pátek 30. a 31. července) uspořádal první tenisový turnaj v Pardubicích. Zúčastnilo se jej devět hráčů, včetně pořadatele. Jednalo se většinou o šlechtice a důstojníky, jen tři hráči byli „civilisté“: pánové Hoblík, Kolář a Mühlberger. V údajně dramatickém finále zvítězil poručík baron Viktor Alexandr de Lago. Jako trofej obdržel hvězdu ozdobenou českými granáty, na níž se skvěl nápis Mistr Lawn-Tennisu král. kom. města Pardubic 1896. Později bohužel tragicky zahynul při lovu tygrů v Indii.

Méně známá je skutečnost, že se baron Artur Kraus věnoval rovněž hudbě. V roce 1889 založil tzv. cikánskou kapelu. Scházela se v baronově domě „Na staré poště“, primášem byl Antonín Slejška a baron Kraus v ní hrával na cimbál. Kapela měla devět členů, na svém repertoáru měla nejen původní cikánskou hudbu, ale i díla Emericha Kálmána, Franze Lehára a Chopinovy Písně polské. Zkoušky se konaly pravidelně jednou týdně. Jak se můžeme dočíst v článku s názvem „Cikánská pardubická kapela v divadle nehrála“ ve Východočeském republikánu číslo 51 roku 1939, nebyly to zkoušky v pravém slova smyslu, spíše besedy

hudebníků, a baron vždy členy kapely štědře pohostil. „Cikánská“ kapela hrávala i veřejně při různých slavnostech a nemalé částky ze svého výtěžku věnovala na dobročinné a kulturní účely, nejvíce na stavbu pardubického divadla. Na slavnostní otevření divadla roku 1909 však organizátoři ani barona Krause, ani jeho kapelu nepozvali. Baron to nesl velmi těžce a do divadla pak nikdy nevkročil.

Baron Artur Kraus byl i nadšeným bibliofilem. Kromě již zmíněné knihovny hvězdářské literatury vlastnil i mnoho cenných svazků z jiných oborů. Roku 1918 daroval pardubickému Musejnímu spolku Husovu Postillu, vydanou Jiřím Melantrichem roku 1564. Obsahuje úvodem bohužel poškozený obraz Mistra Jana Husa v plamenech, Husův životopis podle Petra z Mladoňovic (11 a půl strany), dva dopisy o přijímání podobojí (Karel Jaromír Erben je údajně považoval za podvržené), Husovu předmluvu na Kristova slova „Žeň mnohá jest a dělníků málo“, věcný „registřík“ a krátkou Husovu předmluvu o znalostech řeči a výrazech (termínech). První díl svazku (až do strany 114) obsahuje výklady evangelií na neděle od adventu do svatodušních svátků, druhý díl na 223 listech výklady na neděle od svatodušních svátků do adventu, výklad pašijí podle 18. kapitoly sv. Jana Evangelisty a výklady na evangelia o slavnostech a svátcích. K tomu je připomenuto sedm Husových listů z vězení a list českých a moravských pánů ke sněmu kostnickému. Obsahem třetího dílu svazku jsou nedělní epištoly s výklady po celý rok od „M. Jakobella“ – tedy Jakoubka ze Stříbra. Poděkování za tento vzácný dar vyslovili jménem Musejního spolku tehdejší místopředseda Josef Sakař a jednatel spolku řídící učitel František Karel Potěšil. Postilla je součástí sbírek pardubického muzea dodnes.

Připomenout se sluší i častou Krausovu pomoc lidem v nouzi. Článek v časopise Pernštýn roku 1887 se zmiňuje o nadaci barona z Krausů pro nemajetné žáky a studenty, další archivní dokument je zase dokladem akce z roku 1916 – tehdy baron Kraus

pronajal ve svém domě prostory městské kuchyni pro stravování nemajetných rodin.

Jméno barona Artura Krause nebylo po dlouhá léta připomínáno. Až roku 1988 byla jeho jménem nazvána planetka, kterou objevil astronom Antonín Mrkos 13. ledna 1988 na Kletci, od roku 1990 nese jeho jméno jedna z pardubických ulic (na sídlišti Dukla), o dva roky později byla v pardubickém domě dětí a mládeže Delta otevřena Hvězdárna barona Artura Krause. 21. března 2002 byla na domě „Na staré poště“ na Třídě Míru č. 62 odhalena pamětní deska.

Rok 2014 byl v Pardubicích vyhlášen Rokem Barona Artura Krause, proběhlo několik akcí. Krajská knihovna v Pardubicích přispěla k oslavám vydáním bibliografie a malou soutěží (kvizem a křížovkou) pro čtenáře.

LITERATURA:

- ČIKÁNSKÁ pardubická kapela v divadle nehrála. Východočeský kraj, 1939, 21(51), s. 9.
- ČIHÁK, Evžen. Jak jsem létal a padal. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965, 188 s.
- KLEPEŠTA, Josef. Vzpomínka na první lidovou hvězdárnu v Čechách. Říše hvězd, 1930, 11 (6), s. 104–106.
- Kolo-moto-auto; počátky motorismu v Pardubicích. Pardubice: Východočeské muzeum, 1991, 14 s.
- KOTYK, Jiří. Baron Artur Kraus a jeho cikánská kapela. Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 2000, 35(7–8), s. 211–213. ISSN 1210-6275.
- KOTYK, Jiří a KOMÁREK, Petr. Baron Artur Kraus (1854–1930). Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2014, 94 s.
- KOTYK, Jiří. Husova Postilla v pardubickém muzeu. Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 2001, 36(5–6), s. 124–127. ISSN 1210-6275
- SVITÁK, Pavel. Osoby a osobnosti leteckého dávnověku Pardubic. Část XIV. Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 2015, roč. 50, č. 3–4, s. 83–87. ISSN 1210-6275.

Slovensko ako krajina sa veľmi zmenila a hlavne ľudia v nej. Jedným z krajov, ktorý sa výrazne prerodil na nepoznanie, sú Kysuce. Už to nie je kraj nesmiernej biedy spred prvej svetovej vojny. Drevené domčeky rozsiate po ťažko prístupných kopcoch a lazoch a dlhých dolinách, čo najvzdialenejších od významných znakov civilizačných premien a tými bola v tej dobe železnica a cesty.

Do tohto kraja prichádzalo len veľmi málo ľudí, ktorí chceli tomu ľudu skutočne pomôcť a vytiahnuť ho z biedy a zo životných útrap. Takýmto človekom bol pražák MUDr. Ivan Hálek, ktorý do tohto kraja prišiel v roku 1901, kedy Kysuce patrili ešte do Uhorska do jeho samého pohraničia.

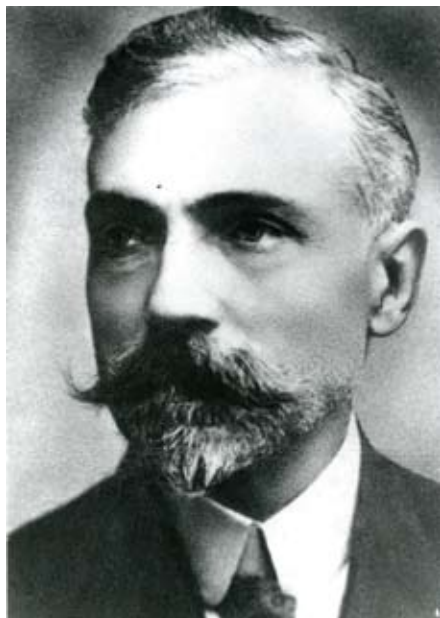
V tomto roku si pripomíname 70. výročie úmrtia MUDr. Ivana Hála nesmierne pracovitého, vzdelaného lekára, spisovateľa, bádateľa a bojovníka za lepší život veľmi ubiedeného kysuckého ľudu.

Jeho meno nesie nemocnica v Čadci, pomenované sú po ňom ulice na Kysuciach i v Žiline, pediatri organizujú odborné semináre príznačne nazvané „Háلكove lekárske dni“. Udeľujú sa pamätné plakety (ceny) s menom Dr. Ivana Hála, ako výraz ocenenia úsilia na úseku ochrany zdravia, zdravotnej výchovy a zásluh o rozvoj Kysúc. Jeho busta sa nachádza v areáli Nemocnice s poliklinikou v Čadci, v Žiline i v Bratislave.

Vydavateľstvo Osveta v Martine vydávalo dve významné edície odborných medicínskych kníh. A to Dérerovu zbierku pre postgraduálne štúdium lekárov a farmaceutov a Hálovu edíciu pre doškolovalie lekárov, určenú najmä pre tých lekárov, ktorí sa chceli špecializovať v niektorom medicínskom odbore. V oboch edíciách vyšli desiatky odborných kníh.

**MUDR. IVAN
HÁLEK –
SLOVENSKÝ
RODOLUB**

Ing. Ivana
Poláková /
Matica slovenská,
Martin

Ivan Hálek – portrét

Pomník v Žilině

Hálkova edícia

Kto vlastne bol Ivan Hálek?

Ivan Hálek sa narodil 11. novembra 1872 v Prahe v rodine českého básnika, spisovateľa a publicistu Vítězoslava Háлка, ktorý bol najobľúbenejším básnikom mladej generácie druhej polovice 19. storočia. Ivan bol jeho druhý syn, ale otec sa z neho dlho netešil. Na vrchole svojej umeleckej tvorby ochorel a zomrel tri dni pred jeho druhými narodeninami. Matka sa presťahovala z Prahy do obce Krchleby pri Nymburku k švagrovi. Syna, ktorý tam chodil do ľudovej školy, vychovávala v duchu ideálov jeho proslovansky orientovaného otca a sama mu bola vzorom svojim čestným charakterom a zmyslom pre sociálnu spravodlivosť. Neskoršie sa s Ivanom, ktorého chcela zapísať do gymnázia, vrátila do Prahy. V roku 1890 sa zapísal na lekársku fakultu Karlovej univerzity, kde v roku 1896 promoval. Na univerzite v Prahe sa zblížil so slovenskými študentmi aj s ich spolkom Detvan.

Detvan bol a je slovenský spolok s najdlhším trvaním a tradíciou. Počas jeho existencie sa v ňom vystriedalo niekoľko generácií a každá mu vtlačila svoju nezameniteľnú pečať a charakter. Z tvorivého a kritického prostredia spolku vyšli desiatky talentovaných osobností, z ktorých sa stali poprední reprezentanti slovenskej, resp. česko-slovenskej politiky, diplomacie, vedy, kultúry, literatúry a umenia (M. R. Štefánik, V. Šrobár, A. Štefánek, M. Kukučín, L. Nádaši-Jége, J. G. Tajovský, M. Schneider-Trnavský, I. Krasko, G. Vámoš, J. Alexy, M. A. Bazovský, F. J. Houdek, P. Gašparovič-Hlbina, L. Novák a mnohí ďalší...). Detvan vznikol z iniciatívy Pavla Socháňa a Jaroslava Vlčka.

V druhej polovici 80. a začiatkom 90. rokov sa skupinka členov spolku dostala pod vplyv myšlienok L. N. Tolstého. Budúci lekári Dušan Makovický a Albert Škarvan z nej vyvodili zásadné závery pre svoje ďalšie životné smerovanie. Okrem nich tvorili skupinku slovenských tolstojovcov študent obchodnej akadémie František Skyčák a aj medik Ivan Hálek. V Tolstého myšlienkach, filozofii a etických postojoch videli neobyčajne príťažlivý vzor pre vlastnú svetonázorovú a mravnú orientáciu. Stali sa presvedčenými, vyhranenými stúpenkami tolstojovského učenia (neodporovaniu zlu násilím, voľný výklad evanjelia) a od pražských študentských čias sa cieľavedome uberali vytýčenou cestou.

Ivan Hálek cez svojich slovenských priateľov nadobudol veľmi kladný vzťah ku Slovensku. Tento posilnil aj profesor T. G. Masaryk, ktorý programovo hlásal ideu československej vzájomnosti a potrebu šírenia vzdelanosti a osvety v najširších vrstvách. Po skončení medicíny mal možnosť pracovať na univerzite, alebo si mohol otvoriť lekársku ordináciu v Prahe. Rozhodol sa úplne ináč – odišiel na Slovensko. Spomenul na slovenských priateľov, na Dušana Makovického, ktorý bol lekárom v Žiline. Ten ho pozval na Slovensko a nabádal ho aby si vybral za pôsobisko Kysuce. Tak sa aj stalo. V roku 1901 sa Ivan Hálek usadil ako

praktický lekár v Čadci. Tu neskôr presťahoval aj svoju manželku a aj mamu.

Kysuce – kraj veľkej biedy a utrpenia

V tom čase boli Kysuce jednou z najchudobnejších a najzaostalejších kútov Uhorska.

Tu sa stretol s hladom, biedou, nevedomosťou ľudí, so zlou hygienou a vysokou chorobnosťou.

Hálek sa usiloval o odstránenie zlých sociálnych javov - snažil sa pozdvihnúť kultúrnu úroveň a duševnú zaostalosť kysuckých ľudí požičovaním kníh, časopisov, uverejňovaním skúseností.

Začiatkom 20. storočia bola na Kysuciach veľmi vysoká úmrtnosť detí. Na tisíc živo narodených detí zomieralo v prvom roku života takmer polovica detí, presnejšie 424.

Hálek ako moderný a vzdelaný lekár pátral po príčinách tejto strašnej biedy i ľahostajnosti a narazil na alkoholizmus, v tom čase masový jav v tejto oblasti Slovenska. Pokúšal sa ho liečiť osvetou. Putoval po kopaniciach, po zablatených chodníkoch a žasol nad zlými podmienkami, v ktorých tu ľudia žili (v drevených chatách bez komínov, kde dym štípal ľudí do očí, sadze sa usadzovali na múroch izieb, ľudia boli podvyživení – neúrodná pôda ich nedokázala uživiť, preto odchádzali za prácou do Ameriky, alebo na Dolnú zem).

Hálek tieto svoje skúsenosti podrobne opísal v útlej knižke **Zápisky lekára**, ktorá vyšla po prvý raz v roku 1937.

Keď sa dennodenne stretával s hladom a ľudskou biedou, v tom čase začal pochybovať o idealistickej filozofii a premýšľal

o novom výklade sveta a života, ktorý by odpovedal aj na jeho sociálne otázky a pochybnosti.

Postupne dospel k názoru, že ani boj proti alkoholizmu, ani osveta a ani on sám svojím odborným pôsobením i hlboko ľudským vzťahom ku svojim pacientom nedokážu tento stav od základu zmeniť. Začal sa preto viac orientovať na verejnú činnosť.

Jeho manželka Luisa sa tiež osvedčila ako obetavá šíriteľka osvety, keď chodila do rodín a vyučovala negramotné deti. Zapojila sa aj do spolkovéj činnosti a po dlhé roky zastávala funkciu predsedníčky žilinskej Živeny.

Hálek v Žiline

Po štvorročnom pôsobení v mestečku na Kysuci prijal ponuku Dušana Makovického a presídlil sa do Žiliny, kde prevzal jeho prax i s bytom. (Makovický sa od roku 1905 stal osobným lekárom v rodine ruského spisovateľa L.N. Tolstého v Jasnej Polane).

V Žiline sa stali Hálkovi pacienti už aj mešťania, živnostníci, robotníci i dedinčania z blízkeho a vzdialeného okolia. Ani tam však nezabudol na svojich Kysučanov, tí cestovali za ním a aj on sa vracal k nim ešte po desaťročiach...

Hálkova lekárska i verejná činnosť nebola bez politického nádychu a preto sa Hálek stal trňom v oku uhorských úradov, ktoré využili to, že nemal štátne občianstvo a v roku 1913 ho z Uhorska vypovedali súdnym uznesením.

Pred vyhostením ho zachránila žilinská verejnosť, ktorí spísali petíciu. Počas 1. svetovej vojny však musel aj tak Žilinu opustiť. Narukoval ako vojenský lekár a pôsobil vo viacerých vojenských nemocniciach vtedajšieho Rakúska – Uhorska.

Ivan Hálek privítal vznik ČSR s veľkým nadšením a očakávaním. V roku 1918 sa stal členom Revolučného národného zhromaždenia. V Žiline, kde bolo sídlo Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, ho menoval minister Dr. Vavro Šrobár rezortným šéfom zdravotníctva.

Od založenia Československého červeného kríža v roku 1919 bol členom jeho ústredného vedenia.

Hálek v období prvej československej republiky

V roku 1920 kandidoval vo voľbách do Národného zhromaždenia, kedy bol zvolený za poslanca za Slovenskú národnú a roľnícku stranu. Na pôde poslaneckej snemovne pôsobil vo výbore pre zdravotníctvo a snažil sa dosiahnuť zlepšenie zdravotnej situácie na Slovensku. Publikoval rôzne články napr. Ako je postarané o zdravotníctvo v republike, kde kritizoval stav zdravotníckej starostlivosti na Slovensku.

Prednášal v Bratislave o potrebe sociálnej starostlivosti o deti. Vyzýval do boja proti alkoholizmu napr. článkom Odalkoholizovať republiku.

Jeho články v časopisoch (Slovenský denník, Nový svet, Svet, Slovenská politika) sa vyznačujú presvedčivou argumentáciou, založenou na štúdiu odborných publikácií a štatistík, na skúsenostiach z vlastnej praxe i na poznatkoch, ktoré získal na cestách v zahraničí.

Dozvedáme sa v nich:

- o zaostalosti kysuckej dediny v minulosti, príbytkoch bez základných hygienických prostriedkov,
- radí ako postaviť zdravotne bezchybné sociálne zariadenia, studňu, vodovod,
- vysvetľuje dôvody ich naliehavej potreby,

– vymenúva preventívne opatrenia pred prechladnutím, tuberkulózou a inými chorobami, ktoré sa v hygienicky neudržiavanej dedine veľmi rýchlo a ľahko rozširujú.

Jeho práca na poli zdravotnej osvetu a vzdelávania na Slovensku nemala v tých časoch obdobu a jeho výskumy v sociologickej oblasti sú veľmi vzácnym dokumentárnym materiálom tej doby.

Vystúpil s prejavom Organizácia verejnej zdravotníckej služby. Kvôli politickým útokom z rôznych strán sa v roku 1923 vzdal poslaneckého mandátu, vzdal sa aj funkcie referenta pre zdravotníctvo bez nároku na penziu a vrátil sa k lekárskej praxi. Ivan Hálek zostal v Bratislave ešte rok. Odborne sa vyškoliť na detskej klinike u prof. MUDr. J. Brdlíka.

Práve aj jeho zásluhou v roku 1921 otvorili v Žiline – Bytčici druhú Detskú nemocnicu na Slovensku, ktorej primárom sa stal MUDr. Ivan Hálek.

Detská nemocnica bola známa v rámci celej Československej republiky. Tu pôsobilo pod vedením MUDr. Ivana Háleka veľa známych a výborných lekárov. Odborne fundovaný znalec detskej psychiky, svedomitý v práci bol pre spolupracovníkov i pre pacientov viac ako lekár. Aby spríjemnil deťom nemocničný pobyt, zorganizoval bábkové divadielko.

Roku 1924 preložil do slovenčiny zdravotno-výchovnú bábkohru Dr. K. Drimla Bacilínek. Účelom hry nebolo iba pobaviť, ale deti i rodičov poučiť o zásadách boja proti chorobám. Vystúpenie spájal s krátkym populárnym výkladom.

Ivan Hálek bol veľkým milovníkom divadelného umenia a spolu so svojou manželkou vykonal v Bytčici veľa záslužnej práce. Bol aj jedným z hlavných iniciátorov a organizátorov ochotníckeho

divadelného súboru v Bytčici, ktorý na svoju dobu dosahoval vysokú umeleckú úroveň.

Neodmysliteľnou súčasťou Hálkovho životného diela sú tiež preklady kratších próz a poézie ruských autorov Tolstého, Turgenjeva, Lermontova, Krylova a Puškina.

Knižne tituly Ivana Hála:

- Claudicatio intermittens : sbírka přednášek a rozprav z oboru lékařského č. 79 / – Praha : Bursík a Kohout, 1900. – 228-251 s.
- Mluvnica a pravopis slovenský so slovníčkom : okrem príkladmi znázornených pravopisných pravidiel i skloňovacie vzory, mnohé pokyny z mluvnice a pravopisný slovníček. – Ružomberok : J. Páříčka, [medzi 1901 a 1925]. – 80 s.
- Zdravotnícke závady a úkoly na Slovensku. – Žilina : [s.n.], 1928. – 15 s.
- Ako ozdraviť našu dedinu. – Bratislava : Osvetový sväz pre Slovensko, 1929. – 44 s.
- Zápisniky slovenského lekára : výbor z článkov, uverejnených v Besedách Času a v Nedeli. – Žilina : n. vl. 1932. – 31 s.
- Kysuce: pokus lekára o sociológiu hornatých krajín Slovenska. – Praha : Pavel Prokop, 1937. – 61 s.
- Vzpomínám na T.G.M. – Praha : Za svobodu, 1948. – 79 s.
- Od Tolstého k Marxovi : Kysuce : pokus lekára o sociológiu hornatých krajov Slovenska. – Praha : Orbis, 1950. – 57 s.
- Zápisniky lékaře z Horní Trenčanské. - Praha : Československý spisovatel, 1955. – 122 s.
- Zápisniky lekára. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1955. – 101 s.
- Zápisniky lekára. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1960. – 135 s.
- Zápisniky lekára. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972. – 171 s.
- Zápisniky lékaře. – Praha : Avicenum, 1981. – 159 s.

Knižne vydané preklady:

- Tolstoj, Lev, N.: Kruh četby, I., II. – Praha, 1906.
- Tolstoj, Lev, N.: Kornej Vasilev a jiné povídky. – Praha, 1906.
- Driml, Karol: Bacilínek : veselá tragédia pre malých i veľkých o zdraví a o nemoci vo štyroch dejstvách s predohorou. – Choceň : Loutkář, 1924. – 44 s.
- Engels, Bedřich : Anti-Duhring. – Praha, 1933.
- Driml, Karol: Bacilínek : veselá tragédia pre malých i veľkých o zdraví a o nemoci v štyroch dejstvách s predohrou. – Žilina : O. Trávníček, 1936. – 44 s.
- Bogomolcov, A. A.: Prodloužení života. – Praha, 1946.
- Krylov, I. A.: Bajky. – Praha : ELK, 1947.

V r. 1925 Alica Masaryková otvára v Martine Ústav M. R. Štefánika na výchovu sociálno-zdravotníckych pracovníčok (Na výstavbu ktorého americkí Slováci venovali milión korún). Tu dochádzal vyučovať bez uplatnenia nároku na odmenu a náhradu cestovného.

V roku 1928 bol v Žiline otvorený Sociálnozdravotný dom ČSČK.

Pri otvorení vo svojej slávnostnej prednáške uvádza smutné skutočnosti o zlom zdravotnom stave obyvateľstva v Hornotrenčianskej župe a navrhuje nápravy – nové postupy a zvýšený boj proti alkoholizmu, poradne pre budúce matky, navrhuje odstrániť nevedomosť v oblasti starostlivosti o dieťa, zaviesť pri každej škole detské ihrisko, na dedinách navrhuje zaviesť parné kúpele... V roku 1937 vydal svoje dielo Kysuce – Pokus lekára o sociológiu hornatých krajov Slovenska. (V r. 1930 Alica Masaryková otvára aj v Martine Dom sociálno-zdravotnej starostlivosti pre mládež)

Nútený odchod z milovaného Slovenska

Do plynulého aktivitou naplneného toku Hálkovho života zasiahli neúprosné dejiny.

Vznikom slovenského štátu 18. marca 1939 bol ako štátny zamestnanec českej národnosti zbavený služby a zo Slovenska bol vyhostený. Odišiel medzi poslednými v júni 1939.

Odchod zo Slovenska prežíval Ivan Hálek veľmi ťažko. Pomoc mu poskytol priateľ Dr. Karel Šantrůček. V Prahe – Modřanoch prežil svoje posledné roky. Pracoval na literárnych prekladoch, na pamätiach s názvom *Vzpomínám na TGM*, ktoré vyšli až po jeho smrti (1948).

Aj napriek nútenému odchodu Ivan Hálek na Slovensko a na roky prežité na Kysuciach i v Žiline nikdy nezanevrel, ba označil ich za najkrajšie vo svojom živote: „Zapustil jsem na Slovensku kořeny... Slovensko je pro mne nejdelší, nejdrahší a nejkrásnější dobou mého života...“ Jeho zdravotný stav sa počas vojnových rokov zhoršoval, až dňa 17. februára 1945 zomrel. Pochovaný je na Vinohradskom cintoríne v Prahe v spoločnom hrobe s manželkou Louisou a dcérou Elenou. (Na jeho hrobe je socha mládenca v slovenskom kroji a reprodukcia kresleného portrétu od akademického maliara Pavla Lisého.)

MUDr. Ivan Hálek bol nielen vynikajúci lekár, ale bol to predovšetkým vzdelanec veľkého formátu a ľudomil Slovákov. Jeho dielo a vykonaná práca je nielen neodmysliteľnou, ale v mnohom i nenahraditeľným komponentom civilizačných premien Kysúc. Hálek bol českým misionárom na Slovensku a postaral sa svojím spôsobom o humanizáciu kysuckého ľudu a pozdvihol jeho kultúrnu úroveň.

LITERATURA

- SOBOLOVÁ, Božena, 2005. Ivan Hálek (1872 - 1945) : výberová personálna bibliografia vydaná pri príležitosti 60. výročia úmrtia. Žilina : Žilinská knižnica.
- KOLEKTÍV pracovníkov Národného biografického ústavu SNK, 2007. Biografický lexikón Slovenska – časť III. – G-H. Martin : Slovenská národná knižnica. ISBN 978-80-89023-96-7.
- CABADAJ, P. a D. LACKOVÁ, 2012. Detvan – Slovenský spolok Detvan v Prahe (1882 – 2012) : katalóg výstavného projektu SNK, zrealizovaného pri príležitosti 130. výročia vzniku slovenského spolku Detvan v Prahe. Martin : Slovenská národná knižnica. ISBN 978-80-8149-004.

RICHARD RÉTI, ŠACHOVÝ VELMAJSTER SVETOVÉHO FORMÁTU

PhDr. Katarína
Benciová /
Malokarpatská
knížnica v Pezinku

Meno pezinského rodáka Richarda Rétiho nie je na Slovensku príliš známe, v dejinách šachu však patrí k najvýznamnejším. V Pezinku sa 28. mája 1889 narodil šachový génius a teoretik. Vyrastal v židovskej rodine, kde sa hovorilo po nemecky. Otec Samuel, pôvodným priezviskom Rosenfeld, pochádzal z Hlohovca a bol lekárom. S manželkou Annou, rodenou Meyerovou pôsobili v pezinských železitých kúpeľoch. Skôr, ako sa Richard narodil, nechal si jeho otec zmeniť meno na Réti. Zachoval prvé písmeno R a aj podobný význam mena. Rosenfeld môžeme preložiť ako pole ruží a Rét v maďarskom jazyku znamená lúka.

Richard mal dvoch starších súrodencov, brata Rudolfa, ktorý sa neskôr stal známym klavírnym virtuózom a Ota, ktorý náhle zomrel ako malé dieťa. Rétiho rodný dom v Pezinku stále stojí, i keď je už celkom prestavaný. Nachádza sa v časti Pezinka zvanej Cajla.

Rétiho rodičia zvykli po večeroch hrať šach. Richard, ako dieťa pozorne a mlčky sledoval hru bez toho, aby mu vysvetlili pravidlá. Jedného dňa prekvapil rodičov otázkou, či by tiež mohol hrať. Na to mu otec povedal, že je ešte primálny. Mal iba šesť rokov. Keď sa malý Richard rozplakal, otec súhlasil, aby sa posadil a hral. Chlapček si sadol, hral a vyhral! Ďalšia partia skončila rovnako. Všetci sa čudovali a pýtali sa ako je to možné, že vie tak dobre hrať, keď ho to nikdy nikto neučil. Richard odpovedal, že rodičov sledoval pri hre a poučil sa z chýb, ktoré spravili. Od tejto chvíle sa mu kráľovská hra stala trvalou láskou.

Okolo roku 1904 sa rodina Rétiocov presťahovala do Viedne, kde si otec Samuel zriadil lekársku ambulanciu. Richard bol ešte len v kvarte na tamojšom gymnáziu, keď profesor matematiky povedal jeho otcovi, že mu je ľúto že jeho syn nemôže chodiť predčasne na univerzitu, pretože na gymnáziu, kam chodil, sa už ničomu nepriučí, keďže už teraz vie viac ako on sám.

Richardovou záľubou bola matematika, ktorú začal študovať na viedenskej univerzite. Vysokoškolskí profesori obdivovali jeho schopnosti a predpovedali mu skvelú vedeckú kariéru. Réti sa však chcel venovať profesionálne šachu. Popri štúdiu na univerzite navštevoval kaviareň a v tomto prostredí sa mladý Richard v hre neustále zdokonaľoval. Ešte len 17 ročného šachového nadšenca výstižne charakterizoval rakúsky šachový veľmajster Sawielly Tartakower: „Réti študuje matematiku a pritom nie je suchým matematikom, reprezentuje Viedeň, hoci nie je Viedčanom, narodil sa v Uhorsku a nevie po maďarsky, hovorí neobyčajne rýchlo a pritom sa nerozhoduje unáhlene a bude raz najlepším šachistom, hoci sa nestane majstrom sveta.“

Jeho životnú dráhu nakoniec ovplyvnila jeho príznačná roztržitosť. V kaviarni sa zahĺbil do šachovej partie a pri odchode v nej zabudol svoju diplomovú prácu, na ktorej celý rok pracoval a veľmi mu na nej záležalo. Keď ju sem na druhý deň prišiel hľadať, už svoju diplomovú prácu nenašiel, už tam nebola. Práca sa nikdy nenašla a Réti sa ju nechcelo začať písať odznova. Vtedy sa rozhodol venovať sa kráľovskej hre profesionálne.

Koncom roka 1907 sa stal členom slávneho Viedenského šachového klubu, kde sa vo voľných konzultačných partiách stretá so starými viedenskými majstrami - Marco, Schwartz, Wolf..., ako aj so svojimi vrstovníkmi Tartakowerom, Vidmarom a s ďalšími silnými hráčmi. V hre sa stále zdokonaľoval.

Živiť sa šachom však bolo v Rétiho dobe mimoriadne ťažké, turnajov bývalo málo a získanie peňažných cien v nich neisté, navyše Réti bol skôr šachový umelec a vedátor ako športový hráč šachu. Bol odkázaný na vedenie množstva šachových rubriek v novinách, vyčerpávajúce hranie šachových simultánok (často krát naslepo), či prednášanie v šachových kluboch. Takto precestoval skoro celú Európu a Ameriku.

Roky po prvej svetovej vojne môžeme označiť za vrcholné obdobie jeho šachovej kariéry. Svedčí o tom prvé miesto na medzinárodnom šachovom turnaji v Košiciach (1918), ktorý otvoril nové obdobie hypermoderného šachu vo svete, ďalej turnaj v Göteborgu (1920), kde prehral jedinú partiu, čím opustil kruhy majstrov a vstúpil na pole veľmajstrov. V osobe Richarda Rétiho sa dostal do popredia svetového šachu reprezentant Československa. Napriek tomu, že trvalo, býval vo Viedni, na všetkých turnajoch reprezentoval novovytvorené Československo. V období rokov 1923-1924 vzniklo najmä zásluhou Richarda Rétiho nové otvorenie šachovej hry, charakterizované úvodným ťahom kráľovského jazdca, ktoré neskôr dostalo názov Rétiho systém a stalo sa súčasťou modernej šachovej teórie.

Superturnaj v New Yorku (1924) mal ukázať, kto je najdôstojnejším súperom majstra sveta José Raúla Capablancu z Kuby, prezývaného „šachový stroj“ a ako sa bude dariť zástupcom hypermodernej šachovej školy (Aljechin, Réti, Bogoljubov) v súťaži s klasikmi šachovej hry (Lasker, Maróczy, Capablanca). Keďže Capablanca naposledy prehral vážnu partiu pred desiatimi rokmi, bol nielen jasným favoritom turnaja, ale aj odborníkmi považovaný za takmer neporaziteľného.

Réti chcel preveriť nové otvorenie v praxi v tej najsilnejšej konkurencii. V piatom kole použil svoj systém proti Capablancovi a vo veľkom štýle ho zdolal. Táto partia vzbudila svetovú senzáciu a priniesla Rétiemu obrovskú popularitu. Jeho šachové otvorenie neskolí ani zub času a dodnes sa zaraďuje nielen do všetkých šachových príručiek, ale patrí aj do výbavy popredných veľmajstrov.

Neskôr odišiel Réti do Argentíny, kde bol pozvaný ako šachový lektor. V Južnej Amerike prežil takmer pol roka. Vystupoval ako zanieteny propagátor a učiteľ kráľovskej hry. Usporadúval množstvo simultánok, čo vyvrcholilo 7. februára 1925 v Sao

Paulo vytvorením nového svetového rekordu v hre naslepo. Réti hral bez šachovnice súčasne proti 29 súperom, čiže sa nemohol pozeráť na šachovnicu, ťahy mu boli hlásené. Musel si tak nielen presne zapamätať poradie ťahov v jednotlivých 29. partiách, ale popritom v každej z nich rozmýšľať nad variantmi a ďalším postupom. Dve partie prehral, sedem remizoval a dvadsať vyhral! Prekonal tým výkon Alexandra Aljechina, ktorý zohral v tom istom roku 28 partii naslepo. Titul svetového rekordéra si udržal až do smrti. Réti disponoval neobyčajnou pamäťou, avšak vo všednom živote vynikal neveriteľnou roztržitosťou a zábudlivosťou. Pravidelne zabúdal dáždnyky, peňaženky, klobúky či tašky. Po skončení turnaja si Réti na mieste konania tradične zabudol svoju aktovku. Keď ho na to pri odchode ktosi upozornil, povedal: „Ďakujem vám, vždy na ňu zabudnem, mám hroznú pamäť...“. Savielly Tartakower v súvislosti s Rétiho roztržitosťou vymyslel vtipný aforizmus. „Tam, kde leží Rétiho taška, Réti už dávno nie je.“

Účast na veľkolepom turnaji v Moskve mu síce nepriniesla prvé miesto, ktoré získal E. Bogoljubov, ale osobné šťastie v podobe dcéry básnika Sergeja Gorodeckého, Ragnedy Sergejevny. V čase zoznámenia sa s Rétiom mala len 17 rokov a preto museli ešte pár mesiacov počkať na jej plnoletosť, aby sa mohli vziať. Svadba sa konala 28. mája 1926 (v deň Rétiho narodenín) v Moskve. Nája Réti, ako ju volali, bola veľmi pekná plavovlasá žena a dokonca si zahrala v troch československých filmoch (Svätý Václav, Džungle veľkomesta, Horské volání SOS).

Ďalší Rétiho vynikajúci výsledok na Svetovej šachovej olympiáde v Londýne v (1927) významne prispel k cennému 5. miestu Československa, pretože sám uhral tretinu všetkých bodov družstva a odniesol si bronzovú medailu za individuálny výsledok.

Ako rarita už dnes pôsobí udalosť, keď na turnaji v Berlíne (1928) viedol až do siedmeho kola a potom utrpel porážku od

E. Bogoljubova a vypadol z vedúcej skupiny. Jeho náladová povaha bola príčinou častých výpadkov, čo malo za následok časté kolísanie vykonnosti. Ak ho napríklad nadchla pozícia na susednej šachovnici, z ktorej sa dala urobiť krásna štúdia, bol to dostatočný dôvod menej sa sústrediť na vlastnú partiu.

Na majstrovských turnajoch v Pešti a v Karlových Varoch sa už nemohol zúčastniť. Náhle ochorel na šarlach a napriek námahe a snahe lekárov sa ho nepodarilo zachrániť. Zomrel mladý 6. júna 1929 ako 40 ročný, o pol šiestej ráno v pražskej Libenskej nemocnici na Bulovke.

Pietny akt sa konal v Prahe. Urnu s jeho telesnými pozostatkami preniesla Rétiho matka do Viedne a nechala ju pochovať do hrobu k otcovi, ktorý sa nachádza v židovskej časti Ústredného cintorína (Zentralfriedhof). Myšlienka prevozu jeho pozostatkov z Prahy mala svoju logiku. Viedeň bola miestom, kde Richard po odchode z Pezinka v roku 1904 prežil obdobie svojho dospievania, tu sa vypracoval na šachistu svetového formátu, mal tu stále rodinné zázemie v podobe svojej matky a brata Rudolfa a často sa sem vracal. Navyiac, ako bolo už uvádzané, bol tu pochovaný aj jeho otec.

Okolo pochovania a miesta posledného odpočinku Richarda Rétiho bolo veľa nejasností, preto zástupcovia Malokarpatského múzea v Pezinku a Klubu šachu Pezinok na znak úcty a uznania k tomuto veľikánovi a rodákovi zorganizovali pracovný výjazd do Viedne, kde v deň jeho narodenia položili spomienkové vence na jeho hrob. Otázka miesta Rétiho posledného odpočinku je tak definitívne odhalená a vysvetlená.

Na náhrobnom kameni je vytesaný nápis: Herr Dr. Med. Univ. Samuel Réti gest. am 2. September 1904 im 51 Lebensjahre. Tief betrauert von seiner Gattin und seinen 2 Söhnen. Friede seiner Asche! (Doktor medicíny Samuel Réti, zomrel 2. septembra 1904

v 51. roku svojho života, hlboko oplakávaný svojou manželkou a dvomi synmi. Pokoj jeho popolu!) Pod týmito riadkami bol neskôr pridaný nápis: Richard Réti, Grossmeister des Schachs, geb. 28. Mai 1889, gest. 6. Juni 1929. (Richard Réti, šachový veľmajster, narodený 28. mája 1889, zomrel 6. júna 1929). Podľa evidencie správy cintorína, bola 27. augusta 1941 na tom istom mieste pochovaná aj matka Anna Rétiová, rodená Mayerová. Pretože však na hrobe nie je uvedené jej meno, usudzujeme, že v čase smrti už nemala príbuzných, ktorí by tam jej meno dali vytesať. Absencia príbuzných bude pravdepodobne aj príčinou, prečo je dnes hrob zanedbaný a neudržiavaný.

S Rétiho skonom sa traduje príhoda, ktorá sa zdá byť naozaj pravdivá. Postupne sa naplňala hrozná veštba, ktorú mu predpovedala stará cigánka. V jedno popoludnie v r. 1928 zašiel Réti spolu so svojou manželkou a dvoma kamarátmi do zábavného lunaparku pri Pardubicách. Rétiho manželka Nája si nechala veštiť osud. Starena jej predpovedala, že prežije dlhý a bohatý život. Trom kamarátom však starena po dlhom zdráhaní prezradila hroznú sudbu. Jeden z nich zomrie do mesiaca, druhý do roka a tretí z nich zomrie o niečo neskôr krutou smrťou. Trojica sa tomu len zasmiala a pomaly zabudla na slová starej cigánky. Lenže po troch týždňoch prvý z nich, právnik Přemysl Borůvka skutočne skončil. Do roka skončil Richard Réti a posledný priateľ, šachový funkcionár a továrnik Jaroslav Dubský zahynul veľmi krutou smrťou v koncentračnom tábore. Tento hrôzostrašný príbeh okrem písomného svedectva Jaroslava Dubského potvrdila aj Rétiho manželka a majster Max Euwe, ktorému sa s tým Réti zdôveril.

Dôkazom Rétiho hlbokého a mnohostranného talentu je, že bol rovnako dobrý v praktickej hre, ako i v kompozičnom stvárnení koncoviek. So svojimi prácami na tomto poli sa zaradil medzi najvýznamnejších autorov (Rinck, Troickij, Platov, Kubbeľ). Nebolo mu cudzie ani skladanie šachových problémov a niektoré

jeho štúdie vyhovujú aj tým najprísnejším kritériám. V rokoch 1914-1944 uverejnili jeho 9 štúdií v Albuve Svetovej šachovej federácie FIDE. Rétiho štúdie zozbieral a vydal jeho priateľ A. Mandler v knižke Sämtliche Studien (1931). Réti je autorom aj niekoľkých šachových príručiek.

Richard Réti bol sám publikačne veľmi činný. Bol spolupracovníkom časopisu Magyar Sakkvilág - Maďarský šachový svet, ktorý vychádzal od januára 1917 ako dvojtýždenník a bol jedným z najlepších časopisov počas vojnových rokov. Rétiho šachové články z tejto doby sa stali neskôr základom pre písanie diela Nové idey v šachovej hre, ktoré vydal ako 33 ročný. Analyzuje tu hru starých majstrov, predstavil hru súčasných vynikajúcich šachistov (Alechin, Capablanca, Lasker, Bogoljubov) a najmä kombinácie predstaviteľov tzv. matematickej hry, resp. novoromantickej hypermodernej školy, k položeniu základov ktorej sám prispel rozpracovaním vlastnej stratégie bočného ovládnutia stredú prostredníctvom strelcov. Rozpracoval teóriu ťahu 1.f3, kde toto zahájenie nesie jeho meno. Bol tiež hlavným spolupracovníkom pri príprave učebnice švédskeho teoretika L. Colljina (1920).

Významné šachové rubriky mal aj v denníku Morgenzeitung (1921-1929), v populárnych holandských novinách Algemeen Handelsblad, kde propagoval nové idey mladých majstrov a teoreticky ich zdôvodňoval. V Bratislave vydával spolu so svojím priateľom J. Breyerom časopis Szélemi Sport - Geistes Sport, ktorý vychádzal v maďarčine, ale boli tam i nemecky publikované články.

Ku sklonku života pripravoval Richard Réti dielo Majstri šachovnice, ktoré však už nestihol dokončiť. Vyšlo posmrtné v roku 1930 v moravskej Ostrave v nemeckom jazyku. Bolo preložené do mnohých svetových jazykov, ale my sme sa dodnes nedočkali slovenského, ba ani českého vydania tejto geniálnej učebnice.

Samozrejme, dnes sa už môže zdať, že názory na šachovú hru sú zastarané, ba dokonca sa môžeme stretnúť aj s jeho kritikou. V tom čase však boli jeho šachové objavy viac ako prevratné a naozaj spôsobili malú revolúciu v tradičných šachových princípoch.

Celkovo Réti zohral na 74 turnajoch 967 partii, z ktorých 455 vyhral, 259 remizoval a 253 prehral.

V Pezinku sa na jeho počesť organizuje každoročne šachový turnaj.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- FTÁČNIK, Lubomír, 2005. Kubánek s pozičným talentom: José Raúl Capablanca – tretí majster sveta v histórii. In: Hospodárske noviny. 2005, roč. 13, č. 9, s. 47.
- HOLUBČÍK, Marián, 2004. Richard Réti: šachový génius z Pezinka. In: Historická revue. 2004, roč. 15, č. 11, s. 34-35. ISSN 1335-6550.
- HOLUBČÍK, Marián, 2012. Zábudlivý génius: šachovému veľmajstrovi Rétiemu smrť predpovedala cudzokrajná Cigánka. In: Plus 7 dní. 2012, roč. 22, č. 14, s. 46-48. ISSN 1210-4040.
- HRUBALA, Martin, 2004. Mládežnícky šachový turnaj o Pohár Richarda Rétiho. In: Pezinsko: regionálne noviny. 2004, č. 24, s. 12.
- HRUBALA, Martin, 2006. Čosi o Réti = O Pohár Richarda Rétiho. In: Pezincan. 2006, roč. 39, č. 4, s. 15.
- JAKUBISOVÁ, Katarína, 2010. Šachový veľmajster z Pezinka: 120 rokov narodenia a 80 rokov od úmrtia Richarda Rétiho. In: Národný kalendár 2010. Martin: Matica slovenská, 2009, s. 122-124. ISBN 978-80-7090-933-1.
- Jubileum slávneho rodáka. 2004. In: Pezincan. 2004, roč. 38, č. 6, s. 10.
- KALENDOVSKÝ, Ján, 1989. Richard Réti, šachový mysliteľ. Praha: Olympia, 1989. 363 s.
- Kto je kto?: Richard Réti. 1992. In: Pezincan. 1992, roč. 25, č. 5, s. 7.
- Memorál Richarda Rétiho. 2007. In: Pezincan. 2007, roč. 40, č. 6, s. 7.
- PTÁK, Jozef, 2015. IX. ročník Memorálu Richarda Rétiho. In: Pezincan. 2015, roč. 48, č. 5, s. 12. ISSN 1338-1857.
- RÉTI, Richard, 1981. Sovremennyy učebnik šachmatnoj igry. Moskva: Fizkultura i šport, 1981. 206 s.
- Richardovi Rétiemu učaroval šach: 100. výročie narodenia pezinského rodáka. 1989. In: Pezincan. 1989, roč. 22, č. 3, s. 8.
- SOLGA, Oliver, 2012. Pocta významným rodákom. In: Pezincan. 2012, roč. 45, č. 6, s. 9.
- Živý šach po prvý raz v Pezinku. 2014. In: Naše noviny Pezinko. 2014, roč. 1, č. 8, s. 1 a 2.

EMIL ZÁTOPEK – LEGENDA ZE ZLÍNA

Mgr. Eva Filípková /
Krajská knihovna
Františka Bartoše
ve Zlíně

Světového rekordmana a několikanásobného olympijského vítěze zná celý svět, stejně tak je znám i jeho příběh. Narodil se v Kopřivnici, ale známější je jako ten Zátopek ze Zlína. Ve Zlíně totiž začal běhat a závodit. Tady se seznámil s prvními tréninkovými metodami a vypracoval si vlastní způsob tréninku. Tady se pro atletický svět začal utvářet. Pokusme se zde tedy o rekonstrukci jeho zlínské sportovní kariéry v době působení u Batových závodů až do vstupu do armády prostřednictvím dobového tisku vycházejícího právě ve Zlíně. Ve zlínském tisku lze v letech 1941–45 nalézt asi 75 článků, které zmiňují Emila Zátopka nebo závody s ním související. V roce 1941 to bylo pouhých 8 článků, v roce 1942 se jejich počet zvýšil o pět na 13 a v roce 1943 již narostl na dvojnásobek – 26 článků. V roce 1944 lze najít 17 článků a ve složitém roce 1945, kdy končila válka, a tudíž na nějakou dobu přestal vycházet tisk, je to 11 článků.

Již 25. dubna 1941 se na Stránce mladých v časopisu Zlín objevila zpráva 1000 hochů poběží „Jarní běh Zlínem“, která upozorňovala na tradiční běh ulicemi Zlína. Emil Zátopek startovat nechtěl, ale stejně jako ostatní Mladí muži z jeho skupiny to dostal od vychovatele příkazem. Pokusil se z běhu vyvléci, což se mu nepodařilo. Proto se už 28. dubna dočítáme v Pondělním Zlíně ve článku s názvem 600 závodníků v ulicích Zlína, že doběhl jako druhý v kategorii 1922 a starší s časem 4:24,5 min. V časopise Zlín 2. května pak vyšel popis slavnostního večera, při němž byly uděleny ceny vítězům jednotlivých kategorií Rozdělení cen účastníkům Jarního běhu Zlína. Po několika nezdařených dalších úspěšných závodech odběhl až za měsíc v Brně. Jak se dočteme v Pondělním Zlíně z 9. června ve článku Atleti průmyslové školy Zlín v Brně, postavil se na start běhu na 1 500 m. V něm skončil jako druhý s časem 4:22,6 min., přičemž porazil i svého přemohitele z Běhu Zlínem Krupičku.

Další záznam o Zátopkově závodu pak nacházíme až v roce 1942, a to 4. května v periodiku Náš kraj, v článku Rekordní účast

53 družstev, který se věnuje druhému ročníku zlínských štafet. Běželo se ve čtyřech kategoriích. Hlavní kategorii, stejně jako předchozí rok, vyhrála štafeta SK Baťa. V kategorii zlínských škol v čase 11:40,6 zvítězila štafeta průmyslových kolejí, jejímž členem byl i Emil Zátopek. 15. května vyšla v časopise Zlín zpráva s upozorněním na chystanou akci Běh Zlínem již tuto neděli. O tři dny později si pak můžeme přečíst v Našem kraji výsledky závodů ve článku 800 startujících na Běhu Zlínem. Protože šlo o závody pořádané Batovou školou práce, byli startující rozděleni do několika skupin: 1.–4. ročník, závod žen a také závod průmyslových kolejí. Právě v posledním jmenovaném závodě zvítězil Emil Zátopek, ještě jako zástupce chemické koleje, před dvěma závodníky z obuvnické koleje. Jak uvádí přímo článek „Nejlepšího času dne dosáhl loňský vítěz Zátopek, jenž běžel tentokrát v kategorii Prům. kolejí a dosáhl času 4:09,8 min.“¹

V červenci roku 1942 již Emil Zátopek závodil jako atlet SK Baťa. V Našem kraji z 20. července se můžeme dočíst ve zprávě Domácí závody atletů SK Baťa, že se postavil na start běhu na 3 000 m a že „Zvláštní pozornosti zasluhuje pěkný výkon juniora Zátopka...“². V tomto běhu skončil jako druhý za dr. Haluzou, zlínským přeborníkem na dlouhé tratě, v čase 9:12,2 min. Vydání časopisu Zlín ze dne 24. července 1942 informuje v článku Atletické závody v Baťově o středních propagačních závodech na nově upraveném hřišti. Hned na začátku závodů byl společný nástup všech účastníků i účastnic a při něm byla Zátopkovi za jeho výkon na 3 000 m z předešlého týdne slavnostně předána předsedou atletického odboru SK Baťa kniha Metodika lehké atletiky. Následně se zúčastnil běhu na 1 500 m, kde skončil v čase 4:14,2 druhý s minimálním odstupem za Haluzou, rozdíl dělal tři desetiny vteřiny.

Přesně o měsíc později, 24. srpna, se můžeme v Našem kraji dočíst ve Velkém úspěchu Národních štafet, že tým SK Baťa na II. Národních štafetách vytvořil dva nové rekordy. Jeden z nich

¹ 800 startujících na Běhu Zlínem. Náš kraj. 1942, (20), s. 6.

² Domácí závody atletů SK Baťa. Náš kraj. 1942, (29), s. 6.

vznikl při běhu na 4 × 1 500 m a složení rekordní štafety bylo Zátopek, Kubát, Haluza a Šalé. Nový čas byl 17:01,6 min. 7. září pak Náš kraj informoval prostřednictvím článku Slavia opět mistrem, SK Baťa pátý o Atletickém mistrovství protektorátu, kterého se Zátopek také zúčastnil „...Zátopek v silné konkurenci na 1 500 metrů byl mezi 30 startujícími sedmý.“³ Hned v pondělí 21. září se v Našem kraji ve zprávě Dva úspěchy atletického odboru SK Baťa můžeme dočíst, že Emil Zátopek byl v běhu na 1 500 m diskvalifikován.

Předposlední zmínkou ve zlínském tisku z roku 1942 byl výsledek běhu Stromovkou na 3 600 m Haluza vyhrál Běh královskou oborou. Dr. Jan Haluza překonal sedm let starý rekord a na druhém místě za ním doběhl Emil Zátopek. Protože další závodník SK Baťa doběhl jako čtvrtý, skončilo v tomto závodě družstvo SK Baťa na prvním místě. Poslední zmínka roku 1942 o Emilu Zátopkovi nebyla přímo zpráva o jeho výkonech, ale byl připomenut v časopise Zlín 20. listopadu v článku Dr. Jan Haluza, nejuspěšnější běžec Čech a Moravy „...Své bohaté zkušenosti dovede dr. Haluza uplatnit také při výchově mladých a vynikající výkony jeho žáka Zátopka podávají nejlepší důkaz o jeho pedagogických schopnostech na tomto poli.“⁴

Prvním závodem roku 1943 byl jarní běh Královskou oborou. V článku Dr. Haluza vyhrál Stromovku, který vyšel 29. března v Našem kraji, se dozvídáme, že Zátopek doběhl sedmý. Hned další týden se zúčastnil přespolního běhu na 6 800 m a skončil jako třetí s časem 23:16,8 min. O výsledku závodu informoval Náš kraj 5. dubna zprávou Šalé mistrem přerovské župy v přespolním běhu. O týden později, 12. dubna, opět v Našem kraji v článku Šalé vyhrál po čtvrté napříč Pardubicemi v novém rekordu! nalezneme informaci, že Zátopek doběhl i nyní třetí. Běželo se ulicemi Pardubic a trať byla dlouhá 2 500 m. Stejně jako byl podzim doménou zejména přespolních běhů, konal se na jaře bezpočet běhů ulicemi různých měst. Náš kraj 27. dubna

³ Slavia opět mistrem, SK Baťa pátý. Náš kraj. 1942, (35), s. 6.

⁴ Dr. Jan Haluza, nejuspěšnější běžec Čech a Moravy. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1942, (46), s. 6.

oznámil výsledky běhu ulicemi Vítkovic ve zprávě Šalé vítězem běhu „Napříč Vítkovicemi“. Tomáš Šalé, jedna z hvězd lehké atletiky SK Baťa, který byl jedním ze Zátopkových vzorů a s nímž zpočátku často porovnával své síly, na této trati dlouhé 5 800 m doběhl jako první. Jak však okomentoval sportovní redaktor, nenechal se zahanbit ani Zátopek „Na druhé místo se vypracoval před cílem po krásném finiši Zátopek časem 12:12,2 min.“⁵

V neděli 9. května se konal již třetí ročník Zlínské štafety. Následující pondělí o tom informoval Náš kraj článkem III. Zlínská štafeta. Emil Zátopek se zúčastnil i obou předešlých ročníků. První ročník se konal nedlouho po onom slavném Jarním běhu Zlínem, kdy přiběhl druhý, což bylo překvapením pro všechny. V tomto roce se nakonec spolu s několika svými spolužáky postavil na start závodu štafet. Výsledek se ukázal být totálním propadákem, doběhli předposlední. O rok později na druhém ročníku již reprezentoval průmyslové koleje a ve skupině Zlínských škol zvítězili. I třetího ročníku se zúčastnil a opět „v novém dresu“. Nyní již hájil barvy SK Baťa v hlavním závodě. V něm proti sobě nastoupilo 11 štafet a „Rekordní štafeta SK Baťa v sestavě Zátopek, Kubát, dr. Haluza a Šalé zvítězila bezpečně, aniž ji zdatní soupeři, jako AFK Stráž bezpečnosti Praha, SK Židenice Brno a SK Choceň, přiměli k lepšímu výkonu (...) Hned v prvním úseku získal SK Baťa Zátopkem náskok, který Kubát v druhém úseku udržel a dr. Haluza ve třetím úseku značně zvýšil. Šalé, běžící poslední úsek, doběhl s náskokem asi 40 m.“⁶ Zlínská štafeta doběhla v čase 11:04,4 min. Druhé družstvo, SK Židenice, bylo o celých 14,4 vteřiny pomalejší.

Další zmínka o Zátopkově závodě vyšla až o měsíc později 7. června opět v periodiku Náš kraj ve zprávě SK Baťa – SK Mor. Slavia 66:82. Závody se konaly v Brně a byly vlastně zahájením atletické sezony. Zátopek si tentokrát zaběhl osmistovku, přičemž se s časem 2:01,2 umístil druhý za týmovým kolegou Šalém. Náš kraj o dalších Zátopkových výkonech informuje

⁵ Šalé vítězem běhu „Napříč Vítkovicemi“. Náš kraj. 1943, (17), s. 6.

⁶ III. Zlínská štafeta. Náš kraj. 1943, (19), s. 6.

i 5. července ve zprávě SK Baťa – HSK Vyškov 76:65. V přátelském utkání mezi SK Baťa a HSK Vyškov nastoupil ke dvěma závodům, na 800 a 100 metrů. První jmenovaný s časem 2:00,6 min vyhrál a ve druhém, kratším závodě se s časem 12:00 vteřin umístil na třetím místě za dvěma vyškovskými závodníky Suchomelem a Hrozkem.

I když jeho výkonnost stoupala, stále ještě nebyl pro novináře favorizovaným závodníkem na vítězství. Ačkoliv platným členem týmu se již stal. V periodiku Svět vyšlo 28. července v článku Praha – Brno – Zlín: k prvnímu utkání v lehké atletice 1. srpna 1943 ve Zlíně oznámení o připravovaném lehkooatletickém trojutkání vybraných mužstev Prahy, Brna a Zlína spolu s redaktorovým tipem, jak závody dopadnou. V každé disciplíně nastoupilo na start šest závodníků, vždy po dvou zástupcích z každého města. Zátopek se měl zúčastnit dvou běhů – na 800 m a 1 500 m. Favoritem pro „osmistovku“ byl zlínský Šalé, na „patnáctistovce“ se očekával vítěz také ze Zlína, dr. Haluza. V Našem kraji v článku Praha – Brno – Zlín pak 2. srpna vyšly výsledky těchto závodů. V obou závodech se tipy novinářů potvrdily. Běh na 800 m vyhrál Šalé, Zátopek doběhl jako čtvrtý s časem 2:01,8 min. I závod na 1 500 m vyhrál očekávaný Haluza, nezklamal však ani Zátopek, který se umístil na třetím místě s časem 4:04,6 min. „...V tomto závodě je třeba zvláště vyzvednout krásný čas Zátokův, který je stále na vzestupu a z kterého roste mílař nadprůměrných vlastností.“⁷

Další patnáctistovku si zaběhl o týden později na choceňských hrách. Jak informoval Naš kraj 9. srpna ve zprávě III. choceňské hry, skončil jako druhý s časem 4:01 min., který byl jen o čtyři desetiny horší, než vítězný čas jeho přemožitele Fučíkovského. 16. srpna Naš kraj oznámil výsledky ve zprávě Šalé poražen v Přerově. Zátopek v Přerově skončil v závodě na 1 500 m čtvrtý, svého největšího klubového soupeře Šalého však porazil a ten doběhl až na pátém místě. Na konci srpna si ještě zaběhl osmistovku,

7 Praha - Brno - Zlín. Naš kraj. 1943, (30), s. 6.

při níž podle zprávy SK Baťa – LTC Olomouc 99:50 v Našem kraji z 30. srpna se umístil na třetím místě s časem 2:01,7 min.

Na začátku září vybojoval při exhibičním utkání ve Frenštátě pod Radhoštěm dvě druhá místa. Jak se můžeme dočíst v článku Propagace atletiky ve Franštátě v periodiku Naš kraj ze 6. září skončil druhý za Šalém na trati 800 m s časem 2:04,3 min., a stejně tak byl druhý s časem 56,2 vt. na pro něj méně obvyklé distanci 400 m, i tady byl jeho přemožitelem Šalé. 13. září informoval Naš kraj o události, kterou byl Nový rekord Šalého. Ten ho pokořil za vydatné pomoci klubových kolegů Zátopka, Zdráhala a Kučery.

19. září 1943 se konaly již třetí Velké národní štafety. O den později o nich informoval Naš kraj ve článku III. velké národní štafety ve znamení rekordů. Emil Zátopek reprezentoval SK Baťa ve štafetě na 4 × 1 500 m. Zde spolu se Zelenkou, Kubátem a Šalém nejen zvítězil v čase 16:59,4 min., ale také tímto časem vytvořili nový rekord. „Zmiňujeme-li se již zvláště o výkonu Zlínských, je nutno zejména vyzvednout rekordní formu Šalého a skvělou kondici Zátopka. Byli to také tyto dva, kteří mají největší podíl na dosažených výsledcích.“⁸ Národní štafety rozebral i časopis Zlín 24. září článkem K III. velkým národním štafetám ve Zlíně. „I když bylo obecně objektivní, věnovalo přízeň domácím atletům: vždyť si to také zasloužili krásnými výkony, které zaznamenaly dva nové rekordy v běhu na 4 × 1 500 m (Zelenka, Kubát, Zátopek, Šalé) v čase 16:59,4 min. (...) Nejvíce se o ně zasloužil Tomáš Šalé, který je nyní v rekordní formě, a odchovanec SK Baťa, absolvent BŠP, 22letý Emil Zátopek, který nejenže dotáhl ve štafetě na 4 × 1 500 m náskok NSK Praha, ale ještě odevzdal kolík Šalému s náskokem 50 metrů.“⁹

V pondělí 4. října nazval Naš kraj v článku Čechy – Morava 248:235 bodům Zátopka největším překvapením dne. Tento titul si vysloužil svým vítězstvím v běhu na 1 500 m v čase 4:01 min. O týden později si spolu s Tomášem Šalém odskočili do Brna na

8 III. velké národní štafety ve znamení rekordů. Naš kraj. 1943, (37), s. 6.

9 K III. velkým národním štafetám ve Zlíně. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1943, (37), s. 3.

ligové utkání Moravské Slavie a Židenic. Jak se můžeme dočíst v Našem kraji ze dne 11. října ve zprávě Balšán utvořil světový rekord, byl jejich start v běhu na 1 000 m druhou vložkou programu. Zátopek skončil jako druhý s časem 2:35,8 min. za Šalém, který byl v rekordní formě.

Atleti se loučili se škvárovou dráhou, tak zní název zprávy, která vyšla v časopise Naš kraj 18. října. Byly to domácí závody, při nichž se utkali svobodní atleti se ženatými. Emil Zátopek si při něm vyzkoušel pro něj v té době ještě netradiční trať na 5 000 m. „Zátopek zaběhl při sobotním utkání, tuto pro něho novou disciplínu v nečekaně krásném čase 15:26,6 vt. a dostal se tak rázem v čelo běžců této dráhy. Také jeho mezičas na 3000 m 8:56 vt. je časem, kterého žádný běžec v letošním roce nedocílil.“¹⁰ O týden později si na klubových závodech zaběhl závod na 3 000 m, jak se můžeme dozvědět ve zprávě Zátopek nejlepší na 3000 m. v Našem kraji z 25. října. V závodě suverénně zvítězil s časem 8:57,1 min., přičemž druhý Aigl¹¹ měl čas 9:41,8 min.

I další zpráva z 1. listopadu z Našeho kraje Zátopek vítězem v Uh. Hradišti oznamuje Zátopkovo prvenství s časem 20:29,2 min., tentokrát v závodě na 5 800 m. V podzimním běhu napříč Královskou oborou měřícím 3 600 m, o němž informoval Naš kraj 8. listopadu ve zprávě XXIII. běh Stromovkou, doběhl na bronzové pozici s časem 10:58,4, přičemž jeho ztráta na druhého Šalého byla jen dvě setiny vteřiny.

Poslední zmínkou v tisku roku 1943 nebyly výsledky závodů, ale Zátopkovo umístění v Čestné listině baťovských sportovců 1943 v časopise Zlín z 31. prosince. Své zařazení mezi nejlepší zlínské sportovce si vysloužil díky nejlepšímu času v běhu na 1 500 a 5 000 metrů.

Prvním závodem roku 1944 byl běh na 5 800 m Vítkovicemi, který se konal 23. dubna. O den později o něm informoval Naš

¹⁰ Atleti se loučili se škvárovou dráhou. Naš kraj, 1943, (41), s. 6.

¹¹ Jméno běžce Aigla je v některých člancích psáno s - j -, tedy Ajgl. Správná podoba jména se nepodařila dohledat.

kraj ve zprávě Zátopek vyhrál XXI. Vítkovice. Zátopek zvítězil v konkurenci 20 závodníků v čase 17:33 min. před dalšími dvěma zlínskými závodníky Šalém a Aiglem. Článek IV. Zlínská štafeta vyšel v Našem kraji 15. května a můžeme se v něm dočíst, že běžel i ve čtvrtém ročníku štafetových běhů zlínskými ulicemi, které pořádala Baťova škola práce. Tentokrát SK Baťa postavil do hlavního závodu družstvo v novém složení bez Jana Haluzu a Tomáše Šalého, na start se postavili Aigl, Kubát, Roudný a Zátopek. Ačkoliv v sestavě nebyli dva rekordmani, štafeta s přehledem zvítězila s náskokem více než 30 vteřin na druhou štafetu Slovácké Slavie.

O Zátopkově dalším individuálním závodě se můžeme dočíst v Našem kraji z 30. května ve zprávě NSK Mladá Boleslav – SK Baťa 80:66 bodům. Zátopek si v přátelském utkání obou mužstev zaběhl závod na 1 500 m, v němž s časem 4:04,2 min. zvítězil. Stejně tak zvítězil i v dalším utkání, tentokrát ligovém, proti Olomouci, jak nás informuje Naš kraj 12. června ve zprávě SK Baťa – LTC Olomouc 93:55. K vítězství mu stačil čas 4:08,5 min., o osm vteřin rychlejší, než čas týmového kolegy Kubáta, který doběh jako druhý. Článek SK Baťa – Mor. Slavie 69:78 v Našem kraji z 26. června pojednává o ligovém utkání, které rozhodlo o lehkooatletickém mistrovi Moravy. Ačkoliv mistrovský titul získala Moravská Slavie, nedali se zahanbit ani atleti SK Baťa. Emil Zátopek se postavil na start dvou běhů – na 1 500 m a na 5 000 m. V kratším z nich skončil s časem 4:12,1 min. druhý za Šalém a i v delším obsadil stříbrnou pozici s časem 15:38,7, tentokrát byl jeho přemožitelem dr. Haluza.

Další zmínka o Zátopkovi vyšla 30. června v periodiku Zlín, ne však ve sportovních zprávách, ale v rubrice Týden v obrazech.

O víkendových lehkooatletických přeborech Čech a Moravy pojednává zpráva Slavia opět mistrem na dráze v periodiku Naš kraj ze 17. července. V konkurenci reprezentantů různých

českých a moravských klubů skončil Zátopek v běhu na 1 500 m druhý s časem 4:02,8 min. za Čevonou z Chocně. V čísle Našeho kraje ze 7. srpna byl Emil Zátopek zmíněn hned dvakrát. Jednou ve zprávě v Přerově zvítězil opět Čevona, která referuje o proběhlé Velké ceně města Přerova, kde Zátopek na patnáctistovce skončil jako druhý s časem 3:59,5, opět za choceňským Čevonou. Druhou zmínkou je článek Naděje zlínské atletiky, který se zabývá nedostatkem kvalitních závodníků na krátké tratě a výchovou vlastních nových talentů. Přičemž právě Zátópka zmiňuje jako dokonalý příklad vlastního odchovance klubu, který důstojně nahrazuje rekordmany Šalého a Haluzu.

18. září 1944 přináší Náš kraj informace o tom, že v sobotu padl jeden z českých lehkootletických nejlepších časů, konkrétně na 3 000 m. Zátópkův první rekord se jmenuje článek, který popisuje překonání původního prvenství, které držel Hošek z Vítkovic s časem 3:42,6 min. Zátopek čas dokázal srazit až na 3:34,8 min. „A rekord jeho útok nevydržel. Musel se sklonit před houževnatostí, pevnou vůlí a vytrvalostí Zátópkovou, který právě tímto výkonem potvrdil názory odborníků v naší atletice, že Zátópka jeho velký čas ještě čeká. A právě proto jsme svou zprávu nadepsali: Zátópkův první rekord, protože nevěříme, že je současně i posledním.“¹²

Pouhý jeden týden trvalo, než Zátopek utvořil další rekord. A znovu o něm informoval Náš kraj, tentokrát 25. září, v článku Náš držitel rekordů. Jen týden po rekordu v běhu na 3 000 m překonal rekord na 5 000 m. Tento rekord odolával dlouhých 15 let. Zátopek jej však překonal téměř o 20 vteřin a doběhl v čase 14:54,8 min. Zároveň se stal prvním Čechem, který zvládl uběhnout tuto trať pod 15 minut. Aby tomu nebylo málo, o další týden později zdolal Zátopek další rekord, tentokrát pokořil 2 000 m. Náš kraj to čtenářům oznámil 2. října ve zprávě Nový Zátópkův rekord. Před zraky 7 tisíc diváků doběhl v čase 5:33,4.

¹² Zátópkův první rekord. Náš kraj. 1944, (38), s. 4.

V závodech, které se konaly o týden později, neshodil se Zátopek z důvodu onemocnění, jak se můžeme dočíst v Našem kraji 9. října ve zprávě Rekordní výkony na Strahově. Za týden se však již na start postavil. 16. října se Náš kraj zabýval akcí zvanou Podzimní závody SK Baťa. I zde se chtěl Zátopek pokusit alespoň o nejlepší čas roku na trati 1 500 m. To se mu bohužel nezdařilo, i přesto s časem 4:06,5 min. skončil první. 22. října se běžel přespolní běh kolem Labe, o kterém čtenáře zpravil Náš kraj o den později ve zprávě Zátopek vítězí v Hradci Králové. Ve druhém ročníku tohoto závodu doběhl první v čase 7:35 min s velkým náskokem před druhým závodníkem, který skončil s časem 8:13 min.

Koncem listopadu již lehkootletické závody neprobíhaly, a tak měli redaktoři Našeho kraje čas věnovat se hodnocení uplynulého závodního roku. 27. listopadu byl zveřejněn článek Nejlepší zlínská atletika, v němž seřadili atlety SK Baťa podle finských bodovacích tabulek a jejich úspěchů v roce 1944. Na prvním místě se umístil Emil Zátopek za rekordní výkon v závodě na 3 000 m. Vysloužil si za něj 971 bodů. Až za ním se umístili Tomáš Šalý s 893 body a Jan Haluza s 837 body.

Přestože je zimní období pro lehkou atletiku okurkovou sezónou, i v lednu 1945 nalezneme v Našem kraji zmínku o Emilu Zátópkovi. Tentokrát ne přímo kvůli jeho výkonům, ale jako jeden z příkladů v článku o tiskařském šotkovi Jak se to stává. „Ty nejnevinnější kousky, jako jsou zkomoleniny jmen, bychom mu ještě odpustili, vyvádí však horší věci. A tak se stane, že jednoho dne vyletí soudný čtenář s huronským řevem se židle, mává novinami a z jeho neartikulovaných skřeků se posléze dovíte, že nějaký Ferda Šmelinář docílil světového rekordu v hodu míčkem, a to výkonem 250 m. Bližším šetřením se zjistilo, že za číslici 25 se připletla nula a tak místo rekordu byla ostuda. Nebo užaslý čtenář se doví, že Zátopek byl první Čech, který zaběhl 1500 m pod 15 minut! Na štěstí takovýto omyl projde, nechte-li zprávu čtenář zběhlý v časech na drahách (ovšem ne železničních!).“¹³

¹³ Jak se to stává. Náš kraj. 1945, (3), s. 4.

19. února se redaktoři Našeho kraje rozhodli zrekapitulovat uplynulou sezonu v článku Hrdá bilance atletů SK Baťa. Zlínští závodníci v roce 1944 vytvořili pět národních rekordů. Přičemž tři z nich si na své konto připsal Emil Zátopek v bězích na 2 000, 3 000 a 5 000 metrů. Sportovci byli úspěšní i v získávání mistrovských titulů, obdrželi jich celkem pět. Příznivé pro ně byli i Velké ceny různých měst, kde kromě Sedláčka, Kužely a Šalého bodoval i Zátopek se stříbrnou pozicí na 1 500 m ve Velké ceně Přerova.

Náš kraj informoval 9. dubna o začátku lehkotletické sezony Atleti SK Baťa zahájili. U zlínských ateliérů se běžel přespolní běh, ve kterém startovalo 21 běžců. Ti byli rozděleni do tří skupin. První skupina, sprinteři a vrhači, běžela 1 500 m, druhá skupina, dorostenci, 2 500 m a vytrvalci si zaběhli trať dlouhou 4 000 m. Ve třetí skupině s přehledem a náskokem třinácti vteřin zvítězil Zátopek s časem 12:25 min. O tomto závodě se objevila i kratičká zpráva v periodiku Svět 11. dubna.

Protože se psal rok 1945 a konec války již nejen klepal na dveře, ale dveřmi rovnou vcházel, není překvapující, že další závod se konal až v srpnu. Tou dobou se již Zátopek stal vojákem, ale stále ještě závodil za SK Baťa. 18. srpna se na strahovském Masarykově stadionu konalo mistrovství ČSR. Jeho průběh popsal Nový Zlín v článku Jak běžel Zátopek rekordních 5 km o dva dny později. Sportovní redaktor v něm sugestivně přenáší nejen průběh závodu kilometr po kilometru, ale také atmosféru a ostatní dění na stadionu, které zprvu diváky ne příliš vyhledávaný závod ovlivnil. Zátopek v něm vytvořil nový rekord, když doběhl v čase 14:50,8 a svůj loňský čas tak překonal o 4,2 vteřiny. Mistrovstvím se zabývala i Naše pravda 22. srpna zprávou Lehkotletická mistrovství ČSR. Dočteme se, že kromě rekordního běhu na 5 000 m se Zátopek zúčastnil i běhu na 1 500 m, v němž skončil na druhém místě s časem 4:05,8 min. A Naše pravda se k jeho výkonu na mistrovství vrátila ještě o dva dny později, 24. srpna,

v článku K lehkotletickému mistrovství ČSR 1945. V něm se zaměřila právě na Zátopka a jeho výkon.

Ve zbytku roku 1945 již o Zátopkovi ve zlínském tisku není tolik slyšet. První zmínkou je zpráva Velká cena Přerova z Naší pravdy z 11. září, kde v závodě na 1 500 m skončil za Čevonou z Chocně jako druhý. Poslední závody se konaly v říjnu a byly ozvláštňeny účastí několika švédských sportovců. Nový Zlín o nich informoval 8. října prostřednictvím článku Švédové nadchli Prahu. Zátopek se postavil na start dvou závodů, na 1 000 a 2 000 m. V prvním jmenovaném, na 1 000 metrů, skončil třetí s časem 2:34,6 min. za Švédem Anderssonem a Vomáčkou ze Slavie. V druhém závodě, na 2 000 metrů, doběhl druhý v čase 5:38,6 min., kdy jediným jeho přemožitelem se stal opět Švéd Andersson.

Poslední zmínka o Emilu Zátopkovi ve zlínském tisku roku 1945 vyšla 30.–31. prosince v Naší pravdě. F. Žemla se v článku Máme ještě evropskou úroveň ve sportu? zamýšlí nad kvalitou našich sportovců. „A nyní si vezmeme na přetřes královničku sportu – lehkou atletiku. Měli jsme v ní vždy pouze jedince a budeme rádi, budeme-li je mít i nadále. V některých disciplínách průměr stoupl, v jiných opět zoufale klesl, zatím co jinde jde atletika kupředu. Máme několik výborných atletů, kteří opravňují největší naděje. Jsou to především: Zátopek, Bém, Láznicka a Hořic, Fikejz, Vomáčka, Rubíček atd., kteří jistě docílí výkonů slušné evropské úrovně.“¹⁴

František Žemla sice Zátopkovi prorokoval kvality, které mu umožní soupeřit s ostatními evropskými vytrvalci, Emil Zátopek však jeho prognózy brzy překonal. Stal se nejen evropským mistrem, ale také světovým rekordmanem a několikanásobným světovým vítězem. Jeho sedmnáctiletá aktivní lehkotletická kariéra prošla dlouhým vývojem, začínal jako běžec středních tratí, kde již prokazoval talent, postupně se však propracoval až

¹⁴ ŽEMLA, F. Máme ještě evropskou úroveň ve sportu? Naše pravda. 1945, (57), s. 7.

k běhům na tratě dlouhé. Tam už se ukázalo jeho nadání jako mimořádné... A vše to začalo jedním závodem – Jarním během Zlínem.

ČASY BĚHŮ A UMÍSTĚNÍ (DLE DOHLEDANÝCH ÚDAJŮ V TISKU)

100 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí
	5. 7. 1943	Náš kraj	12,00 vt.	3. (za Suchomelem a Hrozkem, oba Vyškov)
400 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí
	6. 9. 1943	Náš kraj	56,2 vt.	2. (za Šalém)
800 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí
	7. 6. 1943	Náš kraj	2:01,2	2. (za Šalém)
	5. 7. 1943	Náš kraj	2:00,6	1.
	2. 8. 1943	Náš kraj	2:01,8	4. (za Šalém, Kaslem [Praha] a Alexou [Brno])
	30. 8. 1943	Náš kraj	2:01,7	3. (za Šalém a Křenkem [Olomouc])
	6. 9. 1943	Náš kraj	2:04,3	2. (za Šalém)
1 000 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí
	11. 10. 1943	Náš kraj	2:35,8	2. (za Šalém)
	8. 10. 1945	Nový Zlín	2:34,6	3. (za Anderssonem a Vomáčkou [Slavie])
Běh Zlínem (asi 1400 m)	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí
	24. 4. 1941	Pondělní Zlín	4:24,5	2. (za Krupičkou)
	18. 5. 1942	Náš kraj	4:08,9	1.

1 500 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	Pořadí
	9. 6. 1941	Pondělní Zlín	4:22,6	2. (za Slavíkem, Slavia Brno)
	24. 7. 1942	Zlín	4:14,2	2. (za Haluzou)
	2. 8. 1943	Náš kraj	4:04,6	3. (za Haluzou a Fučíkovským [Praha])
	9. 8. 1943	Náš kraj	4:10	2. (za Fučíkovským [Praha])
	4. 10. 1943	Náš kraj	4:01	1.
	30. 5. 1944	Náš kraj	4:04,2	1.
	12. 6. 1944	Náš kraj	4:08,5	1.
	26. 6. 1944	Náš kraj	4:12,1	2. (za Šalém)
	17. 7. 1944	Náš kraj	4:02,8	2. (za Čevonou [Choceň])
	7. 8. 1944	Náš kraj	3:59,5	2. (za Čevonou [Choceň])
	16. 10. 1944	Náš kraj	4:06,5	1.
	22. 8. 1945	Naše pravda	4:05,8	2. (za Dolenským [Stráž bezpečnosti])
2 000 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	Pořadí
	2. 10. 1944	Náš kraj	5:33,4 (R)	1.
	8. 10. 1945	Nový Zlín	5:38,6	2. (za Anderssonem)
3 000 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	Pořadí
	20. 7. 1942	Náš kraj	9:12,2	2. (za Haluzou)
	25. 10. 1943	Náš kraj	8:57,1	1.
	18. 9. 1944	Náš kraj	8:34,8 (R)	1.
3 600 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	Pořadí
	16. 11. 1942	Náš kraj	11:01,8	2. (za Haluzou)
	8. 11. 1943	Náš kraj	10:58,4	3. (za Čevonou [Choceň] a Šalém)
4 000 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí
	11. 4. 1945	Svět	12:25	1.

5 000 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí	
	18. 10. 1943	Náš kraj	15:26,6	1.	
	26. 6. 1944	Náš kraj	15:38,7	2. (za Haluzou)	
	25. 9. 1944	Náš kraj	14:54,8 (R)	1.	
	20. 8. 1945	Nový Zlín	14:50,8 (R)	1.	
5 800 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí	
	27. 4. 1943	Náš kraj	18:12,2	2. (za Šalém)	
	1. 11. 1943	Náš kraj	20:29,2	1.	
	24. 4. 1944	Náš kraj	17:38	1.	
6 800 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí	
	5. 4. 1943	Náš kraj	23:16,8	3. (za Šalém a Kubátem)	
štafeta 4 x 1 500 m	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí	složení štafety
	24. 8. 1942	Náš kraj	17:01,6	1.	Z, Kubát, Haluza, Šalé
	24. 9. 1943	Zlín	16:59,4 (R)	1.	Zelenka, Kubát, Z, Šalé
Zlínská štafeta	datum (vydání novin)	noviny	čas	pořadí	složení štafety
III.	10. 5. 1943	Náš kraj	11:04,4	1.	Kubát, Z, Haluza, Šalé
IV.	15. 5. 1944	Náš kraj	11:10,2	1.	Roudný, Aigl, Kubát, Z

POUŽITÁ LITERATURA:

Monografie

1) ZÁTOPKOVÁ, Dana a Emil ZÁTOPEK. Dana a Emil Zátokovi vypravují. 1. Praha: Naše vojsko, 1960, 256 s.

Články (řazeno dle data)

- 1000 hochů poběží „Jarní běh Zlínem“. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1941, (17), s. 7.
- 600 závodníků v ulicích Zlína. Pondělní Zlín. 1941, (17), s. 7.
- Rozdělení cen účastníků Jarního běhu Zlínem. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1941, (18), s. 5.
- Atletí Průmyslové školy Zlín v Brně: v soutěži 21 družstev byli sedmí. Pondělní Zlín. 1941, (23), s. 8.
- Rekordní účast 53 družstev. Náš kraj. 1942, (18), s. 6.
- BĚH ZLÍNEM JIŽ TUTO NEDĚLI: účastní se ho přes 800 závodníků. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1942, (20), s. 5.
- 800 STARTUJÍCÍCH NA BĚHU ZLÍNEM. Náš kraj. 1942, (20), s. 6.
- Domácí závody atletů SK Baťa. Náš kraj. 1942, (29), s. 6.
- Atletické závody v Bafově: opět krásný výkon Zátoka. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1942, (30), s. 6.
- Velký úspěch Národních štafet. Náš kraj. 1942, (33), s. 6.
- SLAVIA OPĚT MISTREM, SK BAŤA PÁTÝ. Náš kraj. 1942, (35), s. 6.
- Dva úspěchy atletického odboru SK Baťa: atleti SK Baťa okrajovými přeborníky. Náš kraj. 1942, (37), s. 6.
- HALUZA VYHRÁL BĚH KRÁLOVSKOU OBOROU: překonal rekord z roku 1935. Náš kraj. 1942, (45), s. 6.
- Dr. JAN HALUZA: nejmúspěšnější běžec Čech a Moravy. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1942, (46), s. 6.
- Dr. Haluza vyhrál Stromovku. Náš kraj. 1943, (13), s. 6.
- Šalé mistrem přerovské župy v přespolním běhu. Náš kraj. 1943, (14), s. 6.
- Šalé vyhrál po čtvrté napříč Pardubicemi v novém rekordů. Náš kraj. 1943, (15), s. 6.
- Šalé vítězem běhu „Napříč Vítkovicemi“. Náš kraj. 1943, (17), s. 6.
- III. ZLÍNSKÁ ŠTAFETA: Vítězi po třetí SK Baťa – Krásná účast 49 štafet BŠP. Náš kraj. 1943, (19), s. 6.
- SK Baťa – SK Mor. Slavia 66:82. Náš kraj. 1943, (23), s. 4.
- SK Baťa – HSK Vyskov 76:65. Náš kraj. 1943, (27), s. 3.
- Praha – Brno – Zlín: K prvnímu utkání v lehké atletice 1. srpna 1943 ve Zlíně. Svět. 1943, (30), s. 13.
- Praha – Brno – Zlín. Náš kraj. 1943, (30), s. 6.
- III. choceňské hry. Náš kraj. 1943, (31), s. 6.
- Šalé poražen v Přerově. Náš kraj. 1943, (32), s. 6.
- SK Baťa – LTC Olomouc 99:50. Náš kraj. 1943, (34), s. 6.
- Propagace atletiky ve Franštátě. Náš kraj. 1943, (35), s. 6.
- Nový rekord Šalého. Náš kraj. 1943, (36), s. 6.
- III. velké národní štafety ve znamení rekordů. Náš kraj. 1943, (37), s. 6.
- K III. velkým národním štafetám ve Zlíně. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1943, (37), s. 3.
- Čechy – Morava 248:235 bodům. Náš kraj. 1943, (39), s. 6.
- Balšán utvořil světový rekord. Náš kraj. 1943, (40), s. 6.
- Atletí se loučili se škvárovou dráhou. Náš kraj. 1943, (41), s. 6.
- Zátopek nejlepší na 3000 m. Náš kraj. 1943, (42), s. 6.
- Zátopek vítězem v Uh. Hradišti. Náš kraj. 1943, (43), s. 6.
- XXIII. běh Stromovkou. Náš kraj. 1943, (44), s. 6.
- Čestná listina baťovských sportovců 1943. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1943, (51), s. 3.
- Zátopek vyhrál XXI. Vítkovice. Náš kraj. 1944, (17), s. 6.
- IV. Zlínská štafeta. Náš kraj. 1944, (20), s. 6.
- NSK Mladá Boleslav – SK Baťa 80:66 bodům. Náš kraj. 1944, (22), s. 6.
- SK Baťa – LTC Olomouc 93:55. Náš kraj. 1944, (24), s. 6.
- SK Baťa – Mor. Slavia 69:78. Náš kraj. 1944, (26), s. 6.
- EMIL ZÁTOPEK. Zlín: časopis spolupracovníků Baťa. 1944, (26), s. 3.
- Slavia opět mistrem na dráze. Náš kraj. 1944, (29), s. 4.
- V Přerově zvítězil opět Čevona. Náš kraj. 1944, (32), s. 4.
- Naděje zlínské atletiky. Náš kraj. 1944, (32), s. 4.

- 48) Zátokův první rekord. *Náš kraj*. 1944, (38), s. 4.
 49) Náš držitel rekordů. *Náš kraj*. 1944, (39), s. 4.
 50) Nový Zátokův rekord. *Náš kraj*. 1944, (40), s. 4.
 51) Rekordní výkony na Strahově. *Náš kraj*. 1944, (41), s. 4.
 52) Podzimní závody SK Baťa. *Náš kraj*. 1944, (42), s. 4.
 53) Zátopek vítězí v Hradci Králové. *Náš kraj*. 1944, (43), s. 4.
 54) Nejlepší zlíňští atleti. *Náš kraj*. 1944, (48), s. 4.
 55) Jak se to stává. *Náš kraj*. 1945, (3), s. 4.
 56) Hrdá bilance atletů SK Baťa. *Náš kraj*. 1945, (8), s. 4.
 57) Atleti SK Baťa zahájili. *Náš kraj*. 1945, (15), s. 2.
 58) SPORT. Svět. 1945, (15), s. 6.
 59) Jak běžel Zátopek rekordních 5 km. *Nový Zlín*. 1945, (4), s. 3.
 60) Lehkoatletická mistrovství ČSR. *Naše pravda*. 1945, (6), s. 3.
 61) K lehkootletickému mistrovství ČSR 1945. *Naše pravda*. 1945, (7), s. 3.
 62) Velká cena Přerova 1945. *Naše pravda*. 1945, (15), s. 4.
 63) Švédové nadchli Prahu. *Nový Zlín*. 1945, (18), s. 3.
 64) ŽEMLA, F. Máme ještě evropskou úroveň ve sportu? *Naše pravda*. 1945, (57), s. 7.

Ján Popluhár, bývalý československý reprezentant a najlepší slovenský futbalista 20. storočia, vždy bral futbal veľmi vážne a cítil zodpovednosť za svoje výkony, ktoré boli preňho spoločenskou povinnosťou a táto mala prednosť aj pred vlastnými záujmami. Ku sklonku života ho veľmi mrzelo, že sa z hry stratila oddanosť futbalu a dnešní hráči nemajú takého tímového a priateľského ducha, ako to bolo kedysi.

Ján Popluhár sa narodil 12. septembra 1935 v dnešnom Bernolákove (predtým Čeklís). K futbalovej lopte sa prvýkrát dostal, keď mal 5 rokov a učarovala mu na celý život. Mal 11 rokov, keď sa stal členom žiackeho družstva AC Čeklís. Často spomínal na zápas, keď hral ako žiak proti Slovanu na jeho veľkom trávniku v roku 1947, vtedy ho ani nenapadlo, že by niekedy mohol hrať práve za Slovan. V Čeklísi bol futbal športom číslo jeden s bohatou tradíciou a na zápasy chodievalo aj osemsto divákov, čo bolo za druhej svetovej vojny a AC Čeklís a neskôr Dynamo Bernolákovo hral v najvyššej slovenskej lige. Popluhár už vo svojich šestnástich rokoch hral za družstvo dospelých. Vyše roka hrával v priebehu štyroch hodín v dvoch zápasoch, prvý za dorast a druhý za dospelých. V roku 1954 hral Popluhár na silne obsadenom turnaji v Ivanke pri Dunaji, kde hrala aj rezerva Slovana, ktorú však Čeklísania porazili. Na turnaji boli aj funkcionári Slovana, ktorí si všimli 19-ročného šikovného futbalistu a pozvali ho, aby prišiel na tréning. Jeho cesta na Tehelné pole však bola podstatne zložitejšia. Keď išiel prvý raz na tréning, nenašiel chod do kabíny a vrátil sa domov. Dostal aj ďalšiu pozvánku, ale prepadol panike, keď videl, koľko adeptov prišlo na tréning a ušiel domov. Na tretí raz už nesmelého mladíka priviezli autom a konečne sa predviedol na tréningu. Trénera však ani vtedy veľmi nenadchol a dostal sa do druholigového béčka, ale nič nenasvedčovalo tomu, že sa z neho stane jeden z najlepších stopérov Európy. Prelomom bol rok 1955, keď narukoval do Brna a začal obliekať dres RH Brno. Ani to si síce veľmi nepolepšil, lebo Kométa vtedy hrala len druhú ligu, ale práve v uvedenom roku

FUTBALISTA, KTORÝ NEDOSTÁVAL KARTY – JÁN POPLUHÁR

PhDr. Anna
Kucianová, PhD. /
Slovenská národná
knihnica

postúpila medzi elitu. Ale ani tam to nemal od začiatku vôbec ľahké. Keď nastúpil v brnenskom drese na Tehelnom poli, musel si vypočuť od fanúšikov belasých množstvo urážok, dokonca po jednom súboji skončil s dvanástimi stehmi na hlave. Po tomto zákroku a zápase mal chuť skončiť s futbalom, ale nedal sa a vydržal. Práve na vojne v Rudé hviezdě dostal prvýkrát šancu hrať v najvyššej súťaži a naplno predviedol svoje schopnosti. Zaujal natoľko, že už po prvej ligovej sezóne v roku 1957 sa presunul na obľúbené miesto stopéra, pravidelne hral prvú ligu, získal stabilné miesto v juniorskej reprezentácii a všetko vyvrcholilo jeho nomináciou na majstrovstvá sveta v júni roka 1958, keď sa uskutočnil jeho debut v národnom družstve na majstrovstvách sveta vo Švédsku, kde odohral tri zo štyroch stretnutí československého družstva a to bol skvelý začiatok kariéry vynikajúceho futbalistu, ktorému nikto nehovoril inak ako „Bimbo“. Tréner Šťastný bol známy tým, že dával hráčom prezývky. Dost dlho mu trvalo, kým našiel prezývku aj pre Popluhára. V zápase hrali v Topoľčanoch a vyštartoval proti nemu Gálik, šikovný technický hráč domáceho mužstva. Urobil pohyb, Popluhár však do toho pohybu nešiel, počkal ho, on vletel do neho a následne odletel. Padol na trávnik, až to zadunelo. Po návrate do kabíny mu tréner Šťastný povedal, že konečne má pre neho prezývku, nebude už Jano, ale Bimbo, lebo každý musí od neho odpadávať. Slovan bol v čase Popluhárovho príchodu čerstvým majstrom ČSR a mohol sa pochváliť vynikajúcim kádrom, ktorí boli aj Popluhárovými vzormi – Tegelhoff, Pažický, Vičan, Jankovič, Arpáš, Pavol Molnár, Schrojf a ďalší futbalisti. V Slovane strávil dvanásť sezón (1955, 1958-1969), z toho v rokoch 1962, 1963 s 1968 zvíťazili v Československom pohári. V belasom slovanistickom drese odohral 162 zápasov. Belasý klub prirástol Popluhárovi k srdcu, hoci s ním nikdy nezískal titul, v rokoch 1960, 1962, 1964, 1967, 1968 a 1969 skončil Slovan druhý zväčša za rivalmi z Prahy a Spartakom Trnava. Popluhár patril v počiatočných kolách do klubu Slovana Bratislava, keď v rokoch 1968 a 1969 získal nakoniec prestížny Pohár víťaza pohárov, ale už bez Popluhára,

lebo v tom čase prešiel do Francúzska. Popluhára považovali za silného súpera, dobre hlavičkoval a zákroky mal neobyčajne isté a čisté.

Najväčších úspechov sa Popluhár dočkal v reprezentačnom drese. Najprv hral v roku 1958 na svetovom šampionáte vo Švédsku, kde sa však hráčom Československa nepodarilo postúpiť zo skupiny. Úspech sa dostavil o dva roky neskôr, keď výber Československa s Popluhárom v obrane vybojoval na majstrovstvách Európy vo Francúzsku bronzové medaily a potom prišiel rok 1962 a majstrovstvá sveta v Chile a nečakané striebro pre Československo. Porazili Španielsko, Maďarsko, Juhosláviu a vo finále, žiaľ, podľahli Brazílii 1:3. V bránke Československa bol Viliam Schrojf, Popluhárov najlepší kamarát. Novinári hodnotili tento zápas ako najkrajšie finále a desatisíce fanúšikov aplaudovali československým futbalistom za ich výkon. Ján Popluhár odohral za juniorskú reprezentáciu Československa osemnásť zápasov a za seniorskú reprezentáciu šesťdesiat tri zápasov. V reprezentácii vydržal dlhých jedenásť rokov, v nich chýbal len trikrát a to vždy kvôli zraneniam. Sedemnásťkrát nastúpil s kapitánskou páskou.

Obrovskej pocty sa dožil Ján Popluhár 23. októbra 1963, keď traja strieborní futbalisti z Československa a on medzi nimi, odohrali v Londýne prestížny zápas medzi Anglickom a Zvyškom sveta pri príležitosti 100. výročia založenia Anglického futbalového zväzu. Zápas sa hral na štadióne vo Wembley a sledovalo ho asi 100 000 divákov a Ján Popluhár bol jediným Slovákom na ihrisku. Spolu s ním hrali za Zvyšok sveta aj Maďar Puskás, Jašin zo Sovietskeho zväzu a Eusébio z Portugalska. V roku 1964 hral Ján Popluhár za Výber Európy proti Výberu Škandinávie. V roku 1965 ho pozval legendárny Sir Stanley Matthews na svoj benefičný zápas do Wembley, hral tu za výber Hviezd sveta pri rozlúčke tohto legendárneho anglického futbalistu s futbalovou kariérou spolu s ďalšími futbalovými hviezdami – Levom

Jašinom, Josefom Masopustom, Raymondom Kopom, Alfredom Di Stefanom, Ferencom Puskasom, Franciscom Gentom a ďalšími.

V roku 1965 zvolili odborníci a čitatelia časopisu Stadión slovenského stopéra s veľkým srdcom za futbalistu roka, potom ešte dvakrát skončil tretí.

Za celú svoju športovú kariéru bol srdcom a dušou oddaný futbalu, bol inteligentným hráčom s vynikajúcou technikou, ktorý sa stal miláčikom futbalových tribún a za celých jeho devätnásť rokov vrcholnej futbalovej činnosti ho rozhodcovia ani raz nevyhlásili a asi iba raz videl žltú kartu, pretože vždy hral voči súperovi ohľaduplne. V okolí vlastnej šestnástky sa vždy snažil hrať čisto, lebo ak by fauloval, hrozila by nebezpečná štandardná situácia. Na druhej strane, ak by nezasiahol dostatočne razantne, mohol by ho súper obísť a akcia by smrdela gólom. Výhodou Popluhára bolo, že vedel predvídať pohyb útočiaceho hráča a od začiatku kariéry hral stopéra, post, na ktorom sa cítil ako ryba vo vode. On, ako stopér bol šéfom obrane, takže museli hrať to, čo on potreboval.

V rokoch 1969 - 1970 legionárčil vo francúzskom Olympique Lyon. V roku 1970 prestúpil z Olympique Lyon do Brna, kde hral ešte za Zbrojovku Brno v rokoch 1970 - 1972 a pomohol jej na záver svojej kariéry ako kapitán dostať sa do najvyššej súťaže. Ako kapitán viedol brnenské družstvo ešte sezónu a prispel k záchrane nováčika. Celkovo odohral v najvyššej súťaži 306 zápasov a dal 23 gólov (z toho bolo v Brne 49 zápasov, kde dal 2 góly a 2 sezóny hral v druhej lige). Na úplný záver kariéry hral v rokoch 1972 - 1979 až do svojich 44 rokov za Slovan Olympia Viedeň. Tam viacerí čakali, ako budú s ním cvičiť o 20 rokov mladší súper, ale nikdy sa tak nestalo, pretože Popluhár miloval futbal a vždy k nemu pristupoval s absolútnou zodpovednosťou. V rakúskom klube pokračoval na záver aj ako tréner.

Na populárneho Bimba spomína mnoho jeho bývalých spoluhráčov i zahraničných futbalových legiend. Internacionál Jiří Tichý ho považoval za bojovníka, poctivca, ktorý nič neoklamal. Mal rád aj zábavu a žarty. Keď mu brankár Schroj vyčítal, prečo nechal útočníka vystreliť, tak mu Bimbo zahlásil, že jeho chcel nechať vyniknúť. Spomína si na neho aj český futbalista 20. storočia Josef Masopust, že sa nedal obísť, bol ako stĺp a veľmi pohyblivý a predvídavy stĺp a keď postupoval proti nemu, tak radšej zvolil prihrávku. Ján Popluhár je tiež aktérom príbehu, ktorý sa stal legendou. Išlo o zápas Brazília - Československo na MS 1962 a zranenie Pelého. V tom čase sa nestriedalo, hráč buď dohrával alebo nie, takže zranený Pelé postával pri ľavej postrannej čiare. Videl troch hráčov, ktorí boli telom a dušou ozajstnými športovcami - Masopust, Popluhár a Lála a všetci si uvedomovali, že každý tvrdší zákrok ho môže ohroziť až tak, že si už nikdy nezahrá. Samozrejme, že mu nedovolili si vypracovať si gólovú príležitosť, bránili záujmy svojho tímu, ale zároveň dbali, aby sa mu nič nestalo. Na svete je len málo hráčov, ktorí by neľahostajne z takejto situácie, keď súperova jednotka hrá so zranením. Masopust, Popluhár a Lála túto výhodu nezneužili. Československo bojovalo o víťazstvo, ale napriek tomu dokázali títo hráči myslieť aj na zdravie súpera. Takto spomína Pelé na správanie našich hráčov vo svojej autobiografii. Ján Popluhár neskôr spomenul, že to robili z úcty k takému vynikajúcemu hráčovi. Z vďaky za tento čin navrhol Pelé v roku 1967 Jána Popluhára na Svetovú cenu fair play a rodák z Bernolákova ju skutočne získal. V roku 1995 bol Pelé na Slovensku v Košiciach v hoteli Slovan a zbadal tam Jána Popluhára, tak pribehol za ním a vyobjímal ho.

Stopér Ján Popluhár patril k dlhoročným oporám Slovana Bratislava a československej futbalovej reprezentácie. V roku 1995 bola Jánovi Popluhárovi udelená Cena predsedu SOV za celoživotné vystupovanie v duchu fair play. Od roku 2010 už cena nesie Popluhárovo meno. Hráč, ktorý bol zvolený v roku

2000 za najlepšieho slovenského futbalistu 20. storočia, bol známy skvelým čítaním hry, bezkonkurenčnými hlavičkami a predovšetkým zmyslom pre fair play. V roku 2002 prezident Slovenskej republiky udelil Jánovi Popluhárovi Rád Ľudovíta Štúra I. triedy. Dňa 22. marca 2011 na XXXV. riadnom kongrese Európskej futbalovej federácie (UEFA) v Paríži, priznali delegáti UEFA Jánovi Popluhárovi Smaragdový rád za zásluhy pri rozvoji futbalu. Ocenenie Futbalista roka na Slovensku už nesie názov Cena Jána Popluhára. Založil nadáciu pomáhajúcu bývalým reprezentantom a prostredníctvom Talentária Jána Popluhára sa angažoval aj v rozvoji futbalových nádejí. Živil sa aj ako vedúci odboru zásobovania a obchodu.

Samotný Ján Popluhár bol ešte pár rokov dozadu kustódom pri reprezentačnom družstve. Pohľad na to, ako legenda slovenského futbalu s navretými žilami na krku vláči ťažké batohy s výstrojom, bol veľmi smutný. Niečo také by Angličania a Francúzi svojim hviezdám určite nedovolili. Bimbo sa však nestožoval, bol príliš skromný a hrdý.

Predseda predstavenstva Zbrojovky Brno Karel Jarušek, ktorý s ním v Brne zažil síce len jednu sezónu na konci jeho činnosti v Zbrojovke, vyzdvihol jeho kamarátske a príjemné chovanie, čo vždy pomáhalo mladým spoluhráčom a aj jemu, hoci mu dlhšie trvalo, než si zvykol, že mu má tykať. Prišiel aj v zastúpení Zbrojovky Brno na pohreb Jána Popluhára, ktorý zomrel 7. marca 2011 v rodnom Bernolákove, aj napriek chorobe a vzdal hold tomuto veľikánovi československého futbalu aj s ďalšími bývalými a súčasnými hviezdami nášho futbalu. Duša Jána Popluhára, už žiaľ, doplnila duše iných slávnych kolegov na futbalovom nebi.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ČEJKA, Michal, 2011. Tykej mi, prekvapil Popluhár Jarůška. In: Brněnský deník [online]. [cit. 2015-07-06]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/fotbal_region/tykej-mi-prekvapil-popluhar-jaruska20110309.html?kid=9359&sid=252
- Ján Popluhár. 2011. In: ŠK Slovan [online]. [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: <http://www.skslovan.com/index.php?context=201&p=225>
- KUBIŠ, Juraj, 2009. Popluhár bol futbalistom, ktorý karty nedostával. In: Šport [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: <http://sport.aktuality.sk/c/81556/popluhar-bol-futbalistom-ktory-karty-nedostaval/>
- Legendárny obranca Ján Popluhár: Najlepší slovenský futbalista 20. storočia. 2011. In: Nový čas [online]. [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: <http://www.cas.sk/clanok/292517/legendarny-obranca-jan-popluhar-najlepsi-slovensky-futbalista-20-storocia.html>
- (sm), 2012. Ján Popluhár: Fair – play nadovšetko. In: APFS. Asociácia profesionálnych futbalistov Slovenska [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: <http://www.apfs.sk/?page=efpa-slovakia&cl=198&filter=EFPA-Slovakia&cast=1>
- Ve veku 75 let zemřela legenda Ján Popluhár, 2011. In: Blesk [online]. [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: <http://isport.blesk.cz/clanek/fotbal/102426/ve-veku-75-let-zemrela-legenda-jan-popluhar.html>
- ZABLOUDIL, Antonín, 2013. Legendární „Bimbo“ Popluhár začínal i končil ligu v Brně. In: Brněnský deník [online]. [cit. 2015-06-07]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/fotbal_region/legendarni-bimbo-popluhar-zacinal-i-koncil-ligu-v-brne-20130405.html
- Zemřel slovenský futbalista století Popluhár. Hrával i za Brno, 2011. In: Brněnský deník [online]. [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/fotbal_region/zemrel-slovensky-futbalista-stoleti-popluhar-hr.html?kid=9369&sid=252
- Zomrel slovenský futbalista 20. storočia. 2011. In: SME [online]. [cit. 2015-07-06]. Dostupné z: <http://sport.sme.sk/c/5795722/zomrel-slovensky-futbalista-20-storocia-jan-popluhar.html>

**HUMANISTA
PŘEMYSL
PITTER
A PROJEKT
DIGITALIZACE
ARCHIVU
P. PITTRA
A O. FIERZOVÉ
V NPMK**

PhDr. Marcela
Petrovičová /
Národní
pedagogické
muzeum a knihovna
J. A. Komenského

Cílem následujících řádků je přiblížit a připomenout život a dílo osobnosti, na kterou bychom neměli nikdy zapomenout, ačkoli minulá doba a její režim se o to velice snažily. Formovala ji řada významných myslitelů, historických i současných, mnohé myšlenkové proudy a směry, ale především sama doba neklidného dvacátého století s jeho válkami, utrpením, politickými zvraty, ale i přísliby a nadějemi. Touto osobností je humanista, filantrop, pedagog, křesťanský myslitel a charizmatický člověk Přemysl Pitter.

V letošním roce od jeho narození uplynulo 120 let. Narodil se v roce 1895 na pražském Smíchově v rodině majitele tiskařských závodů, které po otcově smrti převzal a krátce – a podle vlastního hodnocení – dosti neúspěšně vedl. Jeho síla spočívala jinde a našel ji až po útrapách prožitých na frontách první světové války. Pitter odmítl střílet na protivníka a byl odsouzen k trestu smrti, kterému však unikl. Pod vlivem tohoto a dalších válečných zážitků se stal hluboce věřícím křesťanem a neústupným pacifistou. Přežití válečných strastí si vyložil jako dar, který nesmí promarnit.

„Můj život nepatří mně,“ to bylo Pittrovo heslo. Proto se po celý svůj život věnoval službě potřebným, ať to byly opuštěné, osiřelé či nemocné děti, rodiny roztržené v důsledku válečných i poválečných událostí, či uprchlíci, bez nároku na osobní život (nikdy se neoženil, nezaložil rodinu). Přesto v jeho životě sehrála jedna žena rozhodující úlohu: původem Švýcarka Olga Fierzová, dlouholetá, takřka celoživotní nejbližší spolupracovnice a pomocnice sdílející jeho humanistické a pacifistické přesvědčení. Seznámil se s ní na konferenci IFOR v roce 1926. Olga Fierzová provázela Přemysla Pittra celým životem a i po jeho smrti se dalších 14 let věnovala udržování a šíření jeho odkazu.

Aby prohloubil své znalosti křesťanského učení, Pitter se dva semestry věnoval studiu na Husově bohoslovecké fakultě. Poté

působil jako laický kazatel a začal budovat neformální křesťanské společenství Nový Jeruzalém. Jeho myšlení ovlivnily i významné osobnosti z historie i současnosti (kazatel Jan Milíč z Kroměříže, spisovatel Lev Nikolajevič Tolstoj, indický duchovní vůdce Mahátma Gándhí, německý lékař a filozof Albert Schweitzer), sledoval názory Ferdinanda Peroutky nebo Tomáše G. Masaryka, s nimiž neváhal i polemizovat. Považoval-li to za důležité, neváhal postavit se oficiální politice nebo veřejnému mínění (mezi válkami působil Pitter jako neústupný propagátor pacifismu a kritik přístupu československého státu k německé menšině v pohraničí, koncem třicátých let jako odpůrce antisemitismu, po válce ostře kritizoval odsun sudetských Němců, jeho průběh a kruté praktiky).

Pitter však nechtěl zůstat jen u slov. Jeho cílem byla přímá pomoc těm, kdo ji potřebují. Nejdříve – dle tehdejší terminologie – opuštěným a mravně ohroženým dětem, pro které začal spolu se svými spolupracovníky budovat na pražském Žižkově domov nazvaný Milíčův dům. Musel se potýkat s řadou problémů a překážek, příprava projektu a získávání spolupracovníků, podpory a prostředků trvaly od roku 1922 do roku 1933, kdy byla realizována vlastní stavba. Po otevření zde našlo útočiště 60 dětí, jejich počet postupně narůstal a ustálil se na počtu 110 dětí. Děti sem byly umísťovány bez ohledu na národnost či náboženské vyznání, jediným kritériem pro přijetí byly špatné sociální poměry rodiny. Ve výchově dětí byly uplatňovány moderní reformní pedagogické principy a metody inspirované např. pedagogikou Marie Montessori, ostrovní systém sociální péče odjeli Přemysl Pitter a Olga Fierzová prostudovat přímo do Velké Británie. K Milíčovu domu později přibyla i venkovská ozdravovna v Mýtě u Rokycan, kam Pitter umísťoval děti, které by se v Praze mohly dostat do potíží: nejdříve to byly děti uprchlíků ze Sudet, později děti židovského původu.

Přes Pittrovo velké úsilí se v době německé okupace provoz Milíčova domu utlumoval, spolupracovníci i děti židovského původu mizeli v koncentračních táborech a Přemysl Pitter měl zákaz publikovat i veřejně vystupovat. Soustředil se tedy na psaní knih a plánování budoucnosti (uvažoval o rozšíření počtu dětských domovů a poválečné pomoci židovským dětem z Milíčova domu, neboť doufal, že se s nimi po válce shledá). Jeho poválečná činnost však nakonec nabyla mnohem širšího rozsahu.

V tzv. „akci zámky“ se Přemysl Pitter zaměřil na pomoc dětem, na kterých se zdravotně a psychicky podepsaly útrapy válečných a poválečných let. Jednalo se především o židovské děti z koncentračních táborů, německé děti trpící v internačních táborech, ale i další děti z Čech, Moravy i Slovenska, které v důsledku válečných a poválečných poměrů přišly o rodiny či jinak strádaly. Prvotní idea poválečné pomoci dětem vznikla během schůzky Přemysla Pitttra se spolupracovníky a přáteli na chatě v Samechově v létě 1944. Bezprostředním popudem pro zřízení dětských ozdravoven v zámcích v okolí Prahy pak byla zoufalá situace v koncentračním táboře Terezín v prvních dnech po osvobození v květnu 1945, který sužovala epidemie tyfu.

Protože kapacita Milíčova domu a ozdravovny v Mýtě nebyla pro tento účel dostatečná, Pitter zajistil vhodné prostory v zámcích Kamenice, Ládví, Lojovice a Štířín nedaleko Prahy a sestavil tým obětavých spolupracovníků z řad svých přátel a z okruhu lidí docházejících na jeho kázání (vedle Olgy Fierzové to byl např. lékař Emil Vogel). Zorganizoval rozsáhlou akci, během níž se z následků pobytu v koncentračních a internačních táborech zotavovalo v zámeckých ozdravovnách několik stovek dětí spolu s dětmi navrácenými do Československa po zavlčení do Německa či Rakouska a dětmi, které během války ztratily rodinu. Zpočátku byla akce zámky financována z dědictví po prof. Miloši Seifertovi, zakladateli československé Ligy lesní moudrosti, a z darů, pracovníci zde působili většinou bez nároku na odměnu. Provoz

zámků a nákup potravin si však vyžadoval hodně finančních prostředků, proto Přemysl Pitter požádal Zemský národní výbor o převzetí ozdravoven a finanční zabezpečení jejich provozu. Výbor souhlasil a Pitttra jmenoval správcem ozdravoven.

Starost o děti se v nich neomezovala jen na pomoc zdravotní a sociální a na zajištění jejich základních potřeb. Dětem bez ohledu na národnost byla poskytována láskyplná péče a soustavným výchovným působením a vlídným zacházením byly zbavovány psychických traumat i národnostních, rasových a náboženských předsudků. Byli také hledáni jejich rodiče, sourozenci, příbuzní nebo vhodné pěstounské rodiny, aby se děti mohly po zotavení vrátit či dostat do dobré rodinné péče. I po odchodu dětí z ozdravoven udržovali Přemysl Pitter s Olgou Fierzovou s dětmi kontakt a zajímali se o to, jak se jim daří, o čemž svědčí uchovaná korespondence. V letech 1945–1947 prošlo ozdravovkami více než 810 dětí.

Pitter ve svém úsilí narážel na řadu překážek, osočování a nepochopení např. ze strany místních obyvatel, tisku či úřadů, na druhou stranu spolupracoval intenzivně s mnoha jinými úřady a organizacemi, které se zaměřovaly na sociální záležitosti a zdravotní pomoc, např. s českým i německým červeným křížem při pátrání po ztracených dětech nebo při hledání rodin „zámeckých dětí“, i řadou jednotlivců u nás i v zahraničí, kteří byli ochotni pomoci.

Po ukončení akce zámky se Přemysl Pitter chtěl intenzivněji věnovat výchovné práci v Milíčově domě, ale únorový převrat roku 1948 a následný politický vývoj mu kladly stále větší překážky v jeho činnosti. V roce 1951 byl zbaven funkce ředitele Milíčova domu, hrozilo mu vyslýchání státní bezpečností a zatčení. Všechny tyto okolnosti donutily Přemysla Pitttra k emigraci. K rozhodnutí odejít za hranice přispěl i fakt, že Olze Fierzové, která z rodinných důvodů odjela na začátku roku 1950 do

Švýcarska, zabránily československé orgány v návratu zpět. Přemysl Pitter odešel do zahraničí v roce 1951, nejdříve pobýval v Anglii, později v Německu, kde se věnoval několik let pastorační a sociální práci mezi uprchlíky v mezinárodním táboře Valka u Norimberka, a nakonec ve Švýcarsku.

Ani v exilu tedy nerezignoval na pomoc potřebným. Stále sledoval situaci v Československu, např. budování vesniček SOS, pomáhal další vlně československých emigrantů po roce 1968, spolupracoval s rádiem Svobodná Evropa a BBC, které vysílaly jeho promluvy. Podnikl cestu do Izraele, kde se setkal se „zámeckými dětmi“, poznal biblickou zemi a sešel se s některými zajímavými osobnostmi. Tato země také ocenila jeho zásluhy o záchranu židovských dětí: v roce 1964 byl oceněn titulem „Spravedlivý mezi národy“. Stejného ocenění se o několik let později dočkala i jeho celoživotní spolupracovnice Olga Fierzová. Ta se po roce 1976, v němž Přemysl Pitter zemřel, starala o uchování a šíření jeho odkazu po dobu dalších 14 let, až do své smrti, mimo jiné uspořádala archiv dokládající Pittrovu bohatou a plodnou celoživotní činnost.

Švýcarský archiv s 243 kartony obsahujícími velké množství dokumentů nejrůznější povahy, obohacený o písemnosti darované přáteli Přemysla Pittra a Olgy Fierzové žijícími v Československu, je nyní uložen v NPMK v Praze. Roku 2013 zde byl odstartován projekt, jehož cílem je zpřístupnit tento archiv široké veřejnosti. Resortní projekt MŠMT ČR s názvem „Implementace nejnovějších technologií do procesu digitalizace a zpřístupnění Archivu P. Pittra a O. Fierzové v souladu se současnými evropskými trendy sdílení dat v prostředí internetu“ zvolil formu propojení digitalizace archivních materiálů s jejich zpracováním do databázové podoby.

V projektu jsme se snažili propojit své zkušenosti s budováním bibliografických databází s muzejnickým a archivnickým

přístupem tak, aby se badatelé a další zájemci mohli v digitálním archivu dobře orientovat. Záznamy archivních materiálů jsou ukládány do databáze v systému Verbis a jsou indexovány, což umožňuje vyhledávat mezi nimi dokumenty podle jmen osob, názvů institucí, chronologického hlediska, věcného obsahu i formy archivních materiálů. Za tímto účelem byl vedle rejstříků osob a institucí vypracován tezaurus obsahující hesla potřebná k popisu i vyhledávání dokumentů podle výše uvedených hledisek. Tezaurus má v současné době 7 tematických oddílů čili mikrotezaurů a přibližně 250 deskriptorů, jeho struktura a rozsah se ještě bude měnit podle potřeb vyplývajících z postupného zpracovávání jednotlivých částí archivu.

V současnosti jsou zpracovány téměř dva tisíce dokumentů z kartotéky dětí ze zámků, to je zatím jen malá část archivu, každý měsíc však přibývají další záznamy. Část dokumentů je možné prohlížet on-line, materiály obsahující údaje citlivé povahy jsou k dispozici na požádání v badatelně muzea. Databázi a digitální kopie volně přístupných dokumentů zájemci najdou na webových stránkách archivu <http://pitter.npmk.cz/node/70> spolu s řadou zajímavých informací o životě a díle Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, jejich spolupracovnících, ukázkami korespondence i s odkazy na vzdělávací pořady, výstavy či publikace.

Na stránkách naleznete také příběhy několika zachráněných židovských a německých dětí. Ráda bych v závěru uvedla příběh, který prozatím na stránkách archivu není a spolu s mnoha dalšími osudy čeká na svého badatele. Setkáváme se na tomto kolokviu se slovenskými kolegy, proto jsem vybrala možná trochu netypický příběh dítěte z východoslovenské obce, chlapce pocházejícího z velmi chudé rodiny, který byl do jedné ze zámeckých ozdravoven přijat spolu s dalšími zdravotně oslabenými slovenskými dětmi (jednalo se o skupinu 29 dětí) 16. ledna 1946.

Desetiletému chlapci Andrejovi musela být amputována noha poté, co nešťastnou náhodou šlápl na minu. Když přijel do štiřínské ozdravovny, neměl ani protézu. Přemysl Pitter ji nechal ve spolupráci s Jedličkovým ústavem zhotovit a chlapec se ve Štiříně zotavoval několik měsíců. Už se vracel do rodné vsi, bylo to v srpnu 1946, když Přemysla Pittra zastihl dopis jeho rodičů s prosbou o umístění syna v Praze. Protože rodina žila ve velmi nuzných podmínkách slovenského venkova, obávali se chlapcovi rodiče toho, že vzhledem k Andrejovu handicapu v tomto prostředí nenajde jejich syn žádnou uplatnění a možnost vyučení. Přestože chlapec už byl z ozdravovny propuštěn, Přemysl Pitter začal hledat řešení, které by pro něho bylo nejlepší. Od amerického lékaře – ortopeda dr. Jamese Thompsona – dostal kontakt na americkou rodinu, která měla upřímný zájem chlapci poskytnout nový domov, zabezpečení a vzdělání. Přes veškerou snahu všech zúčastněných se však nepodařilo získat pro chlapce povolení k dlouhodobému pobytu v USA.

Přemysl Pitter tedy našel jiné vyhovující řešení, zajistil chlapci přijetí do Jedličkova ústavu, který vedle základního zajištění a výchovné péče skýtal chlapci i možnost vyučení v některém z řemesel. Tolik jeden jediný příběh zachycený v dopisech, žádostech i úředních dokumentech dokládajících neúnavnou ochotu Přemysla Pittra, ale i mnoha jeho spolupracovníků a přátel u nás i v zahraničí, pomáhat lidem bez ohledu na národnost, rasu či náboženství. Jeho odkaz je velmi živý a měli bychom ho mít na paměti i v dnešní době poznamenané náboženskou a etnickou nevráživostí a předsudky.

POUŽITÁ LITERATURA A WEBOVÉ ODKAZY:

- __ Archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové – <http://pitter.npmk.cz/node/70>
- __ KOSATÍK, Pavel. Sám proti zlu: život Přemysla Pittra (1895–1976). Praha: Paseka, 2009. ISBN: 978-80-7185-920-0
- __ PITTER, Přemysl, FIERZOVÁ, Olga. Nad vřavou nenávisti: vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové. Praha: Kalich, 1996. ISBN: 80-7017-972-4
- __ TURKOVÁ, Magdaléna: Přemysl Pitter (článek) – dostupný z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/883/PREMYSL-PITTER.html/>

Cizinecký ruch se na počátku 20. století teprve prosazoval. Byl chápán jako hnutí naplňující etické potřeby moderního člověka a jeho cílem bylo poznat svět, jeho přírodní, historické a kulturní pamětihodnosti nebo znovu nabytí ztracené zdraví v přírodních lázních. Jeho zakladatelé vycházeli z přesvědčení, že cizinecký ruch patří mezi významné faktory, jež podmiňují státní bilanci, a stát by měl aktivně podporovat jeho předpoklady. K takovým patří léčivé lázně či sanatoria, ale také neobvyklé přírodní krásy. K věcným předpokladům pak patří doprava a spoje, hostinská a hotelová služba a průvodcovská činnost pro cizince.

V rakouských zemích se začal organizovat cizinecký ruch teprve počátkem 20. století. V jednotlivých zemích monarchie vznikaly za vládní podpory spolky pro podporu cizineckého ruchu a ve Vídni měly své ústředí v „Bundu“. Ustavující valná hromada českého Svazu pro povznesení návštěvy cizinců v markrabství moravském (dále Cizineckého svazu) se konala 6. srpna 1908 v hotelu Slavia v Brně, když pozvání na ni podepsali poslanci František Staněk s Vilémem Votrubou a redaktor Alois Melichar. V přijatých stanovách byl formulován účel spolku takto: Úkolem svazu jest, aby jednak probouzel a posiloval ve všech kruzích obyvatelstva markrabství Moravského a vévodství Slezského poznání významu a prospěchu cizineckého ruchu, jednak aby se staral o to, co by mohlo přivábit cizí obyvatelstvo do markrabství Moravského a vévodství Slezského. Cizinecký svaz si kladl za cíl, aby přiměřenou reklamou tiskem i obrazem propagoval přírodní a národopisné krásy těchto zemí. Na svou činnost získával také dotace od ministerstva veřejných prací ve Vídni, které cizinecký ruch mělo ve svém referátu. Tyto úkoly postupně rozšířené a prohlubované plnil svaz po celou dobu své existence, tedy až do roku 1949, kdy svou činnost dobrovolně ukončil. Plnil je bohatou činností propagační a publikační, pořádáním krajských konferencí v okresních městech a zájmem i podporou všeho, co směřovalo k povznesení cizineckého ruchu a k seznámení zejména s památkami a národopisem Moravy a Slezska.

POČÁTKY NOVOMĚSTSKÉ- HO LYŽAŘSTVÍ A CIZINECKÉHO RUCHU NA MORAVĚ

Doc. PhDr. Jaromír
Kubiček, CSc. /
Moravská zemská
knihovna v Brně

Morava patřila k zemím, která přírodní podmínky nabízela, ovšem pro cizinecký ruch byly spíše neobjevené. Mezi ně jistě patřily turisticky zajímavé krajiny, ať již jde o rázovité kopce Valašska nebo Moravský kras s jeskyněmi, z lázní získaly již v té době světovou pověst Luhačovice. Stejně tak chtěl Cizinecký svaz zaměřit pozornost na hrady, zámky a historická města. Činovníci svazu byli také přesvědčeni, že pozornost cizinců si zaslouží z nehmotných statků národopisné Slovácko se svými lidovými stavbami, zvyky a kroji, a také zimní sport, který měl svou základnu v Novém Městě na Moravě, kde lyžařská sezona bývá od poloviny listopadu do konce března.

O počátku lyžařství v Čechách se traduje, že v roce 1887 zaslal výrobce lyží, firma Haagen z Christiane v Norsku, svůj ceník lyží na adresu Bruslarski klub v Praze, soudě dle koncovky -ski, že se jedná o spolek, který pěstuje jízdu na ski. V té době zavedl na svých krkonošských panstvích hrabě Harrach lyže pro lesníky místo dosud užívaných chůd. V roce 1910 sdružoval již Svaz českých lyžařů přes 50 lyžařských korporací v českých zemích, v nichž se evidovalo na 8 000 lyžařů. Postupně se šířilo lyžařství i na Moravě. Centrem tohoto sportu se stalo Nové Město na Moravě, kde jednak klimatické poměry, jednak zvlnění krajiny dávají tomuto sportu dobré podmínky. Prvním tamním lyžařem byl lesník Rudolf Gabessam, který lyže užíval od roku 1891 při zimní obchůzce revírem.

Novoměstsko na Moravě bylo na počátku 20. století chudým krajem, kam dosud jedině v létě směřovaly návštěvy turistů, kteří z větších měst přišli pookřít do volné horské přírody. Cizinecký svaz začal podporovat lyžařský sport, který hospodářsky sliboval utržit domácímu obyvatelstvu ubytováním a stravováním i nákupem lyží, které se tam začaly vyrábět. Příznivci lyžařského sportu příslušeli totiž povětšinou k zámožnějším třídám. Svaz si byl vědom, že lyžařské podniky jako závody nebo kurzy vzbudí i v dalekém okolí zájem, jsou-li pořádány pravidelně.

Sportovní klub v Novém Městě na Moravě založil v roce 1895 ředitel státní reálky Leander Čech, známý literát a organizátor společenského života. Sportovní klub uspořádal 2. února 1910 první lyžařské závody, na kterých zvítězil domácí závodník Karel Mrkvička. Pro druhý ročník lyžařských závodů v Novém Městě na Moravě přizval tamní Sportovní klub ke spolupráci brněnský Cizinecký svaz, který propagoval lyžování ve svém týdeníku Svaz.

Časopis Svaz začal vycházet od 6. ledna 1911, s podnázvem Věstník „Zemského svazu pro povznesení návštěvy cizinců na Moravě a ve Slezsku“.¹ Šlo na svou dobu o velice výpravny ilustrovaný týdeník v kvartovém formátu, první ročník měl 47 čísel o 760 stranách. Odpovědným redaktorem byl po celou dobu Jaroslav Karásek, učitel tělocviku prvního českého gymnázia. Povinný výtisk předkládala knihtiskárna Antonína Odehnala Policejnímu ředitelství v Brně. Od druhého ročníku již byl časopis skromnější, formát se zmenšil na osmerkový, časopis vycházel jen dvakrát měsíčně a místo dříve průběžně uveřejňovaných kreseb a fotografií měl v každém čísle pouze dvoustrannou fotopřílohu na křídovém papíru. Časopisu vyšly jen čtyři ročníky. První číslo posledního ročníku vyšlo až v červnu 1914, v září 1914 oznámil úřadům jednatel Cizineckého svazu a známý publicista Alois V. Kožíšek zastavení vydávání pro mimořádně nepříznivé poměry, další číslo vyšlo ještě v srpnu 1916 a poslední 16. číslo 4. ročníku, kterým časopis zanikl, vyšlo až v září 1917. Studie publikované v časopisu Svaz, doplněné o zprávy z místních novin a konfrontované s dochovaným archivním materiálem nabídlý ke zpracování zajímavou sportovní tematiku.

Tematicky převládla v prvních číslech časopisu propagace zimních sportů. Cizinecký svaz si vzal za svou prioritu popularizovat lyžařství v Novém Městě na Moravě nejen ve svém časopisu, vydával také legitimace opravňující ke slevám na vlak, zorganizoval v Brně volné sdružení českých lyžařů, obstarával pro zájemce nákup novoměstských lyží, pravidelně informoval

¹ Spis o vydávání časopisu Svaz vedlo Policejní ředitelství v Brně, viz Moravský zemský archiv, fond B 26, karton 2730. V tomto archivním fondu je také fascikl se stanovami a zprávami o činnosti tohoto spolku, viz karton 3230, čj. 4648/50. O celkové činnosti srov. KUBÍČEK, Jaromír. Zásady českého Cizineckého svazu na Moravě a ve Slezsku o propagaci památek a národopisu. Vlastivědný věstník moravský, 2015, roč. 67, čís. 3, s. 216–225.

o stavu sněhu na Vysočině, pořádal společné výpravy lyžařů na Novoměstsko a začátečníkům obstarával učitele. Lyžaři patřili k movitějším obyvatelům, o čemž svědčí i to, že volné sdružení českých lyžařů vybralo v roce 1911 mezi sebou 50 K, za které nakoupilo osmero párů lyží pro novoměstské školáky. Do aktivit se zapojil také Klub českých turistů v Brně, který se rozhodl postavit u Nového Města ochrannou chatu pro lyžaře.

V lednu 1910 uspořádal Sportovní klub v Novém Městě na Moravě první lyžařské závody. Horácké listy, jediný týdeník vydávaný v tomto městě, však o nich nepsal. Jednak proto, že závody měly charakter pokusu a teprve podle jejich ohlasu nabyly až v dalším roce zcela vyšší úroveň, jednak jejich redaktor ještě nezavedl sportovní rubriku. Bohatší sportovní program měly ovšem lyžařské aktivity již v dalším roce, a to zásluhou brněnského Cizineckého svazu. Ten v prosinci 1910 svolal prostřednictvím okresního hejtmanství do Nového Města jednání za účasti moravského zemského výboru a místních spolků s cílem zvýšit zájem o zimní sporty.² Na jednání dával zástupce Cizineckého svazu Jaroslav Karásek za příklad Švédsko, kde se ve středisku Christiane stal sport průmyslovým odvětvím, podobně Švýcarsko (se středisky Davos, Zürich) nebo rakouský Simmering, ve kterém ministerstvo veřejných prací podporovalo sport významnými investicemi. Mluvílo se také o významu sportu pro zdraví a také o materiálních předpokladech, jako bylo ranní a večerní spojení vlakem Vysočiny s Brnem, zavedení telefonního spojení nebo zřízení chaty pro turisty.

Několikadenní lyžařský kurz v Novém Městě na Moravě vedl ve dnech 14.–17. ledna 1911 mnohonásobný krkonošský lyžařský mistr Bohumil Hanč z Jilemnice, povoláním tkadlec. V jeho náplni bylo vyučování jízdě na lyžích po rovině s holí i bez hole, jízdě z kopce, obrátům, švihům telemarskému a kristianskému, skoku a záchraně při pádu. Poplatek byl za celý čtyřdenní kurs stanoven na pouhé tři koruny, kryl tedy jen režijní náklady. Do prvního

² Anketa o zimním sportu na Novoměstsku. Horácké listy, 1910, roč. 2, č. 51, s. 3.

kurzu se přihlásilo 40 žáků a měl velký úspěch. Bylo to dáno osobností učitele, který „s obětavostí záviděníhodnou věnoval se dle možnosti každému žáku zvláště, neúnavně znovu opakoval svůj jednoduchý, jasný výklad a znovu a znovu každému dle přání opakoval své vzorné výkony tak dlouho, až pochopil“. Hanč se také domníval, že jeho úkolem bude v Novém Městě lyžařství teprve zavést, a proto byl překvapen, že do kurzu se mu přihlásilo tolik účastníků, z nichž většina již základy lyžování ovládala a mnohé z nich neměl již ani co učit. Také viděl v tamní krajině výhody vůči Krkonošim ve větší rozmanitosti krajiny, ve které je méně namáhavých výstupů, jsou tam nádherné sjezdy a daleko menší nebezpečí.³ V Novém Městě jezdilo v roce 1911 na lyžích 206 osob, z nich bylo 35 žáků obecných škol a 107 reálky (mezi nimi 16 studentů užívalo lyže k jízdě do školy ze vzdálenosti 2 až 6 km). Lyže byly často primitivní, domácí výroby, užívalo se i dužin ze starých sudů. Při své službě užívali lyže lesníci nebo listonoši.

Druhé lyžařské závody se v Novém Městě uskutečnily v neděli 22. ledna 1911.⁴ V předvečer závodů se konal za účasti místní honorace v hotelu uvítací večírek, na kterém účastníky přivítal předseda lyžařského odboru Sportovního klubu Karel Hlaváč, za Cizinecký svaz vystoupil jeho místopředseda a učitel tělocviku na českém gymnáziu v Brně Jaroslav Karásek, pozdrav pronesl poslanec a majitel Lidových novin Adolf Stránský a za pražské sportovce vystoupil známý závodník Karel Jarolímek. Hlavní závod na 10 km vyhrál Bohumil Hanč s časem 48 minut za český krkonošský spolek Ski v Jilemnici. Odpolední závod na 3 km měl stejného vítěze, Hanč se ceny ovšem předem zřekl. Třetí jízda byla pro dámy na 1,5 km. Následovaly ještě běh na 100 m bez hole, závod studentů místní reálky a následující jízdu z kopce s překážkami opět vyhrál B. Hanč. Celé závody měly hladký průběh, jízdy šly rychle za sebou. Sníh byl umrzlý, takže byla jízda značně obtížná, ovšem rychlá. O novoměstských lyžařských závodech pořádaných v lednu 1911 již psaly Národní listy,

³ Lyžecký kurs v Novém Městě na Moravě. Svaz, 1911, roč. 1, č. 3, s. 52–54.

⁴ Lyžecké závody v Novém Městě na Moravě. Svaz, 1911, roč. 1, č. 4, s. 69–71.

Národní politika, Sport a hry v Praze, v Brně Lidové noviny a Svaz a také místní Horácké listy.

Pořádáním závodů na lyžích se stalo Nové Město kreativním střediskem tohoto sportu. Již za další dvě neděle se tam vypravilo 12 členů volného sdružení českých lyžařů v Brně, což byli převážně studenti českého gymnázia. Společně s novoměstskými studenty podnikli výlet na Fryšavu. Sníh se však lepil na lyže a tak někteří zvolili pro zpáteční cestu dopravu saněmi. Nálada byla dobrá. Svědčí o tom i slogan z té doby: Ještě vlečnou dráhu pro výstupy a vyrovnáme se v Novém Městě už skoro Semmeringu. Od listopadu 1910 do března 1911 bylo v tomto kraji uspořádáno 34 lyžařských výprav s 534 účastníky. Ubytovaných hostů bylo 169, kteří pobýli v Novém Městě 378 dní.⁵

Na leden 1912 se opět soustředily v Novém Městě lyžařské aktivity. Pod vedením Bohumila Hanče se pořádaly ve dnech 2.–7. ledna výcvikové kurzy a III. veřejné závody na lyžích v rozsahu stejném jako o rok dříve se konaly v neděli 28. ledna.⁶ Hlavním pořadatel byl místní Sportovní klub, který kromě lyžování pěstoval bruslení na rybníku Kazmír, v létě pak tenis a kopanou na hřišti reálky. Největší význam pro širší veřejnost mělo ovšem lyžařství a klub mu věnoval velkou péči s plným vědomím jeho významu pro zdejší chudý horský kraj.

III. veřejné závody dokládaly slibný vývoj lyžařství na Novoměstsku, vynikaly nejen bohatým programem, ale také zvýšeným zájmem diváků, kteří přišli z velkých měst obou stran Českomoravské vysočiny. V závodech se stali vítězi studenti místní reálky již proto, že lyžařské kluby z Krkonoš ani z Prahy se nezúčastnily. Putovní cenu pro vítěze hlavního závodu na 10 km pořídil Cizinecký svaz. K lyžařským závodům uspořádaným 28. ledna 1912 byl z Brna vypraven zvláštní vlak a Cizinecký svaz prodával na sportovní vlaky do Nového Města zlevněné jízdenky.

⁵ Podrobnou zprávu o výsledcích činnosti projednala valná hromada Sportovního klubu v Novém Městě na Moravě konaná v listopadu 1911. Srov. Sportovní klub. Svaz, 1911, roč. 1, č. 44, s. 707–708.

⁶ III. veřejné závody na lyžích v Nov. Městě. Horácké listy, 1912, roč. 4, č. 5, s. 4–5.

IV. velké moravské závody na lyžích v Novém Městě na Moravě byly uspořádány 19. ledna 1913 a předcházely jim opět lyžařský kurz vedený Bohumilem Hančem.⁷ Tentokrát ovšem pořadatelé z Nového Města propagaci nepodcenili a přizvali nejen závodníky lyžařských klubů z Krkonoš a z Prahy, ale pozvali také Ing. Smith-Kiellanda z Norska. V hlavním závodu na 10 km zvítězili ze 12 účastníků Karel Jarolímek z Prahy s časem 42,30 min., druhým byl norský závodník a třetím Bohumil Hanč se ztrátou 1,30 min. Přesně opačné pořadí bylo u jízdy s překážkami, ve které byl Hanč nejlepší. Hanč také vyhrál Mezinárodní soutěž v krasojízdě o mistrovství zemí Koruny české, ve kterém Nor Kielland byl druhý. Konaly se i další závody studentů a dam. Poprvé se pořádaly skoky z můstku, které zvláště budily úžas. Závodům přihlíželo na 3 000 diváků z širokého okolí, z Brna byl vypraven sportovní vlak o šesti plných vagónech.

I do Nového Města na Moravě přišla smutná zpráva z Krkonoš.⁸ Tam se pořádal na Velikonoční pondělí 23. března 1913 stejně jako v minulých letech lyžařský závod, mistrovství Koruny české v běhu na 50 km, v němž startoval i jejich trojnásobný vítěz z let 1907–1909 Bohumil Hanč (1886–1913), který již prvním vítězstvím v roce 1907 nabyl titulu Mistr lyžař. Krkonošského závodu v roce 1913 se účastnilo šest závodníků. Vyjeli v 7,10 hod., kdy bylo příznivé počasí 8 °C, a tak byli jen lehce oblečení a bez rukavic. V 9 hod. se ochladilo a začalo sněžit. Pro sněhovou bouři byl závod zrušen, o čemž však Hanč nemohl být uvědomen, neboť byl daleko před druhými závodníky, a stal se tak obětí svého umění. Když jej v bouři potkal vysíleného a lehce oděného kamarád z vojny a lyžař Václav Vrbata, náčelník Sokola v Mříčné na Semilsku, poskytl polozmrzlému kamarádu svůj kabát a čepici, ale když sám ujížděl pro pomoc, také zahynul. Ostatní účastníci se schovali v Labské boudě a dva závodníci s rozhodčím se rozhodli Hanče hledat. Nalezl jej, podle Hančových lyží zabořených ve sněhu na hřebenu, pražský lyžař Emanuel Rath. Naložil si ho na záda, po padesáti metrech jej však musel odložit u orientační

⁷ IV. velké moravské závody na lyžích v Novém Městě na Moravě. Horácké listy, 1913, roč. 5, č. 4, s. 3–4.

⁸ Mistr lyžař Bohumil Hanč mrtev. Horácké listy, 1913, roč. 5, č. 13, s. 4.

tyče a jel do Labské boudy pro pomoc, ta však již přišla pozdě. Pohřeb se konal v Jilemnici nejbližší pátek a účastníci se ho také novoměstští, zastoupení předsedou Sportovního klubu Karlem Hlaváčkem a dvěma studenty. Český lyžařský sport ztratil svého průkopníka. Novoměstský Sportovní klub uspořádal brzy nato přednášku o Krkonoších, doplněnou světelnými obrazy, čistý zisk byl věnován pozůstalým – Hanč zanechal ženu a dceru.

Po roce se opět konaly v Novém Městě na Moravě páté veřejné lyžařské závody a za účasti okolo 2 000 diváků se staly znovu prvotřídním podnikem.⁹ Byly uspořádány v neděli 25. ledna 1914 a na startu se objevili nejlepší jezdci z Krkonoš, z nichž Šír vyhrál závod na 10 km a získal putovní cenu Cizineckého svazu. Lyžařský odbor vymohl pro tyto závody schválení k vypsání sdruženého závodu o mistrovství Moravy. Sdružený závod sestával ze závodu na 10 km, dále v běhu na 100 m bez holí, závodu v krajozdě a ve skoku. Titul mistra Moravy získal pražský závodník Karel Jarolímek. Závodům předcházela opět pětidenní lyžařský kurz, který vedl místní závodník Karel Mrkvička.

Sarajevský atentát přinesl celosvětové změny. Rakouský císař vydal svým národům proklamaci a rozhodnutím ze dne 28. července 1914 vypověděl Srbsku válku. Horácké listy přinesly 8. ledna 1915 fejeton nazvaný Lyže ve válce, v němž tyto byly popsány jako nepostradatelný nástroj v moderní zimní válce pro možnost docílení veliké rychlosti, dosažení těžce dostupných horských míst a uvedeny jsou i další jejich přednosti s výčtem armád, které lyže využívaly. O závodech však noviny zprávy nepřinesly, neboť se nekonaly. Dočteme se ale v regionálním tisku např. o umístění pamětní desky padlým absolventům novoměstské reálky nebo o Františku Srbovi, který jako redaktor Horáckých listů narukoval již počátkem války a padl v roce 1916 na ruské frontě.

Po válce byly obnoveny lyžařské závody až v roce 1922. Šesté závody v Novém Městě na Moravě uspořádal Sportovní klub

⁹ Páté veřejné lyžařské závody v Novém Městě. Horácké listy, 1914, roč. 6, č. 5, s. 3.

v lednu 1922 a to pod hlavičkou nově ustavené Lyžařské župy brněnsko-horácké. Program již měl náročnější parametry, když se závodilo na 30 km, na 18 km, ve skoku prostém, v závodě s překážkami a konaly se také jízdy mládeže. Stejně jako dříve obdrželi vítězové v jednotlivých kategoriích čestné ceny. Cizinecký svaz se již v meziválečném období na pořádání novoměstských lyžařských závodů nepodílel, zasloužil se ovšem o to, že Nové Město na Moravě se stalo mezi lyžaři uznávaným pojmem. Tak např. v lednu 1924 uspořádal Svaz lyžařů RČS mezinárodní závody v Krkonoších a vítězem v závodě sdruženém, tedy v závodě distančním a ve skoku, se stal člen Sportovního klubu Nového Města na Moravě Otakar Německý. Noviny psaly, že se tentokrát marně snažili krkonošští lyžaři uhájit své tradiční místo vítěze.¹⁰ Od roku 1923 se konal každým rokem Hančův memoriál, který se konal často i v Novém Městě na Moravě; v březnu 2015 se konal jeho 87. ročník v Horních Mísečkách.

O století později, tedy i v roce 2015, působí v Novém Městě na Moravě tradiční Sportovní klub, který organizuje a koordinuje lyžařské závody v areálu Vysočina Areny. V roce 2015 to byl např. ve dnech 2.–8. února Světový pohár v biatlonu, 16. února závod o Zlatou lyži v běhu na 15 km (vyhrál jej dvaadvacetiletý Miroslav Rippl z Dukly Liberec časem 38,40 min., což je téměř poloviční čas ve srovnání s těmi, které byly dosaženy před stoletím), 7. března se konalo finále Českomoravského poháru v běhu na lyžích, kterého se zúčastnilo 185 závodníků všech věkových kategorií. Kromě světových akcí pořádá Sportovní klub různé lyžařské a náborové závody zejména pro dorost. Návštěvnost na těchto akcích je maximální.

V okolí Nového Města na Moravě se v zimě upravuje rolbou přes 100 km běžeckých tras, vždy jednou týdně před víkendem. Trasy jsou označeny v terénu oranžovými směrovkami. Udržovaná je také trať pro psí spřežení. Aktuální informaci podává lyžařský web <http://lyzovani.nmnm.cz>. Závodní trať v novoměstském

¹⁰ 8. veřejné lyžařské závody. Horácké listy, 1924, roč. 16, č. 4, s. 1.

areálu patří mezi profilově nejobtížnější na světě. Na stadionu je ovál dlouhý 450 m a navazuje na něj trestné kolečko dlouhé 150 m. V roce 2011 byly vybudovány nové trasy pro mistrovství světa v biatlonu, které jsou se stávajícími tratěmi propojeny dvěma tunely pod silnicí. Ve večerních hodinách jsou tratě osvětleny. Nové Město na Moravě se stalo vzorovým střediskem zimních sportů.

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích zpřístupňuje od roku 2001 na internetu elektronickou knihu Kohoutí kříž, věnovanou šumavské německé literatuře. Publikace je věnována literárnímu obrazu Šumavy v dílech německy píšících autorů a zachycuje tak historický, kulturní a společenský vývoj oblasti, která je specifická svou polohou na pomezí tří států a dvou jazyků, svou historií i současností. Kohoutí kříž literárně mapuje „německou“ Šumavu, obrací se však na českého čtenáře, i za cenu určitých jazykových úprav (například přechylování příjmení autorek, uvádění českých i německých názvů obcí apod.).

Sběr materiálu a práce na překladech probíhají od počátku 90. let. V roce 2000 bylo realizováno s přispěním grantu Ministerstva kultury ČR převedení do elektronické podoby a vystavení na internetu. Doplnování a rozšiřování probíhá průběžně. První internetová verze Kohoutího kříže obsahovala ukázky z děl 306 autorů, verze, která je aktuálně on-line přístupná, jich nabízí 1 605.

Prameny, využívanými k vyhledávání děl autorů a informací o nich, obrazové dokumentace apod. jsou především krajanské časopisy (zejména trojice „šumavských“ Glaube und Heimat, Hoam! a Böhmerwäldler Heimatbrief), knihy, periodika a další dokumenty z fondu regionálního oddělení Jihočeské vědecké knihovny, který obsahuje bohatou sbírku „šumavské“ literatury od 19. století do současnosti, fondy dalších knihoven a archívů v ČR, Rakousku a Německu, české a zahraniční webové stránky a také digitální knihovny a archivy (je třeba jmenovat zejména digitální archivy SOA Třeboň a Porta Fontium, umožňující přístup k digitalizovaným matrikám i obecním a školním kronikám, digitalizované židovské matriky atd.).

Okruh autorů, které Kohoutí kříž zahrnuje, je velmi široký. Kritériem při výběru je vazba literárních i odborných textů na Šumavu v jejím širokém přeshraničním vymezení (včetně Novohradských

**ELEKTRONICKÁ
KNIHA KOHOUTÍ
KŘÍŽ
([HTTP://
KOHOUTIKRIZ.
ORG](http://kohoutikriz.org))**

Ivo Kareš /
Jihočeská vědecká
knihovna v Českých
Budějovicích

Úvodní stránka

hor a Českého lesa) a německý jazyk originálu. Časově je pak záběr rovněž široký, od středověku, počínaje 12. a 13. stoletím, až do století jedenadvacátého. Žádná další omezení národnostní (jsou zastoupeni Němci, Češi i Židé), politická (přestože zejména 20. století by k tomu dávalo řadu příležitostí), tematická a žánrová (je zastoupena krásná i odborná literatura, poezie i próza) ani literárně-kritická uplatněna nejsou.

Mezi zastoupenými osobnostmi se tak nacházejí středověcí autoři, např. Jans Enikel, Jan z Teplé, anonymní šumavští tvůrci z 15.–20. století, autoři všeobecně známí a symbolizující šumavskou literaturu – Adalbert Stifter, Karel Klostermann, Hans Watzlik, Johannes Urzidil.

Najdeme tu ovšem i slavné autory, u nichž může být šumavská tematika pro někoho překvapující: Bertolta Brechta, Marii von Ebner-Eschenbachovou, Franze Kafku, Karla Hynka Máchu, Karla Maye, Friedricha Nietzscheho, Rainera Mariu Rilkeho, Gustava Meyrinka, autory významné především v měřítku regionálním, jako jsou například Josef Dichtl, Gustav Jungbauer, Zephyrin Zettl, řadu učitelů, kněžích, ale také autory, kteří otiskli pouze jedinou vzpomínku či báseň v krajském časopise. I ta vzpomínka je ovšem často cenná a unikátní tím, že zachycuje dávno zmizelý či změněný svět.

Ukázky obsahu

Každý zastoupený autor je představen ukázkami z díla v překladě, v případě poezie i v originálním znění (pokud je potřeba, je doplněn i slovníček nářečních výrazů), krátkým medailónkem a obrazovou přílohou (počet ukázek přesahuje v aktuální verzi 5 000 a počet dokumentů v obrazových přílohách 22 000). Vedle kopií fotografií a textů lze najít i zvukové a video záznamy a digitalizované staré mapy Šumavy z fondu Jihočeské vědecké knihovny. Místa, o kterých Kohoutí kříž pojednává nebo se kterými jsou spojeni jednotliví autoři, jsou dokumentována historickými i současnými snímky, na fotografování se kromě tvůrců projektu podílí několik dalších přispěvatelů.

Publikace je koncipována tak, aby spojovala výhody práce s klasickou knihou – listování stránku po stránce, obsah apod. s možnostmi, které nabízí elektronické publikování a internet: plnotextové vyhledávání, interní odkazy i odkazy na další informační zdroje na internetu, formulář na odeslání vzkazu autorům.

Součástí práce je rovněž studie v českém i německém jazyce: Co je šumavská literatura.

Přestože v roce 2003 vyšel drobný výběr z těchto stránek i knižně (Kohoutí kříž, 's Hohnakreiz: ozvěny německé lyriky ze

Digitalizované mapy

Šumavy. Praha: BB art), zkušenosti a statistické údaje ukazují, že volba zveřejnění na internetu, umožňující kontinuální doplňování a rozšiřování díla, byla správná. Od roku 2001 navštívilo stránky Kohoutího kříže kolem 1 mil. zájemců, denní průměr počtu návštěvníků podle auditu Toplistu se dnes pohybuje kolem 250. Nákladem Jihočeské vědecké knihovny ale vycházejí další knižní výběry, vycházející z elektronické podoby Kohoutího kříže: J. Urzidil, Jdu starým lesem (2005), Karel Klostermann (1848–1923): soupis díla (2008), Knižka rožmberská: výběr z německy píšících autorů od 13. do počátku 20. století (2011), v edičním plánu je několik dalších publikací.

V roce 2003 byla Jihočeská vědecká knihovna oceněna za publikaci Kohoutí kříž ministrem kultury (Cena Knihovna roku, kategorie Významný počin v oblasti poskytování veřejných a informačních služeb). Jako významný zdroj informací o Šumavě je Kohoutí kříž citován v tisku a odborných publikacích v ČR i v zahraničí, odkazuje na něj řada jiných webových stránek, s ukázkami z knihy je možné se setkat i na některých šumavských naučných stezkách. Na velké výstavě Šumava Karla Klostermanna v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 2008 tvořil obsah elektronického informačního kiosku. Již několik let vychází úryvky z Kohoutího kříže v časopise Vřtaný most na Šumavě a v Českém lese. Na základě ukázek z Kohoutího kříže vzniklo několik pořadů Českého rozhlasu, faktograficky z něj čerpaly některé díly dokumentárního cyklu České televize Ztracené adresy.

O autorech:

MAREŠ Jan, Mgr.

*22. 10. 1940 Soběslav

Absolvent Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích a Filozofické fakulty UK v Praze. V letech 1965–1966 působil jako učitel na základní škole, 1967–1970 redaktor nakladatelství Růže, v letech 1970–1988 z politických důvodů pracoval v n. p. Kniha v Českých Budějovicích (antikvariát, prodejna norem, sklad). Od roku 1988 pracuje v regionálním oddělení Jihočeské vědecké knihovny (tehdejší SVK) v Českých Budějovicích (v letech 1990–2003 jako jeho vedoucí). Je autorem dvou básnických sbírek a řady překladů z němčiny, mimo jiné výboru z díla Johannese Urzidila Jdu starým lesem vydaného JVK v roce 2005.

Autor původních českých textů a překladů v elektronické publikaci Kohoutí kříž.

KAREŠ Ivo, Mgr.

*26. 5. 1964 České Budějovice

Absolvent Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích, v letech 1988–1996 učitel (ZŠ, gymnázium, Jihočeská univerzita), v roce 1997 po konkurzu nastoupil do Jihočeské vědecké knihovny do funkce náměstka pro knihovnické služby. Od 1. 11. 2012 ředitel Jihočeské vědecké knihovny. Publikuje články v regionálních a knihovnických periodikách, příspěvky do sborníků.

Autor elektronické verze publikace Kohoutí kříž.

**KOŠICKÍ
NIMRÓDI
V SPOMIEN-
KACH KAROLA
REMINICZKÉHO
ALEBO
„KOŠICKÉ
POLOVNÍCKE
HISTORKY“¹
(KASSAI
VADÁSZ-
HISTÓRIÁK)**

Mgr. Eleonóra
Blašková / Štátna
vedecká knižnica
v Košiciach

¹ Publikácia vyšla v dvoch vydaniach: REMINICZKY, Károly. Kassai Vadászhistóriák. Kassa: „WIKO“ kód- és könyvnyomdai műintézet Kassa, 1940. 190 [3] s.; REMINICZKY, Károly. Kassai Vadászhistóriák. Budapest: Dénes Natur Műhely Kiadó, 2005. 218 s. – Tento príspevok bol napísaný na podklade prvého vydania knihy.

² František Antonín Šporck (Sporck) bol počas svojho rušného života veľkým milovníkom poľovačiek. So svojej pozície majiteľa panstva v Lysej nad Labem a Kuks prispel k rozvoju poľovníctva ako samostatného odvetvia, zaslúžil sa o rozvoj lesníctva

„Poľovať znamená dochovať.“
gróf Franz Anton Reichsgróf von Sporck (1662–1738)²

Úvod

Lov predstavuje v ľudskej spoločnosti jednu z prvých cielave-domých činností človeka. Znamená základný spôsob získania obživy, a tým prežitia pravekého človeka v tvrdých prírodných podmienkach v období približne 80 000–40 000 rokov pred našim letopočtom. Dokazujú to aj jaskynné kresby v španielskej Altamire a francúzskej Lascaux z obdobia 15 000–10 000 rokov pred našim letopočtom. V období približne 1 000 rokov pred našim letopočtom, po príchode Keltov nadobudol lov charakter doplnkového zdroja obživy, a bolo tomu tak aj u prvých slovanských kmeňov, keď od 6. storočia nášho letopočtu sa začali zaoberať obrábaním pôdy a poľnohospodárstvo sa stalo hlavným zdrojom obživy (Hanák 2011, s. 6). Tak ako sa vyvíjala ľudská spoločnosť, tak sa menili a formovali spôsoby lovu, zdomakovali sa poľovné zbrane, prešlo sa od voľného lovu k určitým obmedzeniam, ktoré bolo potrebné ukotviť aj v právnej úprave. Vznikli národné i medzinárodné poľovnícke organizácie, v činnosti ktorých zohráva dôležitú úlohu otázka ochrany zveri a zachovanie zdravého životného prostredia.

Poľovníctvo našlo odozvu vo všetkých druhoch umenia cez hudbu, výtvarné umenie³, výzdobu skla a keramiky, numizmatiku i filatelistiku.

Stručný pohľad na právnú reguláciu poľovníctva na území Slovenska

Za jeden z prvých pokusov o reguláciu, resp. úpravu lovu na našom území môžeme považovať zmienku o dekrétu kráľa Ladislava I. z roku 1095, ktorým boli zakázané poľovačky v nedeľu a vo sviatky. Táto informácia je uvedená v listine uhorského kráľa Gézu II.

(Magnusa) z roku 1157. Dekrét Vladislava II. Jagellovského, zákonný článok 18, z roku 1504, ktorý je považovaný za prvý zákon o poľovníctve, zakazoval poddaným a sedliakom loviť zver. V r. 1729 bol zákaz doplnený cisárom a uhorským kráľom Karolom III. v zákonnom článku 22 o niekoľko zákazov poľovania hlavne v období rodenia a odchovu mláďat. Tiež bolo zakázané poľovať na zver prostredníctvom vysokonohých psov. Zároveň bolo potvrdené výsadné postavenie príslušníkov šľachty v poľovníctve. Tereziánsky urbár panovníčky Márie Terézie uviedol do praxe prísne tresty za pytliactvo. Ďalšie právne úpravy prinieslo obdobie po zrušení nevolníctva v r. 1785 (Dekrét o poľovníctve a vtáčníctve Františka II., zákonný článok 24 z r. 1802, zákonný článok 6 a 7 Ferdinanda V. z r. 1836). Týkali sa možnosti ochrany pozemkov sedliakov pred škodnou zverou, ale bez použitia zbraní a jej odovzdania zemepánovi, ktorému vyplynula náhrada takto vzniknutej škody. Postavenie šľachty nebolo pozmenené. Z významnejších nariadení nasledujúceho obdobia sa spomínajú v odbornej literatúre (Zdycha 2002, s. 77-86) zákonný článok 9 z r. 1840, zákonný článok 6 z r. 1872 a zákonný článok 44 z roku 1876. Rozsiahle ustanovenie Zákonný článok 20 z r. 1883 o poľovníctve je členený do 6 kapitol a 50 paragrafov. Zaviedol do riadenia poľovníctva nové opatrenia. Predovšetkým poľovné právo bolo neoddeliteľné od vlastníctva pozemku; poľovné právo na pozemkoch patriacich obci, či bývalým urbárikom a komposesorátom sa mohlo prenajímať vo verejnej dražbe na dobu najmenej šesť rokov. Poškodení si mohli uplatňovať škody spôsobené zverou na siatinách, v škôlkach, či lesných kultúrach, ak boli nahlásené do ôsmich dní. Takúto zver mohol vlastník pozemku zahubiť. Tieto články prešli aj do zákonov 1. Československej republiky (Zákon č. 98/1929 a č. 57/1936). V r. 1941 bolo prijaté vládne nariadenie v oblasti poľovníctva, avšak ani ono, podobne ako dva predchádzajúce zákony, nezaznamenalo nijakú podstatnú zmenu. Jednou z najpozoruhodnejších úprav Ministerstva s plnou mocou pre Slovensko boli normy vzťahujúce sa k ochrane zveri a prírody: zákaz lovenia kamzíkov vo Vysokých Tatrách (1923), nariadenie o ochrane dropov na Žitnom

tvá a chovu zveriny. Dnes patrí k významným osobnostiam českého poľovníctva a kultúry spojené s lovom a jeho odkaz je aktuálny aj v dnešnej dobe. V r. 1695 založil v Lysé nad Labem prvé poľovnícke združenie v Čechách. Rád (spoločnosť) sv. Huberta v Čechách (Špitální řád sv. Huberta), ktorého členmi boli najvýznamnejší predstavitelia európskej šľachty, medzi nimi i ženy. Rád bol rešpektovaný aj zo strany panovníka Karola VI., aj keď výsada založenia patrila práve jemu. Stalo sa tak na znak uznania charitatívnych snáh F. A. Šporcka v oblasti poľovníctva (založenie nemocnice, útulku pre prestárlych poľovníkov a pod.) a poľovníckej etiky. Aj keď v r. 1738 zanikol, obnovený bol v r. 1978 (ilegálne) a od r. 1992 pracuje ako dobrovoľné združenie fyzických osôb (Hanák 2011, s. 65-68).

³ Pozri Obr. 3. - Obrazy košického rodáka, akademického maliara Geju Kieselbacha (1893 – 1965) ponúkajú verejnosti na obdiv zvieratá, hlavne kone, prípadne celé stáda pasúcich sa zvierat, štúdie zvierat v rôznych podobách, polohách, pohybe i počas odpočinku. Málo známa je však skutočnosť, že ako nadený turista a zároveň aj člen Košickej poľovníckej spoločnosti kreslil výjavy z poľova-

Obr. 1

Obr. 2

ostrove (1926) a celoročnej ochrane medveďa hnedého (1932). V r. 1947 bol národným zhromaždením schválený Zákon o poľovníctve č. 225/1947 Zb., ktorý sprístupnil poľovníctvo širokým vrstvám ľudí. Títo však museli byť organizovaní v poľovníckych spoločnostiach, stanovy ktorých schválili príslušné štátne orgány. Zákon z č. 23/1962 Zbierky zákonov oddelil právo poľovníctva od vlastníka pôdy a priznal ho socialistickým organizáciám. Národná rada Slovenskej republiky schválila novelu tohto zákona Zákonom č. 99/1993 a tento prisúdil právo poľovníctva opäť vlastníkovi pozemku. Nový Zákon o poľovníctve č. 274/2009 Zbierky zákonov, tak isto ako aj vykonávacía vyhláška k tomuto zákonu č. 344/2009 Zbierky zákonov platia od uvedeného roka.

Vývoj organizovaného poľovníctva na Slovensku

Prvé zájmové poľovnícke spolky vznikali na našom území pravdepodobne v polovici 19. storočia. V tomto období vyvíjali

čiek v pamätnej knihe - kronike poľovníckej chaty v sedle Repy pod Vysokým vrchom. Podľa GAŠPAR, Ján, Eleonóra BLÁŠKOVÁ a Mária MIHÓKOVÁ. Lexikón Košičanov : II. diel J – P. Košice. [Rkp.]

Obr. 3

činnosť strelecké spolky, ktoré boli obľúbené v meštianskych kruhoch a tie sa postupne pretvárali na poľovnícke. Prvou celoštátnou organizáciou združujúcou tieto spolky bol Uhorský krajinský poľovnícky spolok (od r. 1881). V období 1. Československej republiky pôsobil Československý myslivecký a kynologický říšsky svaz, od r. 1923 v Čechách pod názvom Československá myslivecká jednota a na Slovensku Lovecký ochranný spolok (od r. 1920). Posledné dva menované spolky sa v r. 1934 zlúčili a vznikol Zemský svaz LOS na Slovensku.

Poľovnícke spolky v Košiciach

Poľovnícky spolok v Košiciach vznikol pravdepodobne v r. 1885 (Borovszky, Sziklay 1896, s. 210) a predpokladáme, že jeho predchodcom mohol byť strelecký spolok, ktorý sa spomína v Košiciach v r. 1809 (Makarová 2006). V grafickom logu Košickej poľovníckej spoločnosti je uvedený rok 1848⁴. V každom

5 Narodil sa v rodine podnikateľa Gézu Reminiczkého, pochádzajúceho z Kuly (Srbsko) a jeho manželky Emilie, rod. Boross, ktorí sa usadili v roku 1882 v Budapešti. Pomerne mladí však zomreli a Karola spoločne s jeho bratom Ludovítom (Lajosom) (1889 – 1959) vychovávali príbuzní. Ludovít ukončil právnickú akadémiu a Karol v r. 1910 absolvoval štúdium na technickej univerzite. V roku 1911 bol na študijnej ceste v Londýne, Paríži, Belgicku a kratšiu dobu pracoval aj v Berlíne. V r. 1914 sa zamestnal v inžinierskej kancelárii firmy „Törs“, ktorá sa zaoberala navrhovaním, realizáciou a montážou ústredného kúrenia. V r. 1915 ho poverila budapeštianska strojárská firma „Körtling“ vypracovaním návrhu i realizáciou systému vykurovania vojenských podnikov. V r. 1917 pod jeho vedením zahájili budovanie plynovodu v sedmohradskom meste Dicsőszentmárton (dnes Tárnáveni v Rumunsku). V r. 1917 po sobáš s Elzou Fábián, pochádzajúcou zo Spišskej Novej Vsi, sa presťahovali v r. 1919 do Košíc, kde si založil podnik na inštaláciu ústredného kúrenia „Istallateur“, ktorá sídlila v jeho dome na dnešnej Hviezdoslavovej ulici č. 18. (Budova bola asanovaná koncom 20. storočia). Aktívny bol v hospodárskom spoločenskom a kultúrnom

prípade lesnaté okolie Košíc ponúkalo vyznávačom poľovníctva ideálnu možnosť pestovania tejto záľuby. V prvých desaťročiach 20. storočia vyvíjalo na území mesta činnosť niekoľko spolokov, záujmových združení i spoločností takéhoto zamerania: Košický malý poľovnícky spolok (Kassai Kis Vadásztársulat) s predsedom Ing. Vojtechom (Béloom) Janoviczkým; Kassai Tiszti Vadász és Vadvédő Társaság (Poľovnícka (lovecká) a ochranárska spoločnosť košických dôstojníkov) na čele s predsedom plukovníkom Ivanom Kenesym, Kassai Vadászati Védegylet (Košický ochranársky lovecký spolok), ktorého predsedom bol Dr. Mikuláš (Miklós) Pajor i Košická parforsná spoločnosť (Kassai Falka-Vadásztársulat) s barónom Karolom (Károly) Mertensom, c. a k. podmaršalom, neskôr majorom Hugom Hoffmannom na postoch predsedu. Najvýznamnejšie postavenie v spoločenskom živote mesta z nich mala Košická poľovnícka spoločnosť (Kassai Vadásztársulat). Jej členmi boli predovšetkým príslušníci šľachty, zemanovia a zámožní mešťania, medzi povinnosti ktorých patrilo dohliadať nad stavom zveriny, postarať sa o ich dokrmovanie v zime, udržiavanie lesného prostredia, budovanie prístreškov pre zver i poľovníkov, udržiavanie lesných chodníkov. Spolky mali predpisy a hlavné úlohy ukotvené v stanovách, ktoré boli schválené príslušným odborom ministerstva vnútra.

Úspešný košický podnikateľ, majiteľ vodoinštaláčného podniku **Karol (Károly) Reminiczky** (1888–1983)⁵ prispel svojimi spomienkami k popularizácii poľovníctva v košickej oblasti a opísal svoje zážitky z niekoľko desiatok rokov pôsobiacej Košickej poľovníckej spoločnosti. V texte jeho Košických poľovníckych historiek z roku 1940 (Kassai vadászhistóriák)⁶ opísal svojich rovesníkov, ale aj predchodcov, ich zážitky, tradičné poľovnícke zvyky, príbehy s pytlakmi i napínavé situácie pri postriežke na lesnú zver v prenajatých lesných revíroch patriacich do správy mestských lesov (Bankov, Jahodná, Ružín, Veľká a Malá Lodina, Košická Belá), ale aj na Spiši. Prezentoval verejnosti poľovnícku etiku svojej doby. Z riadkov tejto publikácie je zrejme, že

poľovníkom ide v prvom rade o zážitky z poľovníctva a nie len z ulovenia. Takmer o storočie neskôr, túto myšlienku vyjadrili profesor Peter Garaj a Dr. Imrich Šuba (2011, s. 87-106) vo svojej štúdii vetou: „Človek sa poľovníkom stáva až vtedy, keď môže uloviť, ale na základe vyššieho princípu predsa neuloví.“

Medzi poprednými osobnosťami košického spoločenského i politického života, ktorých najmilšou záľubou bolo poľovníctvo, spomína Reminiczky grófa **Štefana (István) Forgácha** (1854–1916), ktorý sa na druhej strane zároveň veľmi prezieravo venoval aj chovu zveri. V r. 1879 vybudoval na svojom panstve v okolí obce Slanec pri Košiciach jeleniu zvernicu na rozlohe 960 hektárov. Sám si najviac cenil úlovok diviacky zveri, málokedy vystrelil na srnca alebo jeleňa, musel to byť už kapitálny kus. Na každom zo svojich piatich poľných revírov postavil strážnicu-hájovňu vybavenú telefónom s linkou napojenou do kaštieľa. Hájníci mu aktuálne hlásili čerstvé stopy pohybujúcich sa diviakov a on v zime na sánkach doprevádzaných špeciálne vycvičenými psami dorazil ihneď k čerstvým stopám a takmer vždy bol lov úspešný. Nikdy neprijal pozvanie na honosné poľovačky mimo svojho revíru. Bol však pozorným hosťiteľom a vynikajúcim organizátorom vyhľadávaných poľovačiek na svojom panstve. V takomto prípade on sám však nikdy nestrelil. Prichádzal bez zbrane, len s palicou – poučený prípadom, keď sa jeho guľka vystrelená z pušky odrazila od stromu a zasiahla jeho švagra. Skolil 333 diviakov. Pri poslednej poľovačke sa rozhorúčený napil infikovanej vody z prameňa. O týždeň neskôr zomrel. Na vlastné prianie bol pochovaný pred svojím poľovníckym zámočkom z konca 19. storočia pod Okrúhlym vrchom (Kerekhegy) blízko obce Slanec. V r. 2005 bol jeho symbolický náhrobný kameň premiestnený ku kostolu v neďalekom Ruskove. Spoločne so svojím bratom **Ladislavom** (1845–1911) boli zároveň členmi vedenia Košickej parforsnej spoločnosti (1903, 1906). Činnosť tohto poľovníckeho združenia však nie je predmetom predkladaného textu.

živote mesta. Publikoval odborné monografie o správnom vykurovaní budov. Firma prosperovala do r. 1943, kedy sa rodina odsťahovala do Budapešti. Prednášal na pôde Maďarskej akadémie vied a Ministerstva zdravotníctva. - Údaje autorke článku poskytl dcéra Dr. Erzsébet, vyd. Polony (1919), ktorá žije v Budapešti a vnuk MUDr. István Polony, lekár v Budapešti.

6 Okrem spomenutej publikácie tlačou vyšli s tematikou poľovníctva dve ďalšie REMINICZKY, Károly. Bemutatóm a vadászoktat. Ilustr. Mészárosné Haltenberger Anna. Budapest: Dr. Vajna és Bokor, 1941; BÁNÓ, Iván a Károly REMINICZKY. „Boldog vadászidők“: Mulatságos vadásztörténetek és egyéb emlékek. 2. vyd. Budapest : Céger Kiadó, 1995.

Advokát **Ladislav (László) Aranyossy forbászi** (1846–1907) pochádzajúci z rozvetvanej šľachtickej rodiny, sa okrem svojho povolania zúčastňoval verejného, hospodárskeho a spoločenského života Košíc ako člen správnych rád viacerých košických podnikov, ako právny zástupca niekoľkých spoločností a člen rôznych spolkov. Okrem iného bol náruživým poľovníkom, podpredsedom Košickej poľovníckej spoločnosti a kronikár pamätnej knihy poľovníckej chaty v sedle Repy pod Vysokým vrchom (Aranyossy 1891–1907). Zálubu v polovačkách zdedili aj jeho synovia, dvojčičky advokáti **Dr. Aristid** (1878–1955) a **Dr. Andrej** (1878–1929) **Aranyossyovci**. Aristid bol členom spoločnosti od r. 1899 a v rokoch 1908–1912 a 1929–1945 zastával funkciu jej predsedu. V rukopise sa zachovali jeho spomienky na činnosť spoločnosti (Aranyossy 1940, 1947). Jeho bratovi Andrejovi, ktorý stál na čele spoločnosti v rokoch 1912–1929, sa stala jedna z početných polovačiek osudnou. Zomrel na následky náhodného strelného poranenia. Spomienke na neho je venovaná pamätná tabuľa z r. 1930 umiestnená na skale pri mieste nešťastia v Čermeli. Podľa Andreja Aranyossyho pomenovali miesto Andrejovou skalou. Spoločnou zásluhu bratov bola začiatkom 20. storočia postavená v Slovenskom Rudohorí dnes už neexistujúca poľovnícka chata Hubertus.

Podľa spomienok Reminiczkého bol Aristid Aranyossy jedným z najúspešnejších lovcov na území dnešného Slovenska. Jeho zbierka trofejí obsahovala okrem iných viac ako 80 diviakov. Bol brilantným vtipkárom a keď sa ho opýtali koľko diviakov zastreli, odpovedal, že len o troch menej, než gróf Štefan Forgách. – Bolo známe, že ten ich skolil 333. – Keď si Aristid Aranyossy vychutnal dopad tohto svojho výroku na počúvajúcich, dokončil slovami: „z týchto 333 je potrebné nie poslednú, ale prvú trojku vynechať a vtedy ich ostane 33“.

Začiatkom 20. storočia si spoločne postavili poľovnícku chatu Hubertus na úbočí Holého vrchu, medzi Prednou holicou

a Idčianskym sedlom (Gašpar 2003, s. 49). Manželka Aristida – **Hedviga Arannyossy, rod. Hagedorn** (1898–1982) bola tiež náruživou poľovníčkou, výbornou strelkyňou a často sprevádzala svojho manžela na polovačkách.

Chýrnym lovcem a bezchybným strelcom bol **Štefan Répászky** (1868–1940), rodák z Levoče, právny zástupca forgáčovského panstva. Podarilo sa mu zastreliť niekoľko medvedov, 200 diviakov, nespočetné množstvo srncov a jeleňov. Ešte ako 70-ročný sa stal víťazom celoslovenskej súťaže v strelbe na holubov, ktorá sa uskutočnila v dnes už neexistujúcich Kúpeloch Borda pri obci Košický Klečenov v r. 1935.

Advokát, košický richtár (1865) a člen mestského zastupiteľstva v r. 1872 a 1884 **Ernest Glós** (aj Glósz) (1827–1896) bol známy svojimi úspešnými úlovkami viacerých medvedov v 80-tych rokoch 19. storočia v košických lesoch. Vďaka nemalému chovateľskému úsiliu grófa Andrásyho v Betliari, kniežat Coburga na Muránskom panstve a Hohenlohe v Tatranskej Javorine sa darilo medveďom a často sa stali trofejou aj košických poľovníkov. Glós, tento rodák z Jelšavy, zo strany matky príbuzný s Karolom Kuzmánym, prvým podpredsedom Matice slovenskej v Martine a spisovateľom Samuelom Tomášikom, patril tiež k starej garde košických poľovníkov, členov Košickej poľovníckej spoločnosti. Ako zaujímavosť môžeme spomenúť, že pochádzal z oblasti, kde mal svoj revír koburgovsko-koháryovský rod a jedna z jeho sestier bola vydatá za známeho lesohospodára, lesného radcu a riaditeľa koburgovsko-koháryovských lesných majetkov v Jelšave Ludovíta Greinera.

Členovi mestského zastupiteľstva, obchodníkovi s potravinami **Eugenovi (Jenő) Pocsatkóovi** (1869–1954), ktorý zastával viacero významných funkcií v hospodárskom živote Košíc prostredníctvom členstva v niekoľkých spoločenstvách obchodníkov, sa podarilo v roku 1912 zastreliť medveďa v okolí Ružína a vlakom

ho dopraviť do Košíc. Bol členom rozvetvenej podnikateľskej rodiny, ktorá bola spoluvlastníkom továrne na výrobu mydla »Hornouhorská továreň na mydlo bratia Pocsatko & Friedmann«.

Majiteľ známeho košického pivovaru a zároveň zakladateľ košickej pivovarníckej dynastie **Konštantín (Constanc aj Szilárd) Bauernebl** (1844–1918) bol medzi svojimi poľovníckymi druhmi veľmi obľúbený pre svoju povahu. Rád si robil žarty z druhých, ale prijal aj jemu adresované huncútstva. Keď sa však stalo, že sa urazil, bol ochotný zanechať spoločnosť a odísť domov peši, hoci aj 20 kilometrov. Raz už vo vyššom veku sa stalo, že po náročnom prenasledovaní zraneného kanca v snehu, padol úplne vysilený. Podopieraný poľovníckymi druhmi a honcami sa dostal do útulne, kde veľmi dlho ležal len s chabými znakmi života. Vtedy, jeden z jeho starších druhov pristúpil k nemu so slovami: „Stanci, teraz, keď už nadišla Tvoja posledná chvíľa a Ty aj tak zomrieš, tak tu pred svedkami potvrd, že som skolil diviaka ja – prepust' ho mne.“ Po tejto drzej žiadosti vošla do starého pána taká zlosť, že sa mu opäť v tele rozprúdila krv. Zomrel práve po jednej z podobných vyčerpávajúcich poľovačiek.

Váženým a verejnosťou uznávaným poľovníkom bol ešte aj vo veku svojich 80 rokov posledný župan Abovsko-turnianskej župy a poslanec uhorského parlamentu **Ladislav Hammersberg** (1854–1936). Svoju záľubu v love prezentoval aj pred laickou verejnosťou tým, že pri prechádzkach košickým korzom bol odedý v poľovníckom oblečení. Jeho postava v zime zababušená do kožucha s nepostrádateľnou cigarou v ústach, paličkou v ruke, doprevádzaný verným psom - anglickým pointerom (staváčom) – bola súčasťou košického mestského panoptika. Niekoľko mesiacov pred svojou smrťou zastrelil v revíri Velkej ldy 14 zajacov, čo sa pokladalo za obdivuhodné v tejto oblasti a bol pasovaný za kráľa poľovačky. Okrem toho bol uznávaným odborníkom v oblasti chovu koní, publikoval z tohto odboru (Hammersberg 1912) a pracoval aj ako člen župnej komisie pre chov koní.

Medzi skúsených poľovníkov, ktorí zastávali významné miesto v tomto odvetví, patril majiteľ obchodu s papierom a písacími potrebami **Bartolomej (Bertalan) Varga** (1853–1929), dlhoročný člen Košickej poľovníckej spoločnosti a tiež Rybárskeho spolku od r. 1909. Bol to robustný a silný človek, výborný strelec. Medzi jeho trofejami bol nielen medveď, ale aj viac ako 200 kilogramový diviak. Bol známy tým, že bol pomerne skúpy na slovo, ak však prehovoril, malo to vždy svoju váhu i vtipný podtext. Bolo verejným tajomstvom, že jeden, vysoko postavený verejný činiteľ, ktorý bol členom spoločnosti, udržiaval blízky vzťah s primadonou košickej divadelnej spoločnosti. Tomu sa podarilo na love zastreliť líšku nevšedného zafarbenia. Keď sa poľovníci zišli pri obede, obzerali si vzácný úlovok a chceli vedieť, komu patrí tento úlovok Varga podal objasňujúcu informáciu: „Primadona patrí pánovi X.“ – Jeho synovia obchodník a neskôr kníhviazač **František** (1877–1972) a obchodník **Pavol** (1894–1986) boli tiež poľovníkmi a členmi Košického ochranného poľovníckeho spolku (Kassai Vadászati Védegylet). Pavol rozšíril svoje obchodné podnikanie v roku 1936 aj o predaj športových a tiež poľovníckych potrieb. Tento obchod fungoval do roku 1946.

Jeho príbuzný obchodník s hračkami a športovými potrebami **Ján Quirsfeld** (1862–1928) bol tiež milovníkom prírody, poľovníkom – pokladníkom Košickej poľovníckej spoločnosti a rybárom. Neskôr rozšíril sortiment predávaného tovaru v obchode o zbrane, poľovnícke a rybárske potreby.

Železničný a neskôr vojenský lekár, generál **Vojtech Polinszky** (1861–1934) z titulu svojho povolania mal možnosť pestovať svoju loveckú vášeň v mnohých poľovníckych revíroch dnešného Slovenska i Maďarska. Bol vedúcou osobnosťou nielen Košickej poľovníckej spoločnosti ale aj podpredsedom Loveckého ochranného spolku pre Slovensko a predseda jeho košickej odbočky (Kassai Vadász- és Védegylet). Podieľal sa na tvorbe zákonov a nariadení z oblasti poľovníctva a ochrany zveriny. -

Jeho zásluhy v tejto oblasti i razantnom boji proti pytliactvu boli všeobecne uznávané odborníkmi aj po roku 1918. V poľovníckych kruhoch bol známy svojou rozvážnosťou a pamätne sú jeho výroky adresované neskúseným, ale chvastavým lovcem. Traduje sa jedna príhoda, keď prehlásil: „Ako lekár viem, že človek vo svojich 60-tich rokoch je na vrchole svojich intelektuálnych možností. Pred týmto obdobím, pribúdajúcimi rokmi sa rozširuje jeho vedomostný obzor, prípadne na druhej strane, postupne s pribúdajúcimi rokmi duševne upadá. Pozri sa, ja som teraz približne 60-ročný, to znamená, že som na vrchole svojich duševných vedomostí. Som tomu nesmierne rád, pretože len o 30 rokov budem taký tuhmák, ako si Ty teraz.“

Vzťah lesmajstra **Štefana (István) Szőnyeiho** (1846–?) k prírode, jej ochraňovaniu a zveľadovaniu vyplýval už z jeho povolania lesníka. Pracoval vo výbore pre výstavbu klimatických kúpeľov v Čermeli, presadzoval úpravu komunikácie v prímestskej rekreačnej oblasti Bankov. Pripravil plán úpravy mestského parku, ktorá bola zrealizovaná v r. 1897. Vypracoval kapitolu o lesníctve v monografii Abovskej župy (Szőnyi 1896).

Zeman **Ladislav (László) Szalay** (1857–1924) almási bol advokátom v Košiciach. Zároveň v rokoch 1906–1910 a potom opäť v rokoch 1917 – 1918 zastával funkciu župana Abovsko-turnianskej župy. Ako dlhoročný člen Košickej poľovníckej spoločnosti a skúsený strelec bol vážnou osobnosťou a jeho slovo malo patričnú váhu. Bol zástancom toho názoru, že správny poľovník má mať len jednu pušku, aby si na ňu dôkladne zvykol. Sám používal jednoduchú strelnú zbraň s vtedy módnymi „Ideál“ – nábojmi. Otvorene sa vysmieval tým poľovníkom, ktorí si zadovážili drahé anglické zbrane a ešte viac tým, ktorí zamenili používané lovecké zbrane za nové. Keďže sám bol výborný lovec a jeho úlovky nezaostávali za úlovkami priateľov, ktorí vlastnili drahé moderné zbrane, považoval to za jasný dôkaz svojich tvrdení. Napriek vysokému spoločenskému postaveniu jeho

najlepšími priateľmi boli poľovníci, pričom neprihliadal na ich hodnotu, postavenie, či rozsah majetku. V jeho očiach ozajstný poľovník musel byť bezpodmienečne čestným človekom. A ako tvrdil, v tomto presvedčení sa v živote nezmylil.

Hlavný mestský lesník a vedúci poľoviska centrálného košického lesného obvodu **Róbert Baliga** (1826–1888) bol jedným zo zakladateľov Košického streleckého spolku a neskôr členom Košickej poľovníckej spoločnosti. Pamätníci mu pripisovali úlovok mohutného medveda v polovici 80-tych rokov 19. storočia, kožušina ktorého dlho zdobila vchod Megayho domu. Z pozície svojho pracovného zaradenia prispel k rozvoju košického poľovníctva.

Podnikateľ, továrnik **Karol (Károly) Poledniak** (1894–1945), majiteľ strojárského a zlievarenského podniku v Košiciach, ktorý sa špecializoval na výrobu vodných turbín a neskôr mlynských zariadení, bol vychýreným poľovníkom a členom Košickej poľovníckej spoločnosti. V roku 1932 dal postaviť vo Volovej doline v Čermeli chatu Diana, kde sa schádzala spoločnosť poľovníkov.

Aj niektorí príslušníci kňazského stavu nachádzali zaľúbenie v poľovníctve a boli členmi Košickej poľovníckej spoločnosti, prípadne iných združení podobného zamerania, ktorých náplňou bola ochrana prírody.

Rímskokatolícky kňaz, premonštrát **Ladislav (László) Mécs** (pôv. József Emanuel Martoncsik) (1895–1978), básnik a novinár pochádzal z neďalekej obce Kostolany nad Hornádom. Po krátkom pedagogickom pôsobení v Budapešti, kratšiu dobu pôsobil aj v Košiciach a hlavne v blízkom kláštore premonštrátov v Jasove ako člen konventu a knihovník. Bol pravdepodobne aj poľovníkom a poľovnícke motívy sa objavujú aj vo viacerých z jeho básní („Vidám vadász el-elmereng“ – Zamyslenie, duma veselého poľovníka). Je autorom prekrásnej ódy na sluky a zamyslenia o postriežke na srnce. Spolupracoval so zodpovedným

redaktorom časopisu „Vadász“ (Poľovník), neskôr od roku 1932 „Vadászlap“ (Poľovnícky časopis) - Vidorom Juránom (1879–1963), ktorý pravidelne v rokoch 1929–1938 uverejňoval na jeho stránkach Mécsove básne. Mesačník bol orgánom Slovenského ochranného poľovníckeho spolku. Po r. 1920 pôsobil na Zemplíne vo farnostiach Veľké Kapušany a Kráľovský Chlmec, v 50-tych rokoch 20. storočia v komunistickom režime trpel vo väzení. Posledné roky života prežil v Pannonhalme.

Od roku 1879 bol kaplánom a zároveň katechétom na učiteľskom ústave v Košiciach neskorší kanonik **Koloman (Kálmán) Hiszem** (1852–1922) a členom Košickej poľovníckej spoločnosti bol od počiatku svojho košického pôsobenia. Patril k najúspešnejším lovcom rysov a medvedov na poľovačkách grófa Andrásyho v betliarskom revíri. Medzi poľovníkmi sa rozprávala jedna historka, pri ktorej predstavili kanonikovi poľovníka menom Tolvaj (Zlodej). Ten sa predstavil: „Som Zlodej“ a kanonik tiež povedal svoje meno: Hiszem (Verím). Stupňujúce sa napätie sa poradilo vďaka zásahu niektorého z prísediacich poľovníkov vysvetliť. Hiszem, ale aj niektorí ďalší poľovníci sa v 90-tych rokoch 19. storočia stali členmi Košickej parforskej spoločnosti (A Kassai Falka-Vadásztársulat), ktorá bola založená na svojom zakladajúcom zhromaždení 27. marca 1894. Jej členmi boli príslušníci šľachty (Andrásyovci, Forgáchovci, Semseyovci), ale hlavne vojaci košických posádok a tiež viacčlenné zoskupenia vojakov: dôstojnícky zbor 5. uhorského kráľovského domobraneckého husárskeho pluku, dôstojnícky zbor 6. cisárskeho a kráľovského delostreleckého pluku, vojaci 16. c. a k. delostreleckého pluku a dôstojnícky zbor 6. c. a k. vozového (vozatajského) oddelenia. Ich činnosť bola zameraná na lov prostredníctvom poľovních psov a tiež konské preteky (A KASSAI 1904, 1907).

Záver

Ochrana mestskej zelene, lesov, lesnej zvery a prírody všeobecne našla v košickej spoločnosti od druhej polovice 19. a celú polovicu nasledujúceho storočia veľmi priaznivú podporu, dôkazom čoho je existencia viacerých spolkov na území mesta, ktorých hlavných cieľom bola táto ušľachtilá myšlienka (Spolok na skrášľovanie mesta, Spolok na ochranu zvierat, Košický záhradnícky spolok i viaceré turistické spolky). V príspevku sme sa zamerali na vykreslenie najzaujímavejších postáv a príbehov poľovníkov, členov Košickej poľovníckej spoločnosti tak, ako ich zachytil Karol Reminiczky v 40-rokoch 20. storočia v publikácii Kassai Vadászhistóriák (Košické poľovnícke historky) využijúc pritom staršie dokumenty a písomnosti svojich predchodcov predovšetkým Ladislava a Aristida Aranyossyovcov. Obraz, ktorý takto vznikol, je časťou rozsiahlej a rôznofarebnej mozaiky zachytávajúcej vzťah košickej, prevažne meštianskej, spoločnosti k ochrane okolitej prírody a lesov, ktoré sa odvdáčili za jej citlivý prístup k životnému prostrediu nesmiernou štedrosťou v podobe bohatých poľovníckych revírov.

Pri tvorbe príspevku boli použité archívne dokumenty Archívu mesta Košice, materiály, albumy a fotografie, ktoré poskytla rodina Dr. Erzsébet Polony, rod. Reminiczky z Budapešti, MUDr. Gabriel Balázs a Ing. Mikuláš Varga z Košíc.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV A POUŽITÁ LITERATÚRA

- __ ANDRESKA, Jiří a Erika ANDRESKOVÁ, 1993. Tisíc let myslivosti. Vimperk: TINA, 1993. ISBN 80-85618-12-5.
- __ ARANYOSSY, Arisztid, 1940. Tarka elbeszélések a Kassai Vadásztársulat-ról főleg a tagságom első idejéből és az megelőző időkből. Kassa, 1940. [Rkp.]
- __ ARANYOSSY, Arisztid, 1947. Szép és boldog vadásznepok: (az elveszett paradicsom fájdalma). Kassa, 1947. [Rkp.]
- __ ARANYOSSY, László, 1891-1907. Kassa Reppi-i vadászmenház Emlékkönyve: 1. a 2. rész. Kassa, 1891-1907. [Rkp.]
- __ GARAJ, Peter a Imrich ŠUBA, 2011. Poľovnícka etika – tradície, zvyky a obyčaje. In: Funkcie a úloha poľovníctva v súčasnej spoločnosti: zborník referátov z konferencie Bratislava, 17. 06. 2011. Bratislava: Slovenský poľovnícky zväz, 2011, s. 87-106.
- __ GAŠPAR, Ján, 2003. Hospodárenie a práca v mestských lesoch. In: GAŠPAR, Ján, Lubomír JUHÁSZ, Julian TOMÁŠTÍK a Miroslav TÖKÖLY. Mestské lesy Košice na prelome tisícročí. Košice: KARNAT-Karol Pástor pre Mestské lesy Košice s. r. o., 2003, s. 35- 49. ISBN 80-968586-6-1.
- __ GAŠPAR, Ján, Eleonóra BLÁŠKOVÁ a Mária MIHÓKOVÁ, 2014. Lexikón Košičanov 1848 – 1938 : 1. časť A – I. Košice: Equilibria, s. r. o. pre Štátnu vedeckú knižnicu v Košiciach, 2014. ISBN 978-80-8143-156-2.
- __ HAMMERSBERG, László, 1912. Abauj-Torna vármegye népies lótenyésztése irányának kérdésehez. Kassa, 1912.
- __ HANÁK, Jiří, 2011. Historie českého puškařství a zdroje mysliveckých tradic : historie vývoje zbraní a lovu, myslivecké tradice, zvyky, obyčaje, legendy, významné osobnosti. Velké Bílkovice: Nakladatelství TeMiCz, s. r. o., 2011. ISBN 978-80-87156-64-3.
- __ A KASSAI, 1904. A Kassai Falka Vadász-Társulat Évkönyve 1903. évről. Kassa, 1904.
- __ A KASSAI, 1907. A Kassai Falka Vadász-Társulat Évkönyve 1906. évről. Kassa, 1907.
- __ MAKAROVÁ, Soňa, 2006. Poľovníctvo, strelecké a poľovnícke spolky: sedliakom zakazoval krajinský zákon poľovať a výnimky dával panovník. In Korzár. Roč. 9. č. 51, 2. 3. 2006, s. 17.
- __ MIHÓKOVÁ, Mária, 1995. Slovník košických osobností 1848 – 1918. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995. ISBN 80-85328-22-4.
- __ MOTESIKY, Árpád, 2001. Felvidéki vadászok életrajzi lexikona. Komárom: KT Könyv- és Lapkiadó, 2001. ISBN 80-8056-239-3.
- __ MOTESIKY, Árpád, 2006. Vadászörömök – vadászörökségünk: Régi korok vadászírásai. Komárom: KT Könyv- és Lapkiadó, 2006. ISBN 80-8056-569-4. Dostupné z: <http://mek.oszk.hu/06800/06841/06841.pdf>
- __ NAGY, Domokos Imre. A Magyar Vadászirodalom Történetének Vázlata [online]. [cit. 2015-10-2]. Dostupné z: http://epa.oszk.hu/02400/02451/00007/pdf/EPA02451_Erdeszettorteneteni_Kozlemenyek_08-10_1975_277-296.pdf
- __ POTEMLA, Michal, 1996. Hospodársky život na Slovensku v rokoch 1901 – 1918. Košice, 1996. [Rkp.]
- __ REMINICZKY, Károly, 1940. Kassai vadászhistoriák. Košice: „WIKO“ kő- és könyvnyomdai műintézet Kassa, 1940.
- __ REMINICZKY, Károly, 2005. Kassai vadászhistoriák. Budapest: Dénes Natur Műhely, 2005. ISBN 963 9369 53 5.
- __ SZIKLAY, J. a S. BOROVSKY, eds. Magyarország vármegéi és városai: (Magyarország monográfiája): 1. kötet: Abauj-Torna vármegye és Kassa., Budapest: „Apollo“ irodalmi és Nyomdai részvénytársaság, 1896.
- __ SZÓNYEI, István, 1896. Kassa erdőgazdasága. In: Magyarország vármegyéi és városai: (Magyarország monográfiája) : 1. kötet : Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896, s. 258-262.
- __ TEREN, Štefan, Ivan RUSINA a Ladislav MOLNÁR, 1988. Lov a zver vo výtvarnom prejave. Bratislava: Príroda, 1988.
- __ ZDYCHA, Pavel, 2002. Od lovu k právnej úprave poľovníctva. In: ZDYCHA, Pavel, Vladimír ĎURČÍK a Jozef URGE-LA. Dejiny lesníctva. 3. preprac. vyd. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2002. ISBN 80-228-1152-1.
- __ ZOLTÁN, János, 2006. Vadászat az Osztrák-Magyar Monarchiában. Budapest: Nimród Alapítvány; A Nimród Vadászújság; Dénes Natur Műhely, 2006. ISBN 963 9369 84 5.

Obdobie humanizmu a renesancie sa stalo predmetom početných výskumov z pohľadu historického, ideového i umeleckého vývinu, kultúrno-spoločenských pomerov, teórie literatúry i literárnej vedy, ktoré predstavujú východiskové body pre hodnotenie a zaradenie tvorby jednotlivých osobností – autorov danej doby. Všeobecne platná periodizácia (ako aj jej vývojových etáp) v kontexte dejín slovenskej literatúry posúva medzník stanovenej problematiky až do roku 1650, čo predstavuje veľmi široké časové obdobie, ktoré nie je možné spracovať komplexne v jednom referáte. Preto možno tento príspevok pokladať za sondu do problematiky v kontexte regionálnej i nadregionálnej literatúry, s prepojením na šírenie reformačných myšlienok i protireformácie, parciálne na doloženie uplatnenia národných jazykov v písomnom prejave, koncipujúc ďalšie možnosti bádania hlavne z pohľadu na človeka – osobnosť, jednotlivca či vládnucu zložku vrstvy.

Hoci jedným z hlavných tematických okruhov predmetného 18. kolokvia sa stala problematika „posledná renesančná osobnosť regiónu“,¹ nebolo nemožné ostať pri jednotlivcovi, či vybraných jednotlivcoch alebo ukážkach prác (poézia, próza, odborná spisba a i.), kopírujúc zovšeobecnené a známe poznatky, alebo ich predstaviť po stránke ľudského, vedeckého či kariérneho profilu, ani sa z literárnovedného hľadiska vyjadrovať k ich tvorbe. Problematika nás zaujala z pohľadu výskumu samotných starých tlačí a ich zachovania (podľa hesla humanistov – ad fontes), ktorých výskyt je – ako poukážeme nižšie – veľmi vzácný.²

Chceme sa preto zmieniť o prácach vybraných (stredo)európskych autorov, ktoré evidujeme vo vytýpaných prešovských knižniciach s dôrazom na obdobie 16.–17. storočia,³ a ktoré reprezentujú unikátnu časť nášho kultúrneho dedičstva. Pramennú bázu pre náš parciálny výstup predstavovali tlače zachované vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove (ďalej ako ŠVK) a evanjelickej Kolegiálnej knižnice v Prešove.⁴

RENEŠANCIA V PREŠOVE – PREŠOV O RENESANCI A HUMANIZME (VYBRANÉ OSOBNOSTI A ICH DIELA, SONDA DO PROBLEMATIKY ZACHOVANÝCH STARÝCH TLAČÍ I.)

Mgr. Marcela Domenová, PhD. / Štátna vedecká knižnica Prešov

¹ Modifikujeme teraz názov a textovú časť príspevku, ktorý bol skôr zaradený na kolokvium pod názvom: Homo - persona - princeps a ich podoby v tlačiarňach 15.–17. storočia (renesancia v Prešove – Prešov o renesancii a humanizme).

² Heuristika pramennej bázy realizovaná na základe dostupných starších katalógov knižnic (tzv. listkovnic), on-line katalógu (www.kis3g.sk), na ktorom participujeme analytickým popisom v rámci retrospektívnej bibliografie, ale aj parciálnych prác – katalógov

starých tlači zostavených L. Kolodziejským, K. Lacom, J. Šelepcom a M. Domenovou. Nevylučujeme, že ďalší výskum, hlavne v kontexte drobných, príležitostných tlači a analýzy konvolútov, posunie terajší stav poznania ako aj kvantitatívne ukazovatele pri zachovaných dokumentoch.

3 Tu s dôrazom na slovacikálne dokumenty.

4 Mimo náš okruh záujmu ostali napr. klasickí autori, ich vydania, preklady a komentáre a pod.

5 Heuristika nosných autorov radených do stanoveného obdobia bola vyčlenená prácami MINÁRIK, Jozef. Renesančná a humanistická literatúra: svetová, česká, slovenská.; ŠMATLÁK, Stanislav. Dejiny slovenskej literatúry I. (9.–18. storočie). PIŠŤ, Milan a kol. Dejiny slovenskej literatúry. SEDLÁK, Imrich a kol. Dejiny slovenskej literatúry.

6 Titul mu udelil Rudolf II. v roku 1598. REPČÁK., Jozef. Ján Bocatius: personálna bibliografia. 1969, s. 1.

7 Viac o obsahu diela KRULOVA, Marta. Ján Bocatius a jeho dielo Hungaridos libri poematum V. 2009, s. 47-66. O diele porovnaj MINÁRIK, J. Renesančná

Vybrané osobnosti v kontexte regiónu a Slovenska⁵

Formovanie literatúry v období humanizmu a renesancie bolo ovplyvnené politicko-spoločenskými i kultúrnymi pomermi v podobe protihabsburských povstaní, tureckého nebezpečenstva, reformácie a protireformácie. Toto obdobie podnietilo rozvoj kníhtlačiarstva, školstva. Medzi zachovanými prácami dominuje hlavne spisba cirkevných hodnostárov, evanjelikov a vzdelancov.

Latinskú humanistickú literatúru v kontexte dejín mesta Prešova a regiónu prezentuje niekoľko osobností, často nedomáčeho pôvodu. Ako príklad vyberáme tých, ktorých dielo sa zachovalo vo vybraných historických knižniciach/fondoch dodnes. Ide napríklad o významného básnika (s udeleným titulom poeta laureatus caesareus)⁶, historika a knihovníka, pôvodcom Lužického Srba Jána Bocatia (1569–1621). Pôsobil v Prešove ako pedagóg – rektor školy (1594–1599), neskôr v Košiciach, kde napokon zastával i post richtára, jeho aktivity a osud zmenili protihabsburské povstania, v ktorých sa angažoval. V prešovskej Kolegiálnej knižnici sa z daného obdobia zachoval len jeden titul, a to jeho najvýznamnejšie básnické dielo – zberka piatich uhorských básní Hungaridos Libri Poematum V. Tie obsahujú latinskú príležitostnú tvorbu – poéziu rozdelenú na časti – Martove alebo vojenské básne, oslavné, svadobné/gratulačné k sobášu, rozličné a pohrebné/kondolenčné – smútočné básne.⁷ Zberka je dedikovaná slobodnému barónovi Žigmundovi Forgáčovi z Gýmeša a Krištofovi Darholcovi z Fintíc.⁸ Tlač vyšla v Bardejove u Jakuba Klössa v roku 1599, je zviazaná v renesančnej väzbe. V rámci kolegiálnej knižnice sa radí do fondu deponovanej knižnice Szirmayovcov.

Z obdobia doznievajúcej renesancie uvádzame lekára, lekárnika a prešovského richtára (1675–1681)⁹ Jána Webera (1612–1684) pôvodcom z Vínosadov (okr. Bratislava), evanjelika, autora

odbornej spisby z oblasti praktickej medicíny, ktorý zohral významnú politickú a diplomatickú úlohu v dejinách mesta a podporoval aj výstavbu prešovského kolégia.¹⁰ Písal po latincky a po nemecky. V kolegiálnej knižnici sa v rámci slovacik dodnes fyzicky evidujú od J. Webera 3 tituly, všetky boli vydané v Levoči u Brewerovcov¹¹ a viažu sa na politicko-morálnu tematiku. Menovite ide o Janus Bifrons Sev Specvlvm Physico-Politicvm. Das ist Natvrlicher Regenten-Spiegel... 1662 – t. j. Janus s dvoma tvármi alebo Prírodné zrkadlo vládcov; Poučenie pre vládcov, t. j. občiansky návod... – Lectio Principvm. Hoc est: Politica manvdcctio Quo Pacto Iveni Gvberatori Christiano, Verae Juxta Pietatis Ac Virtuosae Vitae... 1665; posledná práca zachovaná v 2 exemplároch – pojednáva o erbe slobodného kráľovského mesta Prešova – Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies in Ober Ungarn beym Richterlichen Abdanken ausgelegt durch... 1668.¹² Pre doplnenie možno uviesť, že vo fonde ŠVK Prešov neevidujeme jeho súdobé dielo v origináli, ale len dve faksimile – kópie dokumentov z 20. storočia.¹³

Kedže nie je možné sledovať celú historiografiu daného obdobia, metóda sondy preukázala, že fyzicky nateraz v sledovanom období vo vytipovaných historických knižniciach nenachádzame práce viacerých osobností, spojených s mestom Prešov. Jedným z nich je napríklad Juraj Werner (Wernher, ?–1558) zo sliezkeho Paczkówa, kde pôsobil ako notár, rektor mestskej školy, richtár, neskôr kapitán Šarišského hradu, predstavený Spišskej komory. Bol však aj literárne činný a známy ako priekopník slovenskej balneológie.¹⁴ Jeho dielo nateraz v historických knižniciach mesta nenachádzame. Ďalším je básnik, bardejovský pedagóg, neskôr richtár Valentín Ecchius (1494–1556) alebo jeho žiak, spisovateľ, teológ, rektor bardejovskej školy Leonard Stöckel (1510–1560), ktorý participoval na tvorbe Confessio Pentapolitana, či básnik a prozaik, kňaz Jakub Jacobeus (1591–1645)¹⁵, pôvodcom z Kutnej Hory, ktorého život bol priamo spojený s Prešovom (po 1628–1645), kde aj zomrel.¹⁶

a humanistická literatúra..., s. 126 – 132.

8 BOCATIUS, Ján. M. Ioannis Bocatii Poetae Laureati Caesarei Hvngridos Libri Poematum V. I. continet Martialia vel bellica. II. Encomiastica. III. Nuptialia. IIII. Miscellanea. V. Sepulcralia. Ad Illvst. Mag. Et Generosiss. Dominum, Dn. Sigismvndvm Forgacz, L. Baronem de Gymes, etc. et ad Nobiliss. Gener. Et Egregium dominum, Christophorvm Darholtz de Fyntha, etc.] (Bartphae Excudebat Iacobus Klöss. Anno 1599.). Ev. kol., sign. X V. 16. Celý názov prevzatý z LACKO - Tlače 16. storočia..., č. 87, s. 46.

9 Autora do tohto obdobia zaradil napr. aj MINÁRIK, J. Renesančná a humanistická literatúra..., s. 229.

10 Bližšie Slovenský biografický slovník T-Ž. 6. zv. 1994, s. 346.

11 Potrebne je podotknúť, že v Prešove v sledovanom období nepôsobila žiadna stabilná tlačiareň. Protestantští autori tlačili práce napr. v Levoči, Bardejove a i.

12 Ev. kol., sign. V f 6, V f 7, G 419, V 193.

13 Ide o Janus Bifrons... Levoča 1662 a Wappen der Königl. Freyen Stadt Eperies... Levoča 1668. ŠVK PO, sign. HC 43, A 29241.

V súvislosti s vyššie uvedenými poznatkami si kladieme ďalšie otázky. Ako vyzerá obraz náboženskej spisby (katolíckej či evanjelickej), ktorú by sme v Prešove v kontexte šíriacej sa reformácie – dominantného prúdu v cirkevno-duchovnom priestore Európy – i v kontexte budovania knižnice evanjelického kolégia očakávali? Aké zastúpenie literárne činných osobností a svetskej literatúry nachádzame?

Medzi významné osobnosti, ktorých práce dnes vieme fyzicky v Prešove doložiť (v kontexte vzniku Trnavskej univerzity) patrili ostrihomský arcibiskup, jezuita Peter Pázmány (1570–1637). Do 17. storočia spadajú v Kolegiálnej knižnici štyri tituly v maďarskom jazyku z rokov 1613 – 1636 vytláčené v Bratislave (Poson) – Isten Igazsagra vezerleo Kalavz...1613, Igazsagra Vezerlő Kalavz... 1623, A' Romai Anyaszentegyház Szokásából Minden Vasarnapokra Es Egy-nehany Innepekre Rendelt Evangeliomokrúl Predikaczi-ok... 1636.¹⁷ Posledný titul je identický s jediným titulom nateraz evidovaným v historickom fonde ŠVK PO – Hodoegus Igazsagra – Vezerlő Kalauz.... Harmadszor... Bratislava, s. t., 1637.¹⁸

Tvorba slovenského evanjelického farára Juraja Tranovského (1592–1637) je zastúpená nateraz len v kolegiálnom fonde zo 17. storočia, a to dvoma exemplármi diela Cithara Sanctorum... 5. vydanie, z Levoče, z tlačiarne S. Brewera,¹⁹ 1696. Od polyhistora, pedagóga a filozofa Martina Sentivániho (1633–1705) evidujeme v ŠVK jeho encyklopedické dielo Curiosiora et Selectiora Variarum Scientiarum. Miscelanea. In Tres Partes Divisa... Trnava – Akademická tlačiareň, faktor Ján Andrej Hörman. 1689.²⁰ Zachariáš Láni (1600–1645), filozof a superintendent, bol autorom viacerých náboženských a polemických spisov. V Kolegiálnej knižnici evidujeme nateraz len Strigil Aetiologiae Kircherianae, Sive Orthodoxa Depvtatio Causarum et Argumentorum... Trenčín 1641.²¹

V nateraz spracovaných fondoch absentujú zachovania dobových vydaní prác takých významných osobností, akými

boli básnik, hudobník a kazateľ Ján Silván (1493–1573), básnik Martin Rakovský (1535–1579), náboženský spisovateľ, dramatik Pavel Kyrmezer (?–1589), Jur Tesák Mošovský (okolo 1547–1617); básnik a náboženský spisovateľ, cirkevný hodnostár Eliáš Láni (1570–1618)²², ako aj predstaviteľ maďarskej lyrickej poézie Valentín Balaša (1554–1594), kalvín a básnik Ján Filický (1580–1622). Podobne je to aj s odbornou literatúrou. Ako ukážku vyberáme tvorbou nezastúpenú osobnosť ostrihomského arcibiskupa a uhorského miestodržiteľa Michala Oláha (1493–1568), slovenského lekára, pedagóga, vedca, politika a filozofa Jána Jesenia (1446–1621) či Vavrinca Benedikta z Nedožier (1555–1615) a i.

Z tých, ktorých súdobé tlačie vieme doložiť, výberovo uvádzame právnika, krajinského hodnostára Štefana Verbőciho (1458–1541), zostavovateľa Tripartita, právnej zbierky uhorského zvykového práva. Jeho práce nachádzame fyzicky v oboch knižniciach. V Kolegiálnej knižnici spadá pod jeho meno podľa Kolodziejského 10 slovacikálnych titulov. Do 16. storočia sa podľa Lacka datuje jeden titul Tripartitvm Opvs Ivris Consvetvdinariii Incliti Regni Hvgariae...v troch častiach, vytláčený vo Viedni 1581.²³ Jednotlivé titulné listy sú vyhotovené v červeno-čiernej tlači, v portálovom ráme s ornamentálno-figurálnou kompozíciou. V rámci úvodných častí – predslovov, nachádzame nielen autora, ale aj Jána Sambuca, pri dedikáciách sa stretávame s osobou uhorského kráľa Vladislava II. a cisára Rudolfa II. Kolodziejský zachytil pri Verbőcim ešte jedno vydanie zo 16. storočia²⁴ Decrerum, oder Tripartitum opus der Landts-Rechten und Gewohnheiten... Wien 1599, s nemeckým prekladom Augustína Wagnera.²⁵ Zo 17. storočia možno uviesť zachované dvojjazyčné latinsko-maďarské bardejovské vydanie z tlačiarne J. Klösza – Decretvm Latino-Hungaricvm, sive Tripartitvm opus juris consu- etudinarii incltyi regni Hungariae et Transylvaniae... z roku 1643, alebo trnavské latinské vydanie Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale, Incltyi Regni Hungariae, Partiumque Eidem

Pozri ŠELEPEC, Jozef. Tlačie 17. storočia: katalóg starých tlačí vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. 2005, s. 63-64 (pod Weber, Johann, č. 12-13).

14 Bližšie o osobnosti BALEGOVÁ, Jana. Juraj Werner – Prešovský rektor a humanista. 2002, s. 89-98.

15 Dostupné sú práce z mladšieho obdobia, ako napr. Lacrumae Gentis Slavonicae... Turčiansky sv. Martin 1885. ŠVK PO, sign. A 78014.

16 Medzi kvalitatívne hodnotný patrí zborník OTČENÁŠ, Michal a Peter KÓNIA, eds. Jakub Jakobeus: život, dielo a doba.

17 Ev. kol., sign. T f 1, T F 2, T f 41.

18 Ev. kol., sign. T f 3. Podľa Šelepca pôvodný vlastník kníh: A. M. N. Muzeumi Széch. Orsz. Könyvtár. Pozri ŠVK PO, sign. C 302.

19 Ev. kol., sign. E 591, F 25.

20 ŠVK PO, sign. HA 55.

21 Ev. kol., sign. B q 195.

22 Do obdobia humanizmu a renesancie ho radí Minárik, Šmatlák či Tkáčiková.

23 Ev. kol. III. 390. Titulný list: Tripartitvm Opvs Ivris Consvetvdinariii Incliti Regni Hvgariae Stephani VVerbeüzi &c. additis Regulis Ivris antiqui. Accessit Nunc Enchiridion Articulorum Comitalivm Eivsdem Regni, per causarum locos tributum, vsibusq3 aptum. Omnia Stvdio Ioan: Sambuci, &c. Viennae Avstriae, Typis Nassingerianis. Sumptibus veró Erhardi Hilleri, Bibliopolae ibidem. Anno M.D.LXXXI. [=1581]. Lacko ho uvádza pod VERBŐCZY, Štefan, č. 753, s. 224., Kolodziejský pod VERBŐCZY, István, č. 2493, s. 370.

24 Lacko túto prácu pod sign. V. f 20 nepozná – neviduje. Existenciu titulu konfrontovali a doterajšie publikované výskumy modifikujeme.

25 Ev. Kol., sign. V. f 20.

Annexarum, In Tres Tomos Distinctum: Nunc denuò Recusum, Omnibusque Novellis, Articulis, Quae in prioribus Editionibus... t. j. v troch dieloch z roku 1696 vytlačené v Akademickej tlačiarňi (Jánom Andrejom Hörmannom).²⁶ Rovnaký titul nachádzame aj v historickom fonde ŠVK Prešov. Titulný list má podobne vyhotovený v čierno-červenej tlači. Pri dedikácii tlačiarne sa napríklad stretávame s menom mecéna, ostrihomského arcibiskupa Leopolda Koloniča. Do 17. storočia spadá aj druhý titul, vydanie levočské, latinsko-maďarské, pod názvom Decretum Latino-Hungaricum Juris consuetudinarij, Incltyi Regni Hungariae & Transylvaniae. Az az: Magyar Es Erdely Országának Törvény Könyve... Levoča u Vavrinca Brewera z roku 1660.²⁷ Za ním je radený Index, Seu enchidirion Omnium Decretorum... (Levoča 1660).

Prečo je výskyt tlačí sledovaných autorov taký nízky? Veď v meste pôsobila mestská škola, neskôr kolégium, doložené sú súkromné knižnice mešťanov, farská knižnica a pod., pestoval sa a aj je doložený literárny život, divadelníctvo, následne i štúdium Prešovčanov na zahraničných univerzitách. Jednoducho fragmenty z nich sa vo fondoch historických knižníc, kde sa realizoval výskum nenašli. Odráža to celkovo dejinné udalosti, spoločensko-politicko-kultúrnu situáciu a iné relevantné faktory, ktoré ovplyvnili vznik a budovanie oboch knižníc. Kolegiálna knižnica vznikala cca od roku 1667, ŠVK Prešov od roku 1952, zaštnúpenie tlačí je dané špecifickosťou ich zamerania a spôsobom nadobúdania fondov najmä darmi – vďaka podpore pedagógov, jednotlivcov, mecénov aj z radov šľachty, deponovaním knižníc alebo pri ŠVK prevzatím fondov zrušených (najmä školských, novovekých) knižníc a kúpou.

Exkurzom možno poznamenať, že aj svetová, napríklad talianska renesančná a humanistická literatúra je zastúpená výnimočne,²⁸ okrem diel Niccola Macchiavelliho,²⁹ vednoodborových prác. Z oblasti dejín však musíme spomenúť talianskeho historika, ktorý pôsobil v Budíne na dvore Mateja Korvina (1443–1490),

²⁶ Ev. Kol., sign. V k 48, V f 22.

²⁷ ŠVK PO, sign. A 2045, C 15035/I.

²⁸ Nateraz sme vo fonde knižníc nenašli zachované dobové tlače – vydania prác Giovanniho Boccaccia, Francesca Petrarca, Dante Aligierioho, Torquata Tassa, Tomasa Campanellu a i.

²⁹ Tu možno spomenúť jeho prozaické diela, resp. diela z oblasti politiky, alebo politicko-morálne práce. V Prešove sa zachovali diela vydané v latinčine, a to Ex Sylvestri Telii Fulginatis Traductione diligenter emendatus... pozostávajúce z 2 častí, vydané v roku 1660. Ev. kol., sign. V 636 priv. 1. Do 17. storočia sa radí aj menší konvolút, ktorý obsahuje De arte militari. Libri septem, In latinum sermonem traducti, multisque in locis restituti. Strsbourg 1610 zviazaný s prácou Princips, Interprete Gasparo Langenhert philosopho, qua sua ei commentaria adjecit. Amsterdam 1699. ŠVK PO, sign. A 24159 a priv. 1.

Antonia Bonfiniho (1427–1502/1503),³⁰ ktorý zmapoval dejiny Uhorska do roku 1490 v diele Rerum Ungaricarum Decades Quatuor, Cum Dimidia... Vydanie jeho diela je spojené so snahou J. Sambuca, čo priamo dokladajú predslovy, dedikácie v tlačiach – aj v mladších vydaniach. Práve toto najstaršie latinské bazilejské vydanie z Oporinianskej oficíny z roku 1568³¹ sa zachovalo v Kolegiálnej knižnici (v defektnej podobe, v renesančnej väzbe).³² V úvodných častiach sa spomínajú napríklad rímsko-nemecký cisár Maximilián II., František Révai – župan a palatín, Ján Sambucus, ale aj Martin Brenner a iní. Sambucus pracoval s textom evidovaným už skôr Martinom Brennerom (? – 1553), lekárom a evanjelickým kňazom pôvodom z rumunskej Bistriče. Pôvodným doloženým vlastníkom bol významný pedagóg Jozef Herfurt.³³ V Prešove nachádzame v dvoch exemplároch aj frankfurtské vydanie Bonfiniho práce z roku 1581 u Andreja Wechela,³⁴ ku ktorému Sambucus napísal predslov i dodatky.³⁵ Prínosná je i časť historiografická, súpis citovaných autorov. Prv, než sa knihy dostali do dnešných knižníc, evidujeme medzi identifikovanými vlastními knižnicu Prešovského gymnázia, protonotára Michala Olasza (k r. 1724) alebo Széchenyiho knižnicu.³⁶ Iné samostatne vydané súdobé práce³⁷ tohto uhorského básnika, polyhistora a lekára Jána Sambuca (1531–1584) však z daného obdobia a v stanovených historických knižniciach doložiť nevieme.

Rovnako v rámci heuristiky pramennej bázy – spracovaných dokumentov, jednotlivých pomôcok, katalógov sme sa snažili vyhľadať všetky nosné, relevantné mená –emblematických predstaviteľov európskeho humanizmu a renesancie, osobností danej doby a doložiť aj prípadnú existenciu ich súdobého vydania diela. Výskyt je zaujímavý, najmä v kontexte šíriacej sa reformácie. V tomto prípade však ide o kvalitatívne i kvantitatívne vyššie ukazovatele najmä v kontexte teologickej spisby, prác vybraných cirkevných reformátorov, osobností, akými boli M. Luther, P. Melanchthon, U. Zwingli, H. Bullinger st., J. Calvin a i.³⁸

³⁰ ŠVK PO, sign. A 24159 a priv. 1.

³¹ Práca datovaná do roku 1497, prvýkrát vyšla tlačou v roku 1568 v meste Basel.

³² BONFINI, Antonio. Antonii Binfinii Rerum Ungaricarum Decades Quatuor, Cvm Dimidia. Qvarvm Tres priores, ante annos XX, Martini Brenneri Bistriciensis industria editae, iamq' ue diuersorum aliquot codicum manuscriptorum collatione multis in locis emendatiores: Quarta uerò Decas, cum Quinta dimidia, nunquam antea excusae, Ioan. Sambuci Tirnauiensis, Caes. Maiest. Historici, &c. opera ac studio nunc demum in lucem profertur: Vnà cum rerum ad nostra usque tempora gestarum Appendicibus aliquot, quorum seriem uersa Pagina indicabit. Accesit etiam locuples Rerum & uerborum toto Opere memorabilium Index. Basileae, Ex Officina Oporiniana. 1568. [Per Bartholomaeum Francorem, Et Pavlum Qvecvm. Sumptibus Partim Successorum Oporini, Partim Sigismundi Feirabent: Anno Domini M.D.LXVIII. [=1568]. Mense Martio.] Chybné je aj stránkovanie. Ev. kol., sign. II.f 15.

³³ Na titule pečiarka: A Tiszaja. H. Ev. Egház Ker. Coll. Könyvtára Eperjesen; pečiarka: Herfurth

Jósef eperj, coll. tanár
Könyvtáraból.

34 Antonii Bonfinii
Rerum Vngaricarum
Decades Quatuor Cvm
Dimidia. His accessere
Ioan. Sambuci Aliqvot
Appendices, (et) alia: vná
cum priscorum Regum
Vngarie Decretis, seu
constitutionibus: quarum
narrationes Bonfinij
obiter meminere: & quae
pagina 16 indicat. Omnia
Nunc Denovo Recognita,
Emendata et aucta per
Ioan. Sambucvm, Caes.
Maiest. consiliarium et
historicum. Cvm Indice
Copiosiss. Francofurti
Apud Andream Weche-
lum, M.D.LXXXI. [=1581].
Ev.kol.: Vf 20 (vázba –
renesančná, tmavá koža
s ornamentálnou slepo-
tlačou), ŠVK PO, sign. C
309 (vázba – previazaná,
lepenka bordový papier,
chrbát – tmavohnedá
koža).

35 Pri 1 exemplári
evidujeme aj prívazok
Decretorum Sev Articulor-
um Aliqvot Priscorum
Vngariae Regvm, Ad
Constextum Bonfini
Illvstrandum, forique....
Frankfurt 1581; ŠVKPO,
sign. C 309 priv.1. Pozri
DOMENOVÁ, M., ed. Tlačie
16. storočia vo fonde ŠVK
Prešov. 2007, č. 3, s. 17.

36 V prameni ako:
„Ex Bibliotheca Gymn.
Eperiensis... - Másodlat
A M. N. Museumi Széch.
Orsz. Könyvtárból“.

Druhý nosný okruh, ktorý by si zaslúžil samostatnú pozornosť, predstavujú prírodné vedy, medicína, anatómia, fyziológia, alchymia/chémia, botanika a iné, ktoré ponúkajú ďalší nemetafyzický pohľad na človeka, svet a popri nových poznatkoch sú staré tlače doplnené o zaujímavé drevorezy, ktoré zhmotňujú a dotvárajú podobu vtedajšej vedy, sveta a jeho vnímania. Táto problematika, ako sme už naznačili,³⁹ si vyžaduje osobitnú pozornosť.

Kvalitné vzdelanie, kultúra slova i tlače mali svoje miesto aj v nasledujúcom období, kedy renesančné a humanistické ideovo-umelecké prvky prežívali v začiatkoch obdobia barokovej literatúry, v období tzv. manierizmu. V čase raného novoveku sa Prešov aj vďaka evanjelickému kolégiu stáva jedným z významných centier školstva a protestantizmu. Mesto je spojené s pôsobením významných osobností (Pomarius, Ladiver, Caban, Bayer a i.), ktorých životy boli poznačené vývojom politických a konfesijných pomerov či exilom. Popri náboženskej spisbe sa naďalej rozvíja svetská a odborná literatúra zastúpená polemikami a dišputami. V historických knižniciach mesta Prešov dnes fyzicky nachádzame drobné príležitostné tlače z tohto obdobia, pozornosť im však budeme venovať v nasledujúcich príspevkoch.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

PRAMENE

- Kolegiálna knižnica v Prešove
- Štátna vedecká knižnica v Prešove – Historické fondy

LITERATÚRA

- BALEGOVÁ, Jana. Juraj Werner – Prešovský rektor a humanista. In: Zborník Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Acta paedagogicae Universitatis Presoviensis, Annus II. Výk. red. Daniel ŠIMČÍK. Prešov: Prešovská univerzita, 2002, s. 89-98.
- HLEBA, Edmund. Prešov a jeho osobnosti. Prešov: Universum, 1997. 184 s. ISBN 80-967753-0-8.
- DOMENOVÁ, Marcela, ed. Imagines narrantes : knižná grafika 16. storočia v historických knižniciach Prešova. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009. 356 s. ISBN 978-80-85734-83-6.
- OTČENÁŠ, Michal a Peter KÖNYA, eds. Jakub Jakobeus: život, dielo a doba. Prešov: KDaA FF v Prešove UPJŠ v Košiciach, 1993. 129 s. ISBN 80-967031-0-2.
- REPČÁK, Jozef. Ján Bocatius: personálna bibliografia. Prešov: ŠVK Prešov, 1969. III, 16 s.
- KRULOVÁ, Marta. Ján Bocatius a jeho dielo Hungaridos libri poemarum V. In: Poeta Laureatus Ioannes Bocatius (1569 – 1621): zborník z celoslovenskej konferencie, 29. – 30. september 2009. Košice: Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, 2009, s. 47-66. ISBN 978-80-88687-26-9.
- Literárna rukoväť. 4. vyd. Zodp. red. Luba NEUMANOVÁ. Bratislava: SPN, 1988, s. 37-60.
- MINÁRIK, Jozef. Renesančná a humanistická literatúra: svetová, česká, slovenská. Bratislava: SPN, 1985. 272 s.
- PIŠŤ, Milan a kol. Dejiny slovenskej literatúry. 3. dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Obzor, 1984. 904 s.
- SEDLÁK, Imrich a kol. Dejiny slovenskej literatúry. Martin: Matica slovenská; Bratislava: LIC, 2009. ISBN 978-80-7090-937-9.
- Slovenský biografický slovník. Zv. 1. – 6. Martin: Matica slovenská, 1986 – 1994.
- ŠMATLÁK, Stanislav. Dejiny slovenskej literatúry I. (9. – 18. storočie). Bratislava: Národné literárne centrum, 1997. 359, [1] s. ISBN 80-88878-11-X.
- TKÁČIKOVÁ, Eva. Humanistická a renesančná literatúra. In: Rukoväť literatúry. Viera ŽEMBEROVÁ, ed. Bratislava: SPN; Košice: Pezolt PVD. Viera Žemberová 1998, s. 17-23. ISBN 80-08-01671-X.
- LACKO, Kamil. Tlačie 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove. Prešov: ŠVK, 2003. 315, [1] s. ISBN 80-85734-51-6.
- DOMENOVÁ, Marcela. Tlačie 16. storočia vo fonde ŠVK Prešov. Prešov: ŠVK, 2007. ISBN 978-80-85734-68-3.
- ŠELEPEC, Jozef. Tlačie 17. storočia: katalóg starých tlačí vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Prešov: ŠVK Prešov, 2005. 78, [8] s. ISBN 80-85734-59-1.
- VANTUCH, Anton. Ján Sambucus: život a dielo renesančného učenca. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1975. 256 s.

ON-LINE ZDROJE

- www.kis3g.sk

37 Bližšie o osobnosti, ako aj o dielach VANTUCH, Anton. Ján Sambucus: život a dielo renesančného učenca. 1975, s. 211-215.

38 DOMENOVÁ, Marcela. Práce vybraných cirkevných reformátorov zachované v Kolegiálnej knižnici v Prešove. 2015 (rkp.)

39 Poukázali sme na to parciálne v publikácii Imagines narrantes : knižná grafika 16. storočia v historických knižniciach Prešova. Ed. Marcela DOMENOVÁ, alebo v príspevku DOMENOVÁ, Marcela. Starostlivosť o ľudské telo, utužovanie zdravia a pohľad na človeka na základe vybraných starých tlačí zo 16. storočia. In: Človek, telesná kultúra, šport a starostlivosť o zdravie v kontexte dejín [elektronický zdroj]. Prešov: Prešovská univerzita, 2014, s. 21-37. ISBN 978-80-555-1065-1. Dostupné z: <http://www.publib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova2>

**SDRUŽENÍ KNIHOVEN
ČESKÉ REPUBLIKY
V ROCE 2015:
ROČENKA**

Sdružení knihoven České republiky v roce 2015: ročenka

Redaktor **Veronika Chruščová**

Jazyková korektura **Jaroslava Bednářová**

Grafická úprava **Grafické studio Eternia**

Foto – první část **Vendula Bednářová, Miroslav Bünter,**
Věra Pojmanová, Michal Škop, Irena Šormová, archiv SDRUK ČR

Tisk **Tiskárna Calamarus**

Vydavatel **Sdružení knihoven ČR**

Vyšlo v Praze v roce 2016

ISBN 978-80-86249-78-0

